

CEP ÜNİVERSİTESİ

Aşk

PIERRE BURNEY

İletişim Yayınları • *PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE*

CEP ÜNİVERSİTESİ

Aşk

L'amour

PIERRE BURNEY
Roma Üniversitesi Felsefe Doçenti

Çevirenler
AYŞEN EKMEKÇİ - ALEV TÜRKER

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Belge
Yayın Koordinatörü: Taha Parla
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı

Yayın Kurulu:
Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Taha Parla, Mete Tunçay.

İletişim Yayıncılık A.Ş. - Cep Üniversitesi 1 - ISBN 975-470-063-X
1. Baskı - Presses Universitaires de France, 1973.
4. Baskı - Presses Universitaires de France, Ocak 1990.
5. Baskı - İletişim Yayınları, Kasım 1990.
©Que sais-je?, Presses Universitaires de France, 1973
108, Boulevard Saint-Germain, 75006, Paris-France
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1990
Klodfarer Cad. İletişim Han. No:7 34400
Cağaloğlu-İSTANBUL, Tel: 516 20 60 - 61 - 62

YAZARIN DİĞER ESERLERİ

"De rerum natura" de Lucrèce (seçmeler), Hachette, 1953 (8. baskı, 1970).
Les langues internationales, "Que sais-je" dizisi, Sayı 968, PUF, 1962 (2. baskı: 1966. Japonca baskısı, Tokyo, Hakususha, 1965. İtalyanca baskısı, Roma, R.A.D.A.R., 1970)
L'avenir des langues internationales, Intern. Langu. Rev. (ABD, Ekim 1962-Mart 1963)
Teilhard de Chardin et le mondialisme, Monde uni, Ekim, 1961.
Introduction à la lecture de Mauriac, Roma, Bureau pédag., 1967.
Introduction à la lecture de Proust, Roma, Bureau pédag., 1969.
Charles Peguy et l'angoisse du salut, Feuill. de l'Amitié Ch. Peguy, 15 Mart 1966.
Bernanos face aux problèmes des humanismes, La Rev. des Lettres mod., Sayı 228-233 1970 (2).
La vision et l'énergie dans le poème, Fondation T. de Chardin, cahier 7, Seuil, 1971.
Implications religieuses de l'évolution sociale, Cah. intern. de Sociol., Ocak-Haziran 1968.
La théologie et l'évolution sociale, Lumière et Vie, Ocak-Mart, 1971.
Le conflit de deux attitudes devant la douleur et la damnation, Archives de Sociol. des Relig., Sayı 30, 1970.
Les nouvelles conceptions chrétiennes de la douleur et de la damnation, Archives de Sociol. des Relig., Sayı 31, 1971.
Sketch for a morality of Love, Teilhard Review, Kış 1969-1970.

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum?) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor. İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş,

Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca, Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programını" tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir meslekî eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle herhangi bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İletişim Yayınları

İçindekiler

I. BÖLÜM
Aşkın Tarihi Konusunda Bir Taslak 7
Tarih Öncesi ve Antikite 7
Ortaçağ 8
Modern Çağ 10

II. BÖLÜM
Aşkın İnsani Düzeyi 14
Aşkın Altyapıları 14
Narsisist Hareket Noktası 17
Aşkın Gelişmesi 19
Varlıkların Aşkla Tamamlanması 21
Aşk: "Psikolojik Bakımdan Duyarlı Sentez" 22
Eros ve Agape'nin Birliği 24
Aşkın Heryerdeliği 28
Aşıklık Durumu 31

III. BÖLÜM
Ahlâki ve Kurumsal Sorunlar 39
Aşk Eğitimi 39
Evlilik ve Aşk 43
Evlilik Krizleri ve Çareleri 50
Cinsel Devrim ve Aşk Devrimi 56
Aşk Ahlâkı ve Tabular 65
Aşk ve Bastırma 69

IV. BÖLÜM
Aşkın Aşma Güçleri 75
Aşma İsteği 75
Aşk Atılımı ve Yüceltme 79
Aşkın Olanakları ve Sınırları 88

Dipnotlar 101
Bibliyografya 107

BİRİNCİ BÖLÜM
AŞKIN TARİHİ KONUSUNDA BİR TASLAK

Lucien Febvre insanın temel duygularının (sıkıntı, korku, sevinç, aşk) bir tarihinin olmamasından yakınıyordu. (1) Aşkın genel tarihi hiç yazılmadı, ancak konumuzun seyri içinde sözünü edeceğimiz kısmi incelemeler bulunabiliyor.

I. Tarih Öncesi ve Antikite

İnsanlığın kökenleri ve bilinen ilk uygarlıklar üzerine araştırmalar, etnolojinin de yardımıyla, cinsel ilişkilerin çok eski biçimleri konusunda bilgi sahibi olmamıza izin verdiği halde (2) aşk konusu kayıtlara daha az geçmiştir.

Klasik antikite, daha kolay yorumlanabilen ve modern Batı toplumu üzerinde çok daha dolaysız etkileri olan bol miktarda bilgi sağlar. Homeros dönemi bize şefkatin hüküm sürdüğü evlilik ve aile birliklerinin anısını bıraktı (*İlyada*'nın VI. bölümünde Hector ile Andromaque). Ancak, *Yunanistan*'da evlilik kurumlarının çiftlerin aşkını hiç de desteklemediğini itiraf etmek gerekir. Meşru olsun ya da olmasın, çiftlerin aşkı, aşk ilişkisinin modeli değildir: Helen elitinin büyük bir kısmı aşkın en soylu biçimini bir yetişkin ile 15-18 yaşlarındaki bir yeniyetme arasındaki tutkulu ilişkiye yakıştırır. (3) Bu durum, Yunan edebiyatı ve felsefesinin, bize henüz araştırmayı bitiremediğimiz ve zenginliğini tüketemediğimiz aşk çözümlemeleri sunmasını engellemez. Aşk üstüne yazılmış Platoncu yazılar *(Şölen, Phaidros)* temel metinler olarak kalmaya devam ediyor. Özellikle Freudçu "yüceltme" düşüncesini ilan eden Platon'un "yükselen diyalektiğini" ele alalım: Burada, güzel bir bedene duyulan aşktan, aşk atı-

lımının, yani Freudçu "libido"nun habercisi olup "Eros"un birliğini kanıtlar gibi görünen kesintisiz bir hareketle, güzelliğe ve en yüce tinsel gerçekliklere duyulan aşka geçilir. (4)

Philémon ve Baucis'ten oluşan yaşlı çiftin Ovid tarafından anlatılan dokunaklı öyküsünü özetleyen çeşitli metinlerin ortaya koyduğu gibi, *Roma toplumu* evlilik içinde aşkın yüksek biçimlerini kuşkusuz tanıdı. Bununla beraber, Ovid aynı zamanda "Sevme Sanatı"nı da *("L'Art d'Aimer")* yazdı ve Latin edebiyatında zevk yüceltmesi sürekli, özgeci ve sadık aşk esinlemesinden çok daha fazla yer tutmaktadır. Bir toplumun gerçek yaşam biçimlerinin uzaktan anlaşılmasının epeyce zor olduğu; tarihsel ve edebi metinlerin, bazen gerçekliği ortaya koydukları ölçüde gizledikleri doğrudur. H.I. Marrou'nun işaret ettiği gibi, "Palais-Royal vodvillerinin Hıristiyan evliliğine ilişkin tinsel edebiyatla" yanyana varolduğu, yarım yamalak belgelerden yola çıkarak 20. yüzyılın aşk hayatını değerlendirmek zorunda kalacak olan geleceğin sosyologları, günümüzde Fransızlar'ın çoğunun yaşadığı şekliyle aşk konusunda doğru bir fikir vermekte güçlük çekecekler.

II. Ortaçağ

İbrani uygarlığı cinselliğe ve hatta zevk nesnesine karşı belli bir kuşkuyu başından itibaren içeriyordu. Buna karşılık, kadınların kutsal tarihte önemsiz olmaktan çok uzak bir rol oynadıklarını da belirtmek gerekir. Hıristiyanlık tensel isteği lanetlemekle birlikte, bizzat Hıristiyan evliliğini bile görece aşağı bir eğilim olarak kabul eder. Arzu sık sık imanın karşısına konur. Şeytanın günaha kışkırtma müdahalesiyle ya da İlk Günah'ın "tensel" bazı yorumlarıyla ağırlaşan belirli bir düalist çileciliğin yayılması, cinselliğin, bazı durumlarda bizzat aşkın "suçlu kılınması"na kuşkusuz katkıda bulundu. (5) Buna karşılık evliliğin bozulmazlığı ve kadının yüceltilmesi (esas olarak Kutsal Bakire'nin yüceltilmesi sözkonusu olsa bile) "zayıf cins"in saygınlığının iade edilmesine yardım etti; ki bu, Hıristiyanlığın hızla yayılmasını açıklayan etkenlerden biridir. Hıristiyan "baskı"sını abartmak ve ge-

lişimi sırasında toplumsal ve bilinçsiz nedenlerin önemli bir rol oynayabileceği bir çileciliği tek başına Hıristiyanlığa maletmek yanlış olmakla birlikte, cinsel isteği bastırmanın ve aşkın yüceltilmiş biçimlerinin artması, bireysel ve kollektif nevrozların kökeninde yer alıyordu. (6) Ayrıca çileciliğin yolu açtığı tinsellik, kutsallık va hayırseverlik planında, Hıristiyanlığın parlak başarılarını sessizlikle geçiştirmek haksızlık olacaktır.

19. yüzyılın püritanizminin izlerini bulduğumuz ortaçağ yüzyıllarının "namusluluğu"nu abartmış olmamız muhtemeldir. Uygulanması güç dinsel buyrukların sertliği bile belli bir kuraldışılığa alan tanıyabiliyordu (fahişelik, kilise adamlarının nikahsız yaşaması vb.). Bununla birlikte, din bilimcileri çiftin ilişkisini Perşembeleri ve Cumaları İsa'nın çektiklerinin anısına, Cumartesileri Kutsal Meryem onuruna, Pazarları İsa'nın Dirilişi nedeniyle ve Pazartesileri ölülere saygı için yasaklamaya kadar gittiler (J.-P. ve B. Dubois-Dumée). Fakat erkek-kadın çiftleşmesi dışındaki bütün cinsel etkinlikler, evlilik dışı bütün erkek-kadın çiftleşmeleri kötü olmakla birlikte, Aziz Thomas, temel amacı üreme olan evliliğin iyi olduğu sonucuna varıyor.

Bizi etkilemeye hâlâ devam eden yeni aşk biçimlerinin ortaya çıkışı da Ortaçağ'da olmuştur. Bu o kadar önemli bir dönüm noktası ki Seignobos şakayla karışık *aşkın "onikinci yüzyıldan kalma bir şey olduğunu"* söyleyebiliyordu. Bu sözleriyle, başlıca yorumcuları taşralı halk ozanları ve Britanyalı romansçılar olan Evli Kadın kültüne ve kadının idealize edilmesine atıfta bulunuyordu. Yani aşk idealinin, ne kitlenin ne de onu benimseyen seçkinlerin gerçek tutumlarını temelden değiştirmemiş olması muhtemel. Ne olursa olsun, "erotik" ve mistik alanda uzun bir kısırlık döneminin ardından, işte birdenbire ortaya çıkan "yüceltilmiş arzunun icadı: Aziz Bernard de Clairvaux ve aşk mistiği, Héloise ve yaşanan tutku, Tristan ve hayal edilen tutku, Evli Kadın kültü ve Meryem kültü", rahiplerin bekarlığı ve inançsız sinizmin doğuşu; "kısacası bütün Avrupa'ya hızla yayılan ve yüzyılların müziğini ve şiirini, romanı, dindarlığı ve tutumları tek bir darbede yenileyerek, aynı yeni dili konuşan lirizm, erotizm ve

mistisizm". Dolayısıyla, bizim buradaki işimiz "ilk büyük aşk devrimi"yle (Denis de Rougemont). (7)

III. Modern Çağ

Daha sonra, Rönesans, eğitim görmüş sınıflar içinde bir nefsine düşkünlük, aşk sinizmi ve halk ozanlarının yüceltilmiş idealine çok ters görünen doğalcılık atmosferi yayacaktı. Fakat Laure ya da Béatrice'nin idealize edilmesiyle olduğu gibi, Kutsal Bakire kültüyle de örneklenen bu ideal, Batılı bilincin yakasına yapışmayı sürdürdü. Don Kişot, Dulcinée'den, peygamberlerin ve mistiklerin diliyle sözediyordu: "O benim içimde savaşıyor ve benim içimde zafere ulaşıyor; ve ben onda yaşıyor, nefes alıyorum, yaşamı ve varlığı ondan alıyorum." Marguerite de Navarre, Tanrı'nın, "Bu dünyaya duyulan aşkın basamağından geçmeden, kimsenin hiçbir zaman ulaşamayacağı kusursuz Tanrı aşkına ulaşmanın, bir evresi olduğu için," aşka öfkelenmediğini söylemez mi bize?

Dolayısıyla dinbilimcilerin ve ahlakçıların araştırmalarının karşılıklı olarak birbirini zenginleştirebilmeleri şaşırtıcı değil. *Onyedinci yüzyıl*, egoizm ile aşk arasındaki ilişkilere dair sorunla çok yakından ilgilenir. Çıkarcılıktan tamamen uzak bir aşk olanaklı mıdır? Jansenistler ve La Rochefoucauld çağdaşlarının çoğunluğuyla birlikte bu soruya olumsuz yanıt veriyor; Quiétistlerin yanıtı ise olumlu. Malebranche'a göre "Ebedi mutluluk insan iradesinin tek evrensel amacı olduğu için, Tanrı'yı çıkardan tamamen uzak bir şekilde sevmek olanaksızdır". Fakat bu açıklama bizi düzenden uzaklaştıran "dünyevi" aşk ile bizi otantik amacımıza yönelten "özveri" aşkını titizlikle birbirlerinden ayıran felsefecilerin gözünde hiç de aşkı yıkacak bir açıklama değildir. (8)

Aşkın benmerkezci ve taşkın biçimlerine aykırı düşen bu özgeci aşk anlayışı, Tanrı aşkına olduğu gibi, insan aşkına da doğallıkla uygulanabilir. Ayrıca Descartes'in, insanın kendisine duyduğu makul aşkın değerinin de altını çizdiğini belirtmek gerekir. "Büyük Yüzyıl"ın yazarlarından ve felsefecilerinden bize kalan psikolojik ve ahlaki düşünceler sayınakla tükenmez. Genç Corneille'in, en

zorlu hasımların savaş halindeyken birbirlerine derin bir değer verdikleri eserindeki kararlı iyimserlik. Kahramanların birbirlerini "severken" -ya da arzu ederken- birbirlerinin gözünü oydukları ve birbirlerine eziyet ettikleri Racine tiyatrosunun kötümserliği. A.Maurois'in "insanlığın hayvan-insan üzerinde oldukça güzel bir zaferi" olarak gördüğü *La Princesse de Clèves*'deki kahramanlık duygusu, incelik ve gurur. La Rochefoucauld'nun aşırı açıklığı: "Kadınların çoğu tutkudan çok zaaf nedeniyle teslim olurlar; bunun sonucundadır ki, genellikle en sevilmeye değer erkekler olmasalar da çapkın erkekler diğerlerinden daha başarılı olurlar"... Bu yüzyılın "bize aşk hakkında bildiğimiz hemen hemen her şeyi öğrettiğini" söyleyecek kadar ileri gitmeden (9), yüzyılın ikinci yarısının bazen acımasızlaşan gerçekçiliğinin dengeleyeceği ve tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamadan derinleştireceği, şövalye edebiyatı çizgisindeki soylu, çıkarsız ve tinsel bir görüşü bize verebildiğini kabul etmek gerekir. Öte yandan, tutumlarda belli bir kabalık yine de devam eder ve bugün "Büyük Yüzyılın öbür yüzünü" daha iyi görebiliyoruz. Yine de sözkonusu yüzyıl, en azından, aşkın daha iyi anlaşılmasına ve bize halk ozanlarından kalan ideali sürdüren, zenginleştiren ve bazen onunla çelişkiye düşen bir aşk idealinin bilincine daha derin bir biçimde varılmasına katkıda bulunabilir.

Klasik dönemin aşk kavramlarının kararsız dengesi *onsekizinci yüzyılda* bozulmuştur. Din, şiir ve aşk alanlarında ortaya çıkan üç katlı kısırlaşma arasında belli bir bağlantı saptamak belki de yararsız değildir. Aşk, bu yüzyılda da işsiz güçsüz sınıflar arasında önemli bir mesele olarak kalmaya devam eder, fakat gerçekçilik sinizme dönüşür. (10) İşte kişinin kendinden başkasını sevmediği bir aşkın "bayağılaşması" bundan kaynaklanır ve Chamfort'un ünlü formülü bunu çok güzel özetler: "İki fantazinin değiş tokuşu ve iki derinin teması..."

Yine de burada birbirinden farklı iki eğilim ayırdedilebilir. Bunlardan biri, her şeyden önce "ancak başka türlü yapamadığında baştan çıkarmaya katlanan", açgözlü ve hatta obur bir zevk düşkünü olan Kazanova tarafından çok güzel temsil edilir (Félicien Marceau). Duygusal aşk-

la ilgilenmez, fakat kötü bir adam değildir. Oysa, Richardson'ın Lovelace'ı *(Clarisse Harlowe)*, Laclos'un Valmont'u *(Tehlikeli İlişkiler)* ya da Sade gibi Don Juan mirasçıları için durum çok farklıdır. Bu sonuncuların aşk pratiği sistematik olarak zalimdir. (11)

Fakat Rousseau tarafından ortaya konan üçüncü bir akımın, Devrim'in aile idealine esin kaynağı olacağı duygulu ve erdemli aşkın *(Le Nouvelle Héloise)* varlığı hatırlanmazsa, 18. yüzyıla haksızlık edilmiş olacaktır. 18. yüzyılın edebiyatındaki ve yaşam tarzlarındaki kuralsızlığın şaşırtıcı artışı; sefahatin, sapkınlıkların ve sadizmin tanımlarında ve övgülerindeki artan küstahlık yadsınamazsa da, edebiyat okurlarının ve "kokuşmuş" aristokrasinin sayıca pek az olduklarını unutmamamız gerekir. Young ve Horace Walpole, Fransızları düşündüklerinden çok daha ahlaklı bulduklarında herhalde çok şaşırmışlardır: "Romanlarında okuduklarınızın tek bir kelimesine inanmamalısınız..." Kitleler Régence'ın "rahatlama"sından hiç etkilenmemiş görünüyorlar; doğum kontrol yöntemleri yayılmaya başladığı (12) ve Devrim'in -1792'demedeni nikah ve boşanmayı getireceği an yaklaştığı halde, kadın sıkı bir şekilde erkeğe tâbi olmaya devam ediyor, halkın yaşam biçimleri derinden değişmiyor.

Devrim'in ve imparatorluğun karışıklıklarından ileri gelen kuralsızlığa tepki olarak *Romantizm*, Rousseau tarafından başlatılan duygu yüceltmesini sürdürdü, halk ozanlarını yeniden keşfetti ve -genellikle mutsuz olan- tutkuya, geleneksel Hıristiyanlığın parçalanmasıyla serbest kalan dinsel isteklerin, büyük ölçüde aşk tarafından üstlenilmesi boyutunu kazandırdı. Doğrusunu söylemek gerekirse, *ondokuzuncu yüzyıl* birbirine en karışık eğilimler tarafından damgalandı.

Kierkegaard, Baudelaire ve Wagner aşk ile tinsel arayış arasındaki sıkı bağı büyük bir ustalıkla ortaya koyarlarken, Gautier en hovarda akımı küstahlık ve beceri ile devam ettirmekten geri kalmıyor: "Zevk, bana yaşamın amacı ve dünyaya yararlı tek şey olarak görünüyor." Stendhal ayrıntılara daha çok önem veriyor: Belli bir sinizm oranı gerçek tutkunun şiddetini ortadan kaldırmaz. *De l'Amour* (Aşk Üzerine) oldukça canlı bir psikolojik dü-

şünce sunar ve ünlü "billurlaşma" teorisi Proust'un gelişini haber verir. Balzac ise *Bréviaire du Marriage*'da (Evliliğin Başucu Kitabı), aşkın bazı sosyolojik yönlerini açık yüreklilikle ortaya koyar, kadının köleliğini gösterir ve hiç de konformist olmayan "deneme evliliği" çözümünü önerir. Yazarların yürekliliğinin, muzaffer burjuvazinin bize sunduğu püritanizm görüntüsüyle karşıtlık oluşturduğu doğrudur.

"Victoria" çağının sessizlik ve baskısının, yerini daha açık bir tutuma bırakması için dünya savaşlarını, toplumsal koşulların hızlı gelişimini, burjuva ve Hıristiyan değerlerinin genel çöküşünü beklemek gerekecektir. Edebiyat ve sanat, Freud'un buyurduğu gibi, "gerçeklik ilkesi"nden sıyrılabilen ve büyük ölçüde "zevk ilkesi"nin hakim olduğu tek alan ise, bu evrimde edebiyatın oynadığı rol bizi şaşırtmamalıdır. Aşk açık ki edebi temaların en büyüğü olarak kalmaya devam ediyor, fakat hakim sınıfların cinselliği tabu kıldıkları çağlarda bile bir erotizm akımı aşka aynı ölçüde canlılık katıyor: "M.Albérès, modern roman tarihinin, utanmazlığın tarihi olduğunu yazıyor..." Gerçeküstü şiir hem duyumsallığı (*La Liberté ou l'Amour* -Özgürlük ya da Aşk-, R.Desnos) hem de tutkulu ve dışlayıcı "Çılgın Aşk"ı (André Breton) yüceltiyor. Apollinaire, Colette, Gide ve daha birçok isim 20. yüzyıl Fransız edebiyatında erotik akımın çeşitliliğini ve yoğunluğunu çağrıştırıyor ve yakın geçmişe ait bir yığın yapıt (R.Vailland, M.Jouhandeau, A.Robbe-Grillet, A.P. de Mandiargues, vb.) aynı cevheri işlemeye devam ediyor. Yine de *aşkın* yüce biçimleri ihmal edilmiyor: Örneğin D. De Rougemont'u, P.Claudel'i, P.Teilhard de Chardin'i düşünün. Nihayet, cinsellik ve hatta aşk *insani bilimler* -ve özellikle psikanaliz ve sosyoloji- için derinleştirilmiş, gözüpek, bazen tehlikeli fakat asla boşuna olmayan araştırmaların konusu haline geliyor. Dolayısıyla bir gün, yüzyılımızın bize, insanın temel tutkusu üzerine en çok şeyi öğreten yüzyıl olarak görülmesi olanaksız değil.

İKİNCİ BÖLÜM
AŞKIN İNSANİ DÜZEYİ

I. Aşkın Altyapıları

1. Aşkın Hayvani Yanı - İnsani aşkın bazı yönlerini aydınlatmak için hayvanları ve kendimizdeki hayvani yanı incelemek gerektiğine kuşku yok. Yeterli olmasa da gerekli olan bu inceleme ancak insan ve kültürünün katkısını, insani aşkın özgünlüğünü daha iyi değerlendirmeye yarayabilir. "Biz hayvanız," diyor R. de Gourmont (*Physiologie de l'Amour* - Aşkın Fizyolojisi). "Ve dinbilimcilerin ifadesine göre, aşk yaptığımızda *daha da hayvaniyiz.* Aşk son derece hayvanidir; onun güzelliği budur."

Örneğin Jean Rostand tarafından betimlendiği şekliyle, hayvanların cinsel yaşantıları o kadar inanılmaz bir çeşitliliğe sahip ki, insani kuraldışı davranış ve sapkınlıklar onlara kıyasla çok önemsiz kalıyor. (13) Fakat hayvanlara yapılan referanslar, insanların aşk etkinliklerinin çok daha normal olan niteliklerini de aynı ölçüde aydınlatır. Bu referanslar, "kaba" biçimleriyle, edebin ve cilvenin görünümlerini sunarlar. Hayvanların davranışları kadınlara yapılan "kur"un kökenlerini, aşka prelüd olan hareketleri, okşamaları, hatta şairlerin, birbirini karşılıklı olarak keşfetme ve birleşme konusundaki canalıcı rolünü belirtmekten bıkmadıkları özel bir nokta olan bakışın önemini anlamamıza da yardım eder. Süs ve "moda"nın sonsuz çeşitliliği, dişilerin erkekleri tahrik etmek ve ilgilerini çekmek için kullandıkları çok çeşitli "araçlar"ın başka bir bağlama oturtulması değil mi? Nihayet, hayvanlar alemi zevk ve acı, aşk ve ölüm arasındaki güçlü bağı daha iyi kavramamızı sağlıyor: J.Rostand tarafından anlatıldığına göre, Amerika'da bir böcek türünün di-

şisi yumurtaların çıkışıyla çatlıyor. Tamamen aşka adanan su sineklerinin ağızları yok; çiftleşme ve yumurtlamadan sonra, güneşi bile görmeden ölüyorlar...

Hayvan cinselliğine yapılan bu referansların sınırlarını göreceğiz. Bu referanslar en azından, insani aşkın özgünlüğünün anlaşılmasını sağlama avantajına sahipler. Kadınlar üzerindeki mülkiyet duygusu ve ona eşlik eden kıskançlık, erotik uyarımın eş değişimiyle yenilenmesi, cinselliğin "bulaşıcı" karakteri ve bütün kollektif cinsel etkinliklere genellikle eşlik eden şiddetli çatışmalar; "insani" cinselliğin, en azından başlangıç için, hayvani mirasımızla açıklanması gereken özellikleri. (14)

2. Aşkın Daha Derindeki Kökleri - Belki de insani aşk bile, hayvan cinselliğinden önce gelen, daha derin ve daha uzak köklere başvurularak aydınlanacaktır. Aynı "sevmek" fiilinin, varlıkların açlığı için olduğu gibi beslenme arzusu için de kullanılması kesinlikle tesadüf değildir: Jean Rostand, *açlık*, aşkın en ilkel ve en kaba biçimidir diye yazar. Psikanalistler tarafından çok iyi betimlenen, bebeğin daha ana karnında annesinin bedenini yutmak ister gibi göründüğü, "yamyamlık" evresini düşünelim. Ve Boussuet "bu taşkınlık içinde insan birbirini yer, birbirini yutar ve ona sahip olmak, onunla beslenmek için duygusunun nesnesiyle bütünleşmek ister (...)" diyor.

Aşkın cinselliğe indirgenmesi isteniyorsa, cinselliğin - Evrim içinde görece daha geç bir şekilde ortaya çıkan- daha temel ya da daha eski bazı faktörlerle açıklanabileceği anlaşılmalıdır. Temas ve birleşmeye ilişkin temel eğilimin, sadece, canlı varlıkların cinsel içgüdüsüne bağlanabileceği kesin değil. Açık ki terliksi hayvanların çiftleşmesi, sadece cinsellikle açıklanamaz, çünkü bu haşlamlılar bölünerek çoğalırlar; yine de bazı dönemlerde, çift çift, ağız ağıza birbirlerine yapışırlar, birbirlerine açılırlar ve özlerinin yarısını değiş tokuş ederek birleşmeyi gerçekleştirirler. Dolayısıyla, J.Rostand tarafından altı çizilen "birleşmeye yönelik bu içsel eğilim" cinsellikten daha temel bir olgudur. J.-P. Sartre soruyu çok önceden *L'Etre et le Néant*'da (Varlık ve Hiçlik) ortaya koymuştu: "Cinsiyet temel bir cinselliğin aracı ve imgesi olamaz mı? Diğerleri,

Ferenczi ile birlikte, bu yönde cesaretle ilerleyerek, bu birleşme eğilimini evrenselleştirmeye çalışıyorlar; kimyasal ve fiziksel çekim olgularında, "bütün yaşamın bağlantısını koruyan Platoncu Eros'la bir benzeşme" görmeye kadar varıyorlar ve Freudçu formüle göre, gittikçe genişleyen bütünler yaratmaya yöneliyorlar.

Böyle bir varsayım, cinsel libidoyu, en farklı yönlerdeki cinsellik bu yönlerin en önemlilerinden ve en "yeni"lerinden biridir. Sadece- gelişebilecek tek, ayrımsız ve temel bir libidoya indirgeyerek -psikanalizin kurucusunun isteğinin tam tersine- kolaylıkla "cinselliksizleştirme"ye varabilir. Dolayısıyla cinsel itkilerin ve aşk atılımının birbirlerine indirgenebilir olmadan, aynı kökenden geldikleri kabul edilecektir.

3. İndirgemeci Tutumun Kolaylığı ve Zayıflığı - Cinselliğin aşkla ilişkisinin sınırları içinde kalınsa bile, "yukarıdan" aşağıya yapılan "indirgemeler" kesinlikle açık değildir.

Aşkın gerçek bir incelemesi global olmalıdır; yani, en küçük organizmalardan en gizemli alanlara kadar birbirlerini aydınlatan çeşitli düzeyleri kapsayarak aşk olgusunun bütün alanı üzerinde gerçekleştirilmelidir. Dolayısıyla bu düzeylerin hem derindeki birliklerini hem de tamamen gerçek olan özgünlüklerini kabul etmek gerekir.

Böylelikle aşkın, özellikle insani düzey için temel olan öznel yanlarının bir yana bırakılması reddedilecektir. "Makroskopik" aşk coşkunluklarımız ile, sperma hücresi ile yumurtacığın birleşmesine yön veren "mikroskopik" coşkunluklarımız arasındaki tekabül ilişkisini saptamak, fiziksel aşklarımızın çırpınmalara ve salgılara indirgendiğini belirtmek için tamamen haklı nedenler vardır. Fakat fiziksel de olsa aşkı, yankısı, karmaşıklığı ve yorumu mikroskopik hayvancıklar, memeliler ya da insanlar sözkonusu olduğunda tamamen farklı olan dışsal ve görülebilir belirtilerine indirgemek kabul edilemez bir şey olacaktır.

Dolayısıyla düzeylerin özgünlüğü aynı zamanda *indirgemeci tutumu* mahkum eder. Cinsellik etkinliklerimizin birçoğuna bir bileşen olarak girdiği için, bu etkinlikleri cinsel kategorisi içine yerleştirmek gerekmez: Bu, Emma-

nuel Mounier'nin Jung'u izleyerek söylediği gibi, taştan yapıldığı bahanesiyle Köln katedralini bir mineroloji bölümüne çevirmeye benzer! Doğrusunu isterseniz, bilimin görevi farklı düzeyler arasında mümkün olduğu kadar çok sayıda bağ kurmaktır ve olgunun yanlış yorumlanmasına yol açan, indirgemeden çok, olgunun *tek yanlı* karakteridir. Mezamirlerle aşk şarkıları, (15) mistik arzularla cinsellik, katedral külahları ile fallik semboller arasındaki benzerliklerde kendi başına hiç de sarsıcı bir şey yok. Fakat neden fallusta katedralin ilk biçimlenmesi görülmesin? "Üstün" olanın sistematik olarak "aşağı" olana indirgenmesinden daha keyfi bir şey yoktur. Jean Rostand şunları yazarken, daha ılımlı bir şekilde, monizminin indirgemeci olmayan, *birleştirici* niteliğinin altını çiziyor.

"İster istemez ve sözü edilen hangi idealizm türü olursa olsun, aşk sözcüğünün içerdiği hayvanlık ve yüceltme, aşırı tutku ve özveri, hafiflik, dokunaklılık ve korkunçluk adına ifade ettiği her şeyle birlikte, insan aşkının yapısı phénanthrène'in bazı türevlerinin çok küçük moleküler farklılıkları üzerine kurulmuştur. Bunun amacı aşkı şiirden arındırmak mıdır? *Yoksa kimyayı şiirselleştirmek midir?*"

II. Narsisist Hareket Noktası

İnsani düzeydeki aşkın kökleri, yaşam dünyasının bütününe uzanmakla kalmaz. Daha doğrudan bir şekilde, *bizim küçük çocukluk çağımızın* koşullarıyla açıklanır. Burada psikanalizin bulgularını ve varsayımlarını özetlememize gerek yok. (16) Sadece, çocukluğun gelişme aşamalarının, genel hatlarıyla, büyük ölçüde kabul edilmiş bir tanımını getirebildiğini saptayalım. Dolayısıyla aşkın doğuşuyla sıkı bir şekilde ilişkileri olan bazı olguları ve bazı düşünceleri bu psikanalitik "kazanım"dan elde edeceğiz.

Örneğin, bütün duygularımızın gelişiminde olduğu gibi kişiliğin oluşumunda da *anne-çocuk ilişkisinin* büyük rolüne hiç bir şekilde itiraz edilmiyor. Bu yakın ilişki doğumdan çok önce başlar: Dölütün *doğum öncesindeki* tam

bağımlılığı "oral" evre boyunca devam eder: Ferenczi, "dölütün bir iç asalak olması gibi, süt bebeğinin hemen hemen annenin bir dış asalağı" olduğunu yazıyor. (17) Bebek her şeyi annesinde bulur: "Dünyaya dair ilk bilgisini kişisel bir aşk ilişkisi içinde elde eder." (M.Choisy). Fakat aşkın bu ilk biçimi anneye duyulan aşkı kendine duyulan aşktan ayırmaz. "Sözkonusu olan öncelikle elde etmeye, sindirime yönelik bir aşktır. Bebek annesini yakalar, yutar, o hâlâ kendisidir (...). Başlangıçta, ana memesi ile kendi baş parmağı arasında ayrım yapmaz. Kendi kendini emer. Kendi kendini sever." Dolayısıyla *narsisizm*, aşkın daha sonraki gelişimlerinde olduğu gibi, başlangıcında da önemli bir rol oynar. İki insanın "sevişmesinden" söz edildiğinde, "yansıyan"ın (kendi kendini sevmek) ve "karşılıklı olanın" (birbirini sevmek) belirsizliği altında gizlenen gerçeklik yeterince düşünülmez. İdeallerimizin yadsımadan aştıkları bu kaçınılmaz ilksel narsisizm, ideallerimizde yansımaz; dolayısıyla insan artık kendini olduğu gibi değil, olmayı istediği ve olması gerektiği gibi sever. O halde, Freud'un narsisizmi tanımlamakta kullandığı, "benin bu libidinal yatırım"ının bir genişlemesi sözkonusudur: F.Duyckaerts'in sanat eseriyle karşılaştırdığı aşk, insanın kendisinin süslenmiş bir imgesine yönelir.

Kendine duyulan aşkla başkalarına duyulan aşk arasındaki bu kopmaz bağ, La Rochefoucauld ya da Brunner'nin, "özgeciliği" "bencilliğe" indirgeme eğiliminde olduklarını açıklar, ama her şeyden önce kendine duyulan aşkın başkasına duyulan aşktan önce gelmesi ve ona eşlik etmesi gerektiğini gösterir: "Kendini sevmekten vazgeçilemez, ama kendini kötü bir şekilde sevmekten vazgeçilebilir," diyor Malebranche. Aşka ve bencilliğe yönelik klasik muhalefet, "başkalarına karşı duyulan belli bir erotizmin", "kendine yönelik erotizmin" uyumlu gelişiminin normal sonucu olduğu kavrandığında, anlamını büyük ölçüde kaybeder.

Kendine duyulan aşk her zaman vardır ve bunun aşırılıklarından her zaman korkulmalıdır. Ama sözkonusu olan, varlığı, çıkartılmak istenen karamsar sonuçları hiç de doğrulamayan, temel, kaçınılmaz va sağlıklı bir duy-

gudur.

III. Aşkın Gelişmesi

"Bencillik"ten belli bir aşk "özgeciliği"ne geçiş şimdi çok iyi biliniyor. Burada da, çocuğun yaşam koşulları önemli bir rol oynuyor ve kişi, ilk yıllarında sevgi gördüğü oranda, aşkın gerçekten insani düzeyine ulaşma şansına sahip olacaktır. Platon'un düşüncesi doğruluğunu koruyor: Aşk hem "üretici" hem de "eğiticidir"; "eğitim belki de, aşkın etkileri çevresinde devam eden varlığından başka bir şey değildir" (J.Guitton). Bununla birlikte eğitimciye, "Sev ve istediğini yap!" denilemez. Sevgi bizi çocuk karşısında farklı tutumlar almaya itebilir ve sadece çocuğun gelişiminin evrelerinin tam olarak bilinmesi bize en uygun davranışın ne olduğunu gösterebilir.

"Doğum travması"na atfedilen önem ne olursa olsun, gerçekliği kişi tarafından yadsınamaz ve yeni doğan bebek için doğum öncesi yaşamında yararlandığı güvenlik ve huzuru mümkün olduğunca sürdüren yaşam koşulları yaratılmalıdır. Daha sonra, bebeği, gelişimin bedeli ve belki de koşulu olan duygusal şoklardan tamamen korumak olanaklı olmayacaktır. En azından bilinçli ve ustalıklı bir sevgi, özellikle çok hoyratça yapıldığında güvensizlik ve kaygı yaratma riski taşıyan *sütten kesme* sırasında, bu şokları zayıflatmayı başaracaktır. Oral evrede, aynı zamanda beslenen, tadını çıkaran, "tanıyan" ve seven süt bebeği için, süt emmenin ne ölçüde tatminkar bir etkinlik oluşturduğunu anlamaya çalışmak gerekir. Şu halde, sütten kesme başarılı olsa bile, Freud'a göre çocuk, süt emme döneminin, "bütün cinsel yaşamın başlangıç noktasının, daha sonraki bütün cinsel tatminlerde asla ulaşılamayan ideal"in nostaljisini korur. Ferenczi de Freud'u izleyerek, aynı zamanda, dölütün ana karnında keyfini çıkardığı eksiksiz mutluluk durumuna ilişkin daha temel bir nostaljiden sözeder.

Oral evreyi izleyen *"sado-anal"* evre aşk deneyimini daha muğlak bir şekilde zenginleştirir.

Çocuğun yeni bir erojen bölgede (anal ve üretral) bulduğu zevke çevresi ve annesi kendi iradelerini ileri süre-

rek karşı koyarlar. Bu karşı güçler aynı zamanda "yeni zevk fırsatları"dır (Bonnot), çünkü bebeğin temizliğe yönelik çabaları, aynı zamanda, yeni doğanın iradesine gücünü kanıtlama ve itaatiyle olduğu kadar itaatsizliğiyle de sevilmeyi sürdürme fırsatı sağlayan okşamalarla ödüllendirilir.

Genellikle dördüncü yıldan önce, çocuk cinsel organlarının özel duyarlılığını keşfettiğinde ve varlıkların iki cinsiyete ayrıldığını farkettiğinde yeni bir evre aşılır

Bu nazik dönem sırasında, çocuk ana babası karşısında aşk çıraklığına başlar. Diderot, şakayla karışık bir şekilde, küçük çocuğun farkında olmadan "babasını öldürmeyi ve annesiyle yatmayı" arzuladığını söylüyordu. Bu, şematik ve kaba bir biçimde "Ödip kompleksi"ni formüle etmek demekti. Ne olursa olsun, sonuç olarak, erkek çocuk annesine, kız çocuk babasına karşı, içine büyük ölçüde bilinçsiz cinselliğin karıştığı ve genellikle diğer ebeveyne yönelik gizli ya da açık bir kıskançlığın eşlik ettiği, özel bir şefkat duyar. Burada, gelişmesi zorunlu, becerisizce engellenmemesi gereken bir olgu sözkonusudur.

Zaten, ya "başarısızlık nedeniyle", ya "rakip" babadan gelecek "kastrasyon korkusu" erkek çocuğa bilinçsizce müdahale ettiği için ya da sadece "kalıcı dişler çıktığında süt dişlerinin dökülmesi gibi, yokolma zamanı geldiği için", Ödip kompleksi ortaya çıktığı kadar doğal bir şekilde yok olur (Freud).

Çocuk daha sonra, cinsel merak ve etkinliğin genellikle azaldığı "lotons (uyku, örtüklük) dönemi"ne girer. Toplumsal anlayış ve düşünce gelişir ve *ergenliğin* yaklaşmasının cinsel kaygılara önceliklerini geri verdiği ana kadar, enerjinin en büyük kısmını alır. Cinsel gücün kendini öncelikle ve özellikle *oto-erotik* bir biçim altında ifade ettiği doğrudur: Mastürbasyona yeniyetmelerde çok sık rastlanır ve yetişkinlerin pek çoğu tarafından, bir eşin varlığına rağmen sistematik olarak yaşanan "aşksız" cinsel etkinliklerin, "yeniyetmeliğin oto-erotik mastürbasyonunun biraz daha karmaşık ve geliştirilmiş biçimlerinden" başka bir şey olmadığı konusunda M.Oraison'a hak vermemek elde değildir.

Belli bir "aşk geriliği"ne (yeniyetmelerde heteroseksüel

ilişkilere dair iç ve dış engellerle desteklenen) işaret eden bu olgular ne olursa olsun, oto-erotizmden "başkalarına yönelik erotizme" geçiş, cinselliğin ve aşkın gelişiminin arzu edilen soncudur. Çok sayıda insan hiçbir zaman "içgüdülerinin yetişkin çağı"na ulaşamadığı halde, tatminkar olarak kabul edilebilecek bir olgunluk ve denge noktasına erişenler de vardır. Aşık insan kendini sevmeye son vermeden, aynı zamanda diğerinin mutluluğunu da arar ve bazen onun mutluluğunu kendisininkine tercih etmeye kadar gider. Fakat arzunun "elde etmeye dönük" yönünün, aşkın "adanma" coşkusuna feda edilmesi az rastlanır bir durumdur.

IV. Varlıkların Aşkla Tamamlanması

Aşkın son sınırıyla ilgili ayrımlar ne olursa olsun -çift, çocuklar, kollektivite, ideal vb.- insani varlığın gelişimindeki önemli rolü hemen hemen hiç kimse tarafından yadsınmaz.

Küçük bir çocuk için, bu işlevin deneysel bir şekilde kanıtlandığını saptamak da ilginçtir: eksiksiz ve tamamen aynı bakımı gören bebekler, bakımlarının şefkat gösterilerini içerip içermediğine bağlı olarak hızla zayıflar ya da serpilip gelişirler. Anne bakımının -ya da buna "denk" bir bakımın-eksikliği, sürekli ve hatta tamir edilemez hasarlara varabilecek kronik bir gelişim hastalığına yol açar". (18) Sevgi eksikliği küçük çocuğu, yeri doldurulamaz, yaşamsal bir ögeden yoksun bırakır ve vitamin eksikliği gibi bir etkide bulunan bu eksiklik, psikolojik ve ahlaki açıdan sakat, genellikle sadece mutsuz değil aynı zamanda kin dolu ve toplum için zararlı olma eğiliminde insanlar yaratır. (19) Yoksunluk o kadar zararlıdır ki bebeğin temel güvensizlik duygusu ancak açığa vurulan şefkatle yatıştırılabilir: "İnsan yavrusu devinimsiz doğar, atalarının dilini bilmez, kendisiyle konuşulmazsa ölür, dış yardım olmadan etkili bir jest yapmayı bilmez (...). Sürekli olarak annesinin sevgisini kaybetmekten korkmaması nasıl beklenebilir?" (M.Choisy).

İnsan daha fazla güç ve özerklik kazandıkça, sevgi eksikliğinin yarattığı yıkımların daha az derin olacağı ya da

daha zor saptanabileceği açıktır. Yine de, küçük çocuğun gelişmesi için vazgeçilmez olduğu görülen sevginin, insanın uyumlu gelişiminde önemli bir rol oynamaya devam etmesinde tuhaf bir yan yok. Teilhard de Chardin, "sadece sevgi varlıkları birleştirerek, onları varlıklar olarak tamamlamaya muktedirdir," diyor. Dolayısıyla tamamlanmış insan, seven ve sevilen insandır. Felsefeci *Le Coeur de la Matière*'de (Maddenin Kalbi) ekliyor: "Bir davanın ya da bir Tanrı'nın hizmetine adanmış olsa bile insanın, anlayışı kesinleştirmeye ve en azından başlangıçta, sevme güçlerini uyarmaya yarayan bazı "duygusal" etkilerin dışında, olgunluğa ve ruhsal bütünlüğe ulaşmasının olanaksızlığı bana tartışmasız bir nokta gibi görünüyor. Işıktan, oksijenden ya da vitaminlerden vazgeçemedikleri gibi erkekler -hiç bir erkek- kadından vazgeçemezler".

Ahlakçıların bu inancı, onları temel toplumsal birim olarak bireyi değil, çifti ele almaya götürecektir. Elbette çiftin bu tamamlanmışlığının deneysel kanıtlarını vermek arzu edilebilir ve G.Scott Williamson ile Innes H.Pearse şimdiden eskiyen araştırmalarında bunu yapmaya çalıştılar.

Bu iki İngiliz bilgin, bekarlığı, fizyolojik gelişimdeki bir duraklama olarak ele alıyorlar. Nişanlılık döneminden itibaren, eşlerin biyokimyasal varlıkları (temel metabolizmaları, iç salgı bezleriyle ilgili devreleri vb.) artan bir benzerlik yönünde değişir. Fiziksel birleşme ve çocukların doğumu olgunlaşma süreçlerine yol açar. (20)

Açık ki burada, önemi kimsenin gözünden kaçmayan bir araştırma alanı var. Ahlakçıların ya da psikologların, aşk olgusunun en "yüksek" yönlerinin biyokimyasal bağlantılarını saptamanın bir gün mümkün olmasını umut etmeleri yasak değil- bu bağlantılar, hiçbir şekilde (bunu gördük) aşkın kendi kendini aştığı bu "yüksek" biçimlerin maddi bir yorumunu içermez.

V. Aşk: "Psikolojik Bakımdan Duyarlı Sentez"

"Ortodoks tipte döllenmesi" nedeniyle insanı, cinsel bayağılıkla suçlarken Jean Rostand'ın, olgunun dışsal yönleriyle yetindiğini ve aşkın, çok iyi tanıdığı ve çok kar-

maşık olan psişik yönünü unutmuş gibi göründüğünü biliyoruz. Aşkta *psişe her şey müdahale eder* ve bu müdahale aşkın sadece cinsellikten en uzak ve en soylu biçimleri için sözkonusu değildir: "Cinselliğe ait en yüksek ve en aşağı şeyler heryerde en yakın ilişki içindedirler". (21) "Fiziksel aşk" ifadesini tam olarak ancak hayvanlarda bulabilir ve Freud'un "içgüdülerimiz"den çok "itkiler"imizden sözetmesinin nedeni de kuşkusuz budur.

Ne olursa olsun, Durkheim'ın dediği gibi, "bizde aşk, organik olmaktan çok zihinsel bir olgudur." Bu, ilkel denilenler için ve bir ölçüde çiftleşmenin en hayvani safhaları için de geçerlidir: J.Rostand şöyle yazar: "İki insan vücudunun birbirine gizlice yaklaşmasında, toplum her zaman üçüncü şahıs olarak bulunur." Dolayısıyla, beyin kabuğu ve "kültür" artan bir önem kazandıkça, insani aşkın karmaşıklığının, *psikolojik* ve *sosyolojik* olanın sıkı sıkıya birbirine karıştığı iki plan üzerinde geliştiğini görüyoruz. (22) O halde, "cinselliğin insanileşmesi" gerçek anlamıyla ve kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkar.

Bu "insanileşme"nin "ahlaki" olabildiği kadar "ahlak dışı" da olabileceğini; en sadist erotizme varabildiği gibi özgeciliğe ya da özveriye de ulaşabileceğini belirtmeye gerek yok. Aşkın, G.Bataille tarafından başarıyla çözümlenen bu "karanlık" yamacına daha sonra geri dönmemiz gerekecek. (23) Fakat erotik pratiklerin anlamı belirsizdir, çünkü öpüşme, kucaklaşma, ısırma ve okşamalar, Ferenczi'nin çok iyi gördüğü gibi, aynı şekilde "eşlerin Ben'leri arasındaki sınırı silme"ye hizmet edebilir; "karşılıklı olarak özdeşleşmelerine" yol açabilir. Ve G.Bataille da, bedenlerin birleşmesinin ahlaki şempatiyle uzatılmasının, mutlu bir tutkuya, yeni "iki varlık arasındaki sürekli kopukluğun yerine olağanüstü bir sürekliliği koymaya" varabileceğini kabul eder. Hayvanın saldırganlığı ve cinsel atılımı, esas olarak psişizmin müdahalesinin sorumlu olduğu insani aşk ilişkisinin bu uçurumlarının ve doruklarının ancak zayıf bir ön belirtisi olabilir.

Aynı şekilde aşkla ilgili davranışların *ahlaki* bir yorumu ancak insani düzeyde mümkündür. Aşk olgusu içinde *"psikolojik bakımdan duyarlı bir sentez"* (Kierkegaard) kabul edildiği andan itibaren, "insanileştirici ve insani-

likten çıkarıcı davranışları" ayırdetmek tamamen olanaklı hale gelir. Dolayısıyla "hovarda"nınki gibi "püriten"in tavrı da insani gelişime karşıt olarak ele alınabilir; biri, önemini azaltmak ve yok etmek için, diğeri yüceltmek ve kışkırtmak için olmak üzere, her ikisi de cinselliği yalıtır. Cinsel olanı varoluşun tamamından ayırarak hem aşkı, hem eşlerini hem de kendilerini sakatlarlar. Çünkü gerçek aşk "iki varlığın bütünlüğünün gerçekten psikosomatik bir birliğidir" (P.Chauchard).

İnsani aşkta *psişik ve kültürel* olana atfedilen bu önem, sadece hayvani mirasımızı değil aynı zamanda "duygu"nun ve "tutku"nun bütün fizyolojik koşullandırmalarını da küçümsemeye yol açmamalıdır. Örneğin, Simone de Beauvoir bazen, "dişi"yi bütün yönleriyle yaratanın insan ve "kültür" olduğunu kabul etmek anlamına gelen radikal bir tutumu benimsemeye yöneliyordu. J.Rostand'ın alaylı bir şekilde söylediği gibi, kimimiz bebeklerle, kimimiz kurşun askerlerle oynadığımız için erkekler ve kadınlar olarak ayrılıyoruz... S. de Beauvoir *Le Deuxième Sexe*'de (İkinci Cins), erkek ile kadın arasındaki ayrıma dair anlayışımızda yeralan yapay ya da sonradan edinilmiş her şeyi derinliğine çözümledi. Bu, öte yandan, yazarın, çift arasındaki aşkın en eksiksiz ve en zengin biçimi gibi görünen bu bağ, birlik ve birleşme idealini kavramaya ve yaşamaya, kadının doğal olarak daha yetenekli olduğunu göstermesini engellemedi. Kadın için aşkın dahil olmadığı bir zevkin yoksunluğunu, yoksulluğunu ve saçmalığını ondan daha iyi ortaya koyan olmadı. S. de Beauvoir'a göre cinsel olanın yalıtılması ve orgazma tapma müstehcenliğe girer. Eylemin bütün unsurlarını birleştiren ve onlara tam anlamını veren aşktır: "Gerçek aşkta," diye yazıyordu Nietzsche, "bedeni kuşatan ruhtur."

VI. Eros ve Agape'nin Birliği

Genel olarak insan aşkının iki kutbu Yunanca Eros ve Agape adları altında birbirinin karşısına konur. Eros "elde etmeye yönelik" ve bencil arzunun aşkıdır, oysa Agape erdemin "adanma" düzeyine yükselebilecek özgeci biçim-

lerini temsil eder. (24) Bu iki kutup pratik ahlak alanında sık sık çelişkiye düşebilecekleri halde, derin birlikleri gözden kaçırılmamalıdır. Agape karşısında Eros'tan bazı "özveriler"in gerekçelendirilebildiğini ve arzunun bazı sınırlılıklarının kaçınılmaz olduğunu daha sonra göreceğiz. Şimdilik bu iki yönün *tamamlayıcılığını* vurguluyoruz.

Saint Augustin aşkın "ruha varana dek tensel, ete varana kadar ruhsal" olduğunu söylüyordu. Eros'un "taşkın" ve "totaliter" karakterinin, insan aşkının kararsız dengesini yıkma riski taşıdığı ve dolayısıyla itkilerimizde belli bir disiplini gerekli kıldığı doğrudur. Ama, kurumlar ve ahlak tarafından desteklenen bu tür bir "frenleme", sadece aşkın yüksek biçimleri lehine işlemez; aynı zamanda, bu olmadan, tam gelişimine ulaşamayacak ve saf bencilliğe, kılık değiştirmiş oto-erotizme dönüşme ya da nefrete ve sadizme bağlı daha vahim sapkınlıklar içinde yozlaşma riski taşıyacak olan bir Eros'u da zenginleştirir. İşte böylelikle, edep cinsel itkiyi sadece çıkmaz yollardan ya da gelişimini başarısızlığa uğratma tehlikesi taşıyan vakitsiz maceralardan korumaz; aynı zamanda arzunun en derin ve en mutlu başarılarını hazırlar. Hem çekici hem de koruyucu olan edebin, aynı zamanda tinsel ve duyumsal açıdan güzel olduğu da söylenebilir.

Bu sürekli birbirine geçme nedeniyle, *cinsellik*, aracı haline gelebildiği *akla ve ruha katılır*. Michelet'ye göre (*La Femme* - Kadın), kadın cinsiyeti "ruhun en önemli kapılarından biridir." Ama cinsiyet kişiliğin bütünü hakkında bilgi verir: "Ruhların bir tür cinsiyeti vardır," diye yazıyordu Madaule. "Akhn cinsiyetleri ortadan kaldırılmak istendi," diyor Teilhard de Chardin. Bunun nedeni, ik[illegible] lerinin, tanrısallaşmış varlığın bileşiminde yeniden bulunması gerektiğinin anlaşılmamasıdır. Ne de olsa, düşünülebilecek en "yüceltilmiş" insan bile *bir harem ağası değildir!* Tinsellik bir "monad"a değil, insani "ikiliğe" dayanır.

Eros ve Agape'nin birliği ve tamamlayıcılığı o kadar temeldir ki, *ayrılmaları* aşkın çökmesine ve yadsınmasına varır. Bu eğilim Stendhal, Proust ya da Sartre'da az çok şaşırtıcı bir biçimde ortaya çıktı: "*Öteki*'nin varlığından kurtulmaya çalışıyorlar; onlar için aşk, yalnız yaşanan

bir olgudur". (25)

İşte böylelikle, Swan'ın aşkı, hemen hemen tamamen kendisi tarafından yaratıldı. Yalnızlığı kırmamakla kalmayıp, aşığa sadece kendi imgesini geri gönderdi ve böylelikle özü boşaltılan duygunun, sonunda umutsuzluğa ya da kötülüğe varmasına şaşırmamak gerek. Ayrıca Proust'un çözümlemesindeki doğru yönleri de yadsımamalıyız. Aşık, aşkının nesnesini bile, Stendhal'in daha önceden kısmen tanımını yaptığı ve Freud'un "ben ideali"nin yansıması olarak açıklayacağı, bir "yansıtma" olgusuyla yaratır. Ama, diye karşı çıkıyor Guitton, "yakınlık duyulan varlık, ortaya çıkmak için inanılmaya ve sevilmeye ihtiyaç" duyduğu ölçüde, bu aşk nesnesi gerçekten de yaratılmıyor mu?"; dolayısıyla artık sözkonusu olan basit bir yanılsama olmasa gerek.

Yansıtma ve kendine duyulan aşk, özgeci de olsa bütün aşkların normal bileşenleridir ve hiçbir şey bize, bu kaçınılmaz ve meşru süreçlerden yola çıkarak aşkı yadsıma hakkı vermez.

Aşk sorununun Jean-Paul Sartre tarafından ortaya konulma ve çözülme tarzına daha yakından bakarsak, belki de Eros ve Agape'nin birbirinden ayrılmasının nasıl aşkın tamamen yok olmasına vardığını daha iyi anlayabiliriz.

Önce *L'Etre et le Néant*'da (Varlık ve Hiçlik) arzunun mükemmel çözümlemesini yeniden okuyacağız. Arzunun heyecanı içinde, bilinç, bedenin "sarhoşluğuna" boyun eğer, "beden olmak ve bedenden başka bir şey olmamak," ona "gömülmek" ister: "Başkasının bedenine sahip olmak için başkasının önünde beden oluyorum." Okşamalar bu "iki yönlü karşılıklı cisimleşme"nin doğal araçlarıdırlar. Ancak bizi burada ilgilendiren nokta, Sartre'a göre arzunun, cinsel organların birleşmesinde başarısızlığa mahkum olmasıdır. Burada iki bakımdan bir başarısızlık sözkonusudur. Öncelikle, orgazmın büyüsü arzuyu bitirir ve ötekiyle ilişkiyi keser. Ayrıca, penetrasyon sırasında, beden yeniden "araç" haline gelmek için ten olmaktan çıkar; ötekinin bilinci de içine gömüldüğü bedenden ayrılır ve artık kucaklanan yalnızca bir nesnedir.

Sartre'ın çözümlemesi doğru görünüyor, ama sürecin

bu olumsuz yorumuna itiraz edilebilir. Arzunun yerine esrimenin geçirilmesi, aşk eyleminin, varoluşsal açıdan çelişkili olmak için daha az doğal ve hoş olmayan iki evresinin birbirini izlemesi olarak ele alınabilir; uyanma uykunun yadsınması olduğu halde, her ikisi de sevilebilir. Eş zamanlı esrime zorunlu olarak bir kopuşu içerir, ama aynı zamanda, bedenlerin birleşmesinin sağladığı büyülü dinlenmenin sonucunda eşlerde, birbirini karşılıklı olarak derinden tanımaya dayalı bir bağ yaratır. Kuşkusuz tensel "kavuşma"nın kesintiye uğraması sözkonusudur, ama bu "kavuşma"nın aşk eyleminin nihai amacı olup olmadığını, iki eşin bunu geçici bir deneyden çok süreksizliğin ve yalıtılmışlığın kırılmasını, birleşmeyi, olağanüstü bir zenginleşmeyi sağlayan, anısı ve yenilenmesi çiftin ve birliğinin gelişimine katkıda bulunan bir deneyim olarak görüp görmediğini bilmek gerekir.

Sartre'a göre aşk eyleminin başarısızlığı belki de eylemi yapanın, insan arzusunun uyarabildiği ve çağırabildiği ama tek başına tatmin edemediği mutlak bir istek taşımasındadır. Bu başarısızlık aynı zamanda, aşkın Agape unsuruyla özetlenen özgeci ve yumuşak yanlarının unutulmasıyla da açıklanabilir.

Suzanne Lilar, bir bütün olarak insan aşkı konusunda, Sartre'ın olumsuz tutumunun varoluşsal kaynaklarını uygun bir şekilde ortaya koymuş görünüyor. Suzanne Lilar *Nausée*'den (Bunaltı) itibaren, Sartre'ın arkasında ***yaşamsal ve tensel olana duyulan belli bir iğrenmenin*** görülebileceği bu "yapışkan" korkusunu ayırdetti. Püritanizmin sayısız örneğini sunduğu (Örneğin Julien Green'in karakterleri düşünülebilir) tamamlayıcı bir büyülenme, bu korkuya büyük bir doğallıkla yanıt verir. Kötüyü tensel yaşama ve iyiyi düşünceye yerleştiren bu tür bir ***püritanizmin*** kaynakları, ilk eğitiminde ve çirkin çocuğun kompleksinde bulunabilir. Bunun sonucu, yukarıda gördüğümüz gibi cinsellikle aşkın birbirinden ayrılması, ötekine bakmanın kırıcı ve küçük düşürücü olarak görülmesi ve aşk ilişkisinin "iki bilincin çatışması" şeklinde yorumlanmasıdır. (26) Bütün bu formüllerin çok sayıda çiftin ilişkisini açıkladığı doğrudur, ama başarılı olan aşk deneyimleri Sartrecı tanımın sınırlarını göstermektedir.

Aşk bize dışsal bir nesne olmadığı için, yapılan çözümleme temel olarak bizim denediğimizi ve yaşadığımızı tercüme eder; dolayısıyla, Agape'yi uzaklaştırarak işte başlayan varoluşsal bir tanımın aşkın olumsuzlanmasına ve köklü başarısızlığına ulaşması kaçınılmazdır.

Buna karşılık, Eros'un "sempatik" ve önyargılı olmayan bir çözümlemesi, onda, bilincin yaymak ve geliştirmek zorunda olduğu özgeci eğilimlerin başlangıcını ortaya koyacaktır. G.Bataille'ın anladığı gibi, erotik coşku "süreksizliğimizi" ve savunmaya yönelik yalnızlığımızı kırar. Bizi açılmaya, kendimizi bırakmaya ve birleşmeye iter. Eros'un Agape içindeki bu gelişiminde otomatik ya da kaçınılmaz hiçbir şey yoktur. Ancak birincinin kör şiddeti ikinciyi önceden belirler ve onda devam edebilir. Eros son derece bencil olduğu için kapalıdır, ama aynı zamanda bizi, kendimizden dışarı çıkmaya ve kendimizi aşmaya davet eder.

VII. Aşkın Heryerdeliği

Aşkın "alt" ve "üst" seviyelerinin sıkı dayanışmasını vurgulamamız belki de, Freud'a karşı sık sık yöneltilen "pan-seksüalizm" suçlamalarına maruz kalmadan, *aşkın heryerdeliğini* düşündürmemize izin verecektir; ne "yukarıya" ne de "aşağıya" ayrıcalık tanımamaya çalışan monist bir görüş içinde, aynı olgular, tinselci eğilimli bir "panamorizm"i (aşkınbirliği) olduğu kadar, maddeci eğilimli bir "pan-seksüalizm"i de destekleyecektir.

Aşkın heryerdeliği, sezgileri bilim[illegible]ca doğrulanan şairler tarafından sık sık anımsatıldı. Bu tanıklıkların sadece birkaçını hatırla[illegible]z.

Çiçek ile aşk arasındaki ilişki her zaman hissedilmiş gibi görünüyor, ama sözkonusu olanın sadece bir klişe olmadığı yeterince anlaşıldı mı? "Çicek çıplak bir cinsiyettir ama kendini gizlemek için çaba göstermediğinden uygunsuz görünmez," diyor, Malcolm de Chazal, şiirsel bir dille. Kullenberg daha kesin bir temelde, zarkanatlıların bazı türlerinin erkekleri ile, dişilerinin biçimlerini ve renklerini taklit ederek onları "baştan çıkaran" orkideler -örneğin Ofris- arasındaki tuhaf çiftleşme girişimlerinin

gerçekliğini ortaya koydu; bu zarkanatlılar, çiçek tozunun girmesini sağlayarak çiçeği döllediklerine göre onun üzerinde etkili bir cinsel eylem uyguluyorlar. (27) İnsanların *doğa* aşkı da duyumsallıkla yüklenebilir; Van de Velde, ateşin ya da güzel bir manzaranın görünümüyle cinsel açıdan uyarılan insanlar örneğini verir.

Bu tür "ara eşeylilik" (terime en geniş anlamını veriyoruz) olguları, bütün varlık kademelerinde Eros'un varlığını vurguladıkları *ölçüde,* bilimsel ve şiirsel açıdan ilginçtirler.

Böylelikle tamamen uyumsuz *hayvan* türleri arasında, burada aşırı antropomorfizmden kaçınma gereğini gözönünde tutarak, kaçınılmaz bir dostluk duygusu uyandıran ilişkiler gözlemlenebidiği söylenebilir. Aynı şekilde hayvanlar ile insanlar arasındaki bağlar üzerine de şaşırtıcı gözlemler yapıldı: Heinroth kuluçkadan çıkan kaz palazlarının artık kendi türlerini tanımadıklarını ve deneyciyi gerçek anneleri gibi gördüklerini belirtiyor; K.Lorenz, insanlar tarafından yetiştirilen genç ala kargaların cinsel olgunluğa eriştiklerinde insanlara kuş yaptıklarını saptıyor.

Şairliği de olan yürekli bir psikanalist, Ferenczi, cinselliğin konumuzu ilgilendiren bazı yönlerini parlak bir şekilde ortaya koydu.

Ferenczi'ye göre, cinsel organların birleşmesi, "ben ile dışsal ortam arasındaki canlı varlık için çok güç bir şey olan kopmanın henüz tamamlanmamış olduğu duruma, yani annenin bedenine dönmek için" benin gerçekleştirdiği bir girişimdir *(Thalassa).* "Dölyatağı sükuneti" arayışının gerisinde, "inorganik varoluşun ölü huzuru"na duyulan bir özlem gizlendiği ölçüde. Ferenczi'nin varsayımı Freudçu "ölüm içgüdüsü" kavramına da uygun düşmektedir. Ancak Ferenczi, aşkın bu temel özlemini, aynı zamanda *uyku* olgusunda da bulmaktadır: "Henüz mücadelelerin olmadığı, sadece yorucu olmayan bir büyüme ve gelişmenin yer aldığı cennetsel varoluşa" dönüşün, geriye dönük ve "oto-erotik" niteliğinin altını çizer.

Dolayısıyla aşkın heryerdeliği insani etkinlikler ve *kişilerarası ilişkiler* seviyesinde de saptanabilir. Aşk, içten nezakette -"henüz birbirlerini sevemeyenlerin aşkı"

(J.M.Delivré)- varolur, oysa *edep* "teni henüz unutmamış olanların unutmuş gibi görünmeleridir." *Dostluğun* "cinsellikten arınmış" bir tür aşk olduğu, Goncourt kardeşler tarafından 15 Kasım 1860 tarihli gazetelerinde açık yüreklilikle kabul edildi: "Aşk? Aşkın tensel yanını, cinsel yaklaşımını bir kenara bırakın, aşk bizim aramızda varolan şeydir. Birimiz diğerinden ayrıldığında yarımız eksik olur."

Eros'un, Freud'a göre "gerçeklik ilkesi"nin "zevk ilkesi"ni denetim altına almayı başaramadığı biricik bölgeler olan *kültürün ve düşsel olanın* "yüksek" bölgelerinde de hüküm sürmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Yazarların, Freud'un ilk ve zaman zaman biricik taraftarları olmalarının nedeni muhtemelen budur. Ve en parlak edebi yaratımların bizi altüst etmesi kısmen bunun sayesinde gerçekleşir. Freud, *Oedipe Roi*'nin (Kral Oedip) çarpıcı etkisinin kolaylıkla açıklanabileceğini söylüyor: "Her seyirci bir zamanlar düşsel olarak, tohum halinde bir Oedipe olmuştur; yaşama aktarılmış hayalinin gerçekleştiğini görmekten korkuya kapılır..." (28)

Aşkın "elde etme"ye ve "adanma"ya dayalı iki kutbunun, hem kaynakları bakımından uyum içinde ve hem de etkileri bakımından çelişkili yönlerinin buluştuğu bir heryerdeliğin muğlaklığını belirtmeye gerek var mı? Açık ki tutsak eden ve işkence eden aşktan, özgürleştiren ve geliştiren aşka kadar uzun bir yol vardır: "İki genç sevgilinin titreyen ellerini birleştiren arzuyu da, kolları çarmıhta gerili Phaidros'un bir kurt ulumasıyla düştüğü karanlık uçurumu da aynı "aşk" sözcüğüyle adlandırıyoruz! (G.Bernanos). Aynı zamanda özverilere ve erdemin en olağanüstü bağışlarına da "aşk" diyoruz.

Özgeci aşkın *çok çeşitli insan etkinliklerinde de* yeri vardır-ya da olmalıdır. İşte böylelikle bu iki etkinlikten hiçbiri, zarara uğramaksızın tamamlayıcısından vazgeçemediği halde, *çözümleme* büyük bir sıklıkla aşka karşı çıkar.

Julien Green *Journal*'inde Andresen'le ilgili hem sevgili hem de tüyler ürpertici nükteli bir anekdotu hiç bir yorumda bulunmadan aktarır. Bu çirkin adam, en çirkin olduklarına karar verdiği kadınlara bir buket teselli edici

çiçek sunmayı kafasına koymuştu: "Elinde küçük buketiyle geldiği korkuyla izlenirdi..." Düşüncesizlik, en iyi öznel niyetin bile nesnel olarak acımasızlığa varmasına neden olabilir.

Buna karşılık, sempatisiz çözümleme sadece acımasızlık değil, insanlara uygulandığında, yanlışlık riski de taşır. Arzunun bazen "kör" olduğu doğru ise, çözümlemeyle desteklenen aşk daha üst bir açıklık biçimine ulaşır: "İnsanları olduğu gibi görmenin tek bir yolu vardır; onları sevmek" (Cl. Roy). Bu o kadar doğrudur ki, burada bildiğimizin nesnesi devinimsiz değildir, kendisine yönelttiğimiz bakışın -düşmanca ya da sempatik niteliğine göre değişir.

İnsan etkinliklerinin bütününün sempati ve aşkla doyurulması muhtemelen ahlakın temel görevidir. Zaten "yaşayan insanların en zavallısı, artık sevmeye inanmadığı halde," yokluğu hayatını boşluğa ya da "cehennem"e çevirecek olan "sevme gücünü hâlâ koruyandır" (G.Bernanos). Ruhsuz bir aşk ruhsuz bir beden gibidir; La Rochefoucauld bile bunu beklenmedik bir şekilde kavradı ve ruhun bu ölümünü hayran olunacak kadar özlü bir formülle ifade etti: "Sevenin ruhu için aşk, beden için kendisine can veren ruh neyse odur."

VIII. Aşıklık Durumu

1. Aşkın Nesnel ve Öznel Yönü - Aşkı betimlemeye, çözümlemeye ya da dile getirmeye özen gösteren çok sayıda yazar kabaca iki kategoriye ayrılabilir; "bilginler" ve "sanatçılar". Aşk olgusunun "uzmanları", olguların nesnel gözlemini, kesin ve mümkünse "nicel olarak ifade edilen" çözümlemeyi, deneyi azami ölçüde kullanmaya çalışırlar.

Fakat "uzmanlar" tarafından kullanılan yöntemlerin sakıncası, tamamen bütünsel bir nesnellik niyeti taşımalarından kaynaklanır. Çok çeşitli eleştiriler, bu uzmanların, *incelenen olgunun*, ölçülebilir ve gözlenebilir olmadığı halde çok büyük bir yoğunlukla hissedilen *öznel kısmını*, kısmen ve bazen tamamen unuttukları konusunda birleşiyorlar. Bilgin, aşktaki en insani unsurları (şefkat, adanma, aşma, vb.) doğru olarak ayırdetmeye genellikle pek

az yeteneklidir. Bu noktadan, bu ögeleri atlamaya yalnızca bir adım vardır.

Oysa yaşandığı şekliyle aşk, her şeyden önce bir durumdur ve bu *aşıklık durumu* gözlerden kaçıyor. Bu durumu anlamak bilgin için olmazsa olmaz özellikler olan kesinlik ve çözümleme nitelikleriyle ender olarak birarada bulunan imgelem ve "şiir" niteliklerini gerektirecektir. Bu eleştiriler sadece bilimsel olan için geçerli değildir; tanıklıklarına başvuracağımız *ahlakçılar* ve *hukukçular* da, yasalarına tâbi kılmaya çalıştıkları durumun özgül bir nitelik taşıyan öznel yapısını, yaşanan niteliğini ve şiddetini yol boyunca unutma riskini taşıyan "uzmanlar"dır. Onlar da, Freud'u izleyerek, *sanatçılar, özellikle yazarlar ve şairler* gibi; aşkın öznel yanını en iyi bilenlerle sıkı ilişki içinde bulunmaktan yarar sağlayacaklardır.

Dolayısıyla aşkın ortaya koyduğu ahlaki ve kuramsal sorunların incelenmesiyle girişimden önce, yazarların ve şairlerin yardımıyla aşıklık durumunun bu öznel yanına kafa yormak yararsız olmaz. (29)

2. Aşk ve Güzellik - Daha önce temel arzu olgusuna değindik ve bu noktaya yeniden döneceğiz. Arzu insan *güzelliğine* sıkıca bağlıdır. Güzelliğe duyulan hayranlık, onu seyretme, ona yönelik coşku, aşk içinde ve sanat, doğa vb. aşkı gibi, "cinsellikten arınmış" olduğu halde yadsınamaz aşk niteliklerini daha az taşımayan sayısız tutum içinde büyük bir rol oynar. Dolayısıyla, güzellikten yayılan ve aşık olanı köleleştiren bu güce sempati duymak denenmedikçe, aşıklık durumundan hiçbir şey anlaşılmaz. Michelangelo, Jules Romains'in muğlaklığının altını çizdiği hayranlıkla *la forza d'un bel viso*'dan sözeder: "Bir ruhun güzel bir yüz tarafından uzun süreli ve derin bir yıkıma uğratılması..."

Sanatçıların, şairlerin ve bilginlerin araştırmalarının, aşk bilgisi açısından çok büyük önem taşıyan bu gizemin, bir gün az da olsa aydınlanmasına izin vereceğini düşünmek yasak değildir.

Örneğin 10 ilâ 20 yüzün fotoğraf tekniğiyle üstüste yerleştirilmesinden oluşan "karma portreler"in *her zaman* gerçek bir güzellikle sonuçlanması ilginç. (30) Karma portre, sayısız zorluk ve travmadan doğan ve insan

yüzünü bozan asimetrileri ve eğri büğrülükleri görünmez kıldığı için mi güzel oluyor? Evrimciler güzelliğin şöyle bir açıklamasına yöneliyorlar: Son derece zor ve karmaşık bir evrimsel serüvene giren insanların, hayvanlara oranla ortalama olarak son derece yüksek bir çirkinlik yüzdesi sergilemeleri belki de şaşırtıcı olmamalıdır. P. de Saint-Seine, güzelliği işlevsel uyarlanma ile estetik arasındaki tekabül ilişkisiyle açıklarken aynı yönde ilerliyor: "Güzellik, uyumlu bir şekilde yaşayabilir birey olma durumu üzerinde Evrimin damgası, onaylayıcı imzasıdır". (31) Dolayısıyla Saint-Seine, "bütünlük" içinde Güzel'in bileşenlerinden birini görmekten ibaret olan Tomasçı düşünceden çok uzak değildir; güzellik uyumlu, mutlu ve güçlü gelişmeleri belirtir; yüzlerin çoğu talihsizlik, früstrasyonlar ya da yaş nedeniyle deforme olmuş olsa da, genç ve güzel bir yüz bize, ilham ettiği aşka kesinlikle büyük ölçüde katkıda bulunan bir hayranlık verir. Fakat G.Bataille, bir kadın yüzünün güzelliğinde, hayvani biçimlerden -güzelliğin insani yönünü oluşturan- bir uzaklaşmayı ayırdederken ek bir araştırma yolunu önümüze koyuyor. Nihayet, Güzelliğin, gizemini tamamen koruyarak aydınlatan daha tutkulu sezgilere bizi gönüllü olarak sürüklediğine işaret edelim: Güzel'in çözümlemesi -ilk kez anlaşan- yeni Tomasçıları ve Teilhardçıları burada tanrısal Aşkınlığın bir yansımasını görmeye iter: Tanrısal'ın bu ışımasına Teilhard de Chardin "berraklık" diyor.

Güzelliğin -ve özellikle kadın güzelliğinin- gizeminin kışkırttığı bütün araştırmalar, bütün önseziler ve varsayımlar ne olursa olsun bu gözellikle arzu arasındaki ilişki hiçbir zaman yadsınmaz; sadece güzellik arzuya yol açmaz, fakat arzu ve aşk güzelliğin yaratıcılarıdır ve aşk, arzu ettiği nesneyi daha da güzelleştiren aşığın ruhunda ve hatta sevilenin kişiliğinde gelişir. Eski şairlerimizden biri bunu güzel bir şekilde ortaya koyuyor:

"Seven ve sevilen kadın
Çirkin ya da kötü olamaz."

3. Aşk ve Eksiksizlik - Dolayısıyla Antoine Héroet, aşıklık durumunda, *sevmenin ve sevilmenin eksiksiz mutluluğuna* bağlı bir iyilik kaynağı görüyordu. Aşkın baş-

langıcına ait bu coşku, kullanıla kullanıla değerini kaybetmiş olan güzel "serüven" sözcüğünün haklılığını kanıtlamaktadır. Her şeyden önce aşk, şiir ve çocukluk arasında özsel bir bağ kuran ve Aragon'un mutlulukla ifade ettiği şiddetli bir *yenilik* duygusu sözkonusudur.

Her zaman heyecanla titreyen bir çift bulunacak
Ve bu sabah onların ilk şafağı olacak

Charles Morgan, *Fontaine*'de, derinliklerinden uyanan ve ilkbaharına ulaşan aşık ruhun bu yenilenmesinin doğasını betimliyor: "It is as if a part of me, long asleep, were now awakening..."*

Bu *açılma*, bütünsel "sağlık durumu, aynı şekilde aşığın çevresindeki evreni de yeniler. O halde, Rimbaud'nun deyişiyle "gerçek yaşam"ın önceden "eksik" olduğunun farkına varılmasını sağlayan ikinci bir doğuş gibidir. "Büyük bir olayın" olağanüstü, duyulmamış bir şeyin başımıza geleceği"ne dair bu işaretle aklın denetiminin sarsıldığı anlaşılır. (C.Pavese)

Şiirsel durum gibi, aşıklık durumu da, uzlaştırdığı çelişkilerle kucaklaşmaz; neşe zamanın ritmini hızlandırır, ama varoluşsal eksiksizlik ona aynı zamanda yeni bir gelişim sağlar, yaşlanmayı durdurur, geçici olarak ölümü ortadan kaldırır, kaygıları ve früstrasyonları siler.

4. Aşk, Güç ve Bilgi - Aşıklık durumuna özgü "erdemler"in listesi elbette uzatılabilir. Bu yeni eksiksiz mutluluğa coşku verici *yeni güçler* elde etme duygusunun eklendiğini belirtmekle yetinelim. Aşıklık durumu içimizde, şövalye edebiyatı çok sık sözünü ettiği için tekrar etmeye gerek olmayan bir risk zevki ve hatta bir kahramanlık duygusu uyandırabilir. Aynı zamanda insanın entellektüel ve özellikle sezgisel güçlerini keskinleştirebilir. "Bir aşk anında her şeyi kavrayabilirsin" (Patrice de La Tour du Pin)... Aşk coşkusu bilinci ve denetimi tehlikeye sokmaya elverişliyse de düşüncenin kendisi için gereksiz değildir; aşkın temel gerçekliğini unuttuğu zaman, saf aklın kullanımı tarafından içerilebilecek akıldışı şeyleri ve buna karşılık coşku ve esrimelerimizin kapsadığı makul şeyleri anlamamıza yardım edebilir. Aşk düşüncesi-

* Sanki uzun zamandır uykuda olan bir parçam uyanıyor (Ç.N)

nin büyük dinbilimcilerin ve büyük felsefecilerin eserlerinde tuttuğu önemli yer biliniyor. Empédocle, Platon, Saint Augustin, Saint Bernard, Malebranche, Spinoza, Bergson ve daha birçokları: Ortega y Gasset, "felsefenin, aşkın genel bilimi olduğunu düşünüyorum," diye yazıyordu. Formül yakında göreceğimiz gibi ahlakla ilgili olabilir. Bu, Saint Augustin'in cesur formülünü doğrular: "Ama et quod vis fac", "Sev ve isteğini yap". En yüksek biçimleriyle aşk, eylemimizin *motoru* olmaktan bir an bile vazgeçmeden, aynı zamanda onun *dümeni* haline gelebilir.

5. Aşk ve "Görkem" - Taslağını çizdiğimiz gibi bir tanım, bir bütün olarak aşıklık durumundan çok, başlangıcının bütün tazeliği içindeki aşk ilanının tanımı olabilir.

Mutlu ve büyüyen bir aşkın başlangıcında, zevk, gücün ve iyiliğin gelişmesi, geleceğin ve dünyanın güzelleşmesi, varoluşan olumsuz yönlerinin yok olması; bütün bunlar, sık sık aşkı dile getirenlerin yazılarında karşılaştığımız "esriklik" ve "görkem" sözcükleriyle özetlenen, hem "tanrısal" hem de basit tek bir ifadede birleşir. Mme de Stael'in ünlü formülünde -"görkem Mutluluğun parlak yas giysisidir"- "Mutluluk" kesinlikle "aşk"a eşittir. Bütün politik, askeri ve edebi görkemin aşk görkeminin zayıflamış yansımalarından başka bir şey olmadığı düşüncesi Stendhal tarafından daha da açık bir şekilde dile getirilmiştir: "Nemours dükünün, Madame de Clèves ona kendisini sevdiğini söylediği zaman duyduğu mutluluk, sanırım Napolyon'un Marengo'da duyduğu mutluluktan daha büyüktür."

Belki de yalnızca bazı ayrıcalıklı şiirsel ya da mistik anlarda hissedilen görkem duygusu, aşkın görkeminin karikatürü ya da telafisi değil, aynı temel coşkunun yüceltilmiş biçimleri oldukları ölçüde, bu temel görkem duygusuyla karşılaştırılabilirler.

6. Aşıklık Durumunun Olumsuz Yüzü - Ne var ki, - yetkinliği ne olursa olsun- "karanlık" olumsuz bir arka yüz taşımayan hiç bir eylemin ve hiç bir durumun olmadığı gerçeği, muhtemelen ahlakın temel yasalarından biridir. İnsan aşkının bu "görkemli" evresi de bu kuraldan

kaçamıyor. Bu kadar şiddetli ve genellikle de bu kadar geçici bir deneyim-insanın daha az derin değilse de daha az görkemli olan aşıklık durumlarına adaptasyonunu engelleyebilecek bir *büyülenme* ve *nostalji* yaratabilir.

Burada kuşkusuz "donjuanlığın" ve Montherlant'ın ifade ettiği gibi, tamamen "başlangıçlar"dan oluşan bir aşk yaşamı sürme arzusunun kaynaklarından birine değiniyoruz. Bu girişimde çelişkili bir şeyler var. Aslında sadece aşk "yıpranmaz"; insan da yenilenme ve hayran olma yetkisini yitirir -ve bu yitirme, daha sinik olunduğu ve aşkın elde etmeye yönelik biçimleri içinde daha çok kalındığı ölçüde daha hızlı olur.

Aşkın en büyüleyici aşamalarından birine kapılmış bir birey için, bunu izleyen her şey sıkıcı ve aşağılık görünme riskini taşır. "Aşk dışında her şey sıkıcı", "Aşksız insan bir hiçtir" gibi formüller şarkılarda yer alsalar da gerçeklikten yoksun değildirler; mistiklerin söyledikleri bundan farklı mıdır? Yine de burada sözkonusu olan "aşk" çok sınırlı ya da çok "başlangıca" ilişkin bir anlam taşımıyor mu? Yoksa, bütün gelişme ve bütün yaratımlar gibi belli bir miktar çaba ve özveri gerektiren bir aşk serüveninin devamında, sadece bıkkınlık duyma riski vardır.

Kuşkusuz bu *tensel "görkem"*, bu büyülenmede ve ahlakçılık için bu kadar çok sorun yaratan bu saplantıda temel bir rol oynar. Yazarlar ve şairler, "öznel yaşamın görkemi", "tensel eylemin göz kamaştırıcılığı" (H. de Montherlant), "kötü niyetle, şaka olsun diye zevk adını verdiğim yıldırım" (Colette) tarafından harekete geçirilen bu büyülenmeyi duydular ve dile getirdiler. Ona, varoluşun yoğunluğu ve "bu eşsiz olay"ın yol açtığı esrime dediler (J.Romains).

Kuşkusuz, aşığı bir tür "ten mistik"liğine hapsedecek olan bu coşku içinde hoşnut olmanın tehlikesi vardır. Fakat tensel birliğin yoğun gerçekliğini hafızasında hazır tutmayacak olan ahlakçının aşkla ilgili bütün sorunları soyut, yanlış ve pek de inandırıcı olmayan bir şekilde ortaya koyacağı açıktır. Şematik ve büyük ölçüde varoluşsal özünden soyutlanmış bir aşktan sözedecektir ahlakçı.

Bununla birlikte, tensel büyülenme aşıklık durumunun tek tehlikesi değildir. Aşıklık durumunun içerdiği

"yetkinlikler" ve ahlaki erdemlerle ilgili olarak verdiğimiz olumlu tanım, esrikliğin gizlediği fakat ortadan kaldırmadığı anlam belirsizliklerini ve riskleri bize unutturmamalıdır.

Aşıklık durumunun hiç bir "erdemi" -en uygun evresinde ele alındığında bile- sapkınlığa varma eğiliminden yoksun değildir ve hiç biri, gündeme getirdiği sorunları tek başına çözmez: *Güzellik?* Pascal bu soruyu çoktan sormuş ve kötümser bir yanıt vermişti: "Birini güzelliği nedeniyle seven, onu gerçekten seviyor mudur?" "Sevilen (...) hiç bir zaman kişiler değil, yalnızca niteliklerdir" (32) Oysa bu estetik nitelikler, ahlakın temel skandallarından birine kaynaklık ederler: "Güzellik, iyilik karşısında ürkütücü bir bağımsızlık kazanabilir." (R.Guardini). Kırkından itibaren insanın hakettiği yüze sahip olduğu konusunda Camus'ye hak versek de, buna karşılık, genç bir yüzün güzelliği ruhtan çok tenin başarısıdır ve ışıldadığı kişiye gerçekten ait değildir. Yine de bu "adaletsiz" ve geçici güzellik, gizlediği ruh egoizm ve oburluktan, "çürümüş yürekte görkemli bir elmas"dan (Shakespeare) ibaret olsa da, genellikle en büyük hayranlığın kaynağıdır...

G.Bataille daha da ileri gider ve onun başarısı, güzelliğin karanlık ve uğursuz yamacını, fazlasıyla tek yanlı ama derin bir biçimde ortaya koymasıdır.

Bir çeşit "théophanie" olmakla birlikte -ya da belki tam bu nedenle-, dişil güzellik, onun düşüncesine dalan kişide şiddetli bir şekilde "Kutsallığı ihlâl etme" itkileri uyandırabilir: "Tamamlanmış haliyle hayvanlığı dıştalayan güzellik eğer tutkulu bir biçimde arzu ediliyorsa, bunun nedeni bu güzelliğe sahip olmanın hayvani kirliliği içeriyor olmasıdır. Sözkonusu güzellik kendisi için değil, kutsallığının bozulmasının kesinliğinde tadına varılan sevinç için arzulanır (...) Güzellik ne denli büyükse kirletme o kadar derindir."

Böylece güzellik düşüncesine dalmak, Platon'un istediği gibi, tanrısal güzelliğe yükselmeye yol açabilir ama aynı zamanda bizi, kurban etme ve kutsallığı bozma şiddetine kapılmaya da çağırabilir. Güzellik ve gençlik takıntısı, aşırıya vardırıldığında, kendisine kapılanları genç ve güzel olmayan her şeyden derin bir biçimde tiksinmeye,

daha az şiddet taşıyan değerlerin yadsınmasına, (33) insanlık dışılığa ve acımasızlığa, büyüme ve yaşlanmanın çaresiz bir reddine götürme riski taşır.

Çözümleme içinde, aşırılık durumunun diğer erdemlerinin de aynı muğlaklık ve karşıtlıkları ortaya koyacağı kendiliğinden çıkıyor. Bunun nedeni, başlangıçtaki tanımlarımızın yanlış olmaları değil. Ama sözkonusu tanımlar kısmidirler ve aşığın, tâbi olduğu varoluşta hiçbir olumsuz yön kalmadığı konusundaki inancıyla anlayışlı bir biçimde özdeşlik kurmayı denemektedirler.

Gerçekte, esrikliğin örttüğü bu olumsuzluğu zaman ortaya çıkarır. Öte yandan, tüm "çekiciliklerine" karşın, başlangıç evresi bile büyük ölçüde onu yaşayan için neye malolduğuna bağlıdır. İspanyol hanlarında olduğu gibi aşkta da ancak verdiğin kadarını bulabileceğini iddia etmek biraz aşırı kaçsa da, "aşka giriş"in tüm varlıkları değiştirmediği kesindir; öncesine göre daha mutsuz, daha zayıf, daha gevşek, daha bencil ya da aptal hale gelenler olduğu gibi, olduğu gibi kalanlar da vardır. Aşk güçleri bütün "zeminlerde" aynı biçimde etkinlik göstermezler.

Böylece, Saint Augustin'in "Sev ve istediğini yap" cümlesi aşkın tam başarısını ve gelişmesini içeriyordu, kısacası sorunun çözülmüş olduğunu varsayıyordu. Ama başlangıç "mucizesi" hiç bir şeyi çözmez. En iyi durumda, kendimize karşı tutmamız gereken bir mutluluk vaadinde bulunur. Sonu, aynı anda şansa, sezgiye ve aşıkların gücüne bağlı olan bir macerayı, genellikle, yeni sorunların kaynağı olan evlilik ve çocuklarla sonuçlandığı için daha da zor olan bir macerayı başlatır. "Aşk, psişenin tehlikesi mi, gücü mü?" diye soruyordu Rimbaud... Ahlaki çaba, zenginliklerinin yokolmasına izin vermeden, aşkın tehlikelerinden sıyrılmaya dayanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AHLÂKİ VE KURUMSAL SORUNLAR

I. Aşk Eğitimi

Ahlâkçıların, eğitimcilerin ve toplumun cinsel sorunlar ve aşk sorunları üzerine söyleyecek sözleri varsa, çocuğun almaya yatkınlığından yararlanmak için, *mümkün olduğunca erken* müdahale etseler iyi olur. Ayrıca, tamamen "biyolojik" bir cinsel eğitim anlayışı kuşkusuz çok kısıtlıdır ve ihtiyaç duyduğumuz şey gerçekten bütünsel bir *"aşk eğitimi"*dir

"Victoria" dönemi ailelerinde bu konuda gözlemlenen *tam sessizliğin* oluşturduğu skandal farkedildiğinden bu yana, cinsel eğitim ihtiyacı şiddetli bir biçimde kendini ortaya koyar.

Bu dönemin orta ve burjuva sınıflarında hiç bir cinsel eğitimin bulunmayışı daha ilk anda şaşırtıcı geliyor. Sessizliğe ve *ayıplamaya,* gençliğin ilk cinsel belirtilerini - bazen çok sert biçimde- *bastırma* eğilimi ekleniyordu. Bazen bir tür psikolojik "kastrasyon"a varan bu olumsuz pratikler tarafından birçok kırılgan ve duyarlı kişilik yaralanıyor ya da sakatlanıyordu. (34)

Bu güvensizlik ve tehdit ortamında, gece kirlenmeleri ya da mastürbasyon bazılarında "büyük korkular" yaratıyordu ve Mendousse bunların, genç hastalık hastalarına sağlıklarına zararlı ilaçları ya da araçları çok pahalıya satan Amerikan "tıp" kuruluşları tarafından utanmasızca kullanıldığını anlatıyor. Bazıları şantajı bile deniyorlar ve kurbanları tarafından gizli kalacağı düşünülerek yazılan mektupların ticaretini yapıyorlardı. Bu "cinsel sefalet" ortamının, yasadışı, tehlikeli ve iğrenç bir şey olarak sunulan aşkın sonraki açılım ve gelişimine nasıl engel

olabildiği güçlük çekmeden tahmin edilebilir. Genç kızların cehaleti çok özel bir dikkatle sürdürülüyor ve "masumiyet"le karıştırılıyordu; ilk adaletler ve özellikle düğün gecesi bazen psikolojik açıdan onarılması güç yıkımlarla damgalanıyordu.

Düşüncelerin ve yaşam biçimlerinin birinci dünya savaşı tarafından hızlandırılan evrimi, "püriten" cinsel baskı sisteminin olumsuz yan etkilerini tamamen ortadan kaldırmadan, hemen hemen genel bir çöküşüne yol açtı. Protestanlar kadar Katolik dinsel çevreler de "tenin" el çabukluğu ile yok edilmesine ve değersizleştirilmesine aktif bir şekilde katılmışlardı. Fakat yazarlar, dinbilimciler ve ahlakçılardan oluşan bir seçkinler topluluğu tarafından hazırlanan ve Hıristiyan gençlik hareketleri içinde pratiğe konulan, *daha sağlıklı eğitim anlayışlarına* açılmak için çok beklemediler.

Haklıdır, genç adam, çağı geldiğinde
Görünce kadın yüzünü, hissetmekte
Bu sevinci
Ve içinde bir güç kıpırdanırken ve ona bakarken,
Aynı nisan gecesinde
Beyaz bahçeyi yıldırım altında görür gibi...

Claudel, *Soulier de Satin*'de (Saten Pabuç) Dona Prouhèze ile Koruyucu Meleğe şu aydınlatıcı diyaloğu yaptırır:

D.Pr. - Kadının kolları arasındaki erkek Tanrıyı unutur.

K.M. - O'nu unutmak mı, yoksa O'nunla birlikte olmak mı? O'nunla birlikte Yaratılış'ının gizemine katılmak mı?..

Bu, fiziksel aşkın meşru biçimlerini özgürleştirmek ve yüceltmek ve kişiyi bütün olarak kucaklayan gerçek bir aşk eğitiminin yollarını açmak demekti. Doğal olarak bu "açılış" bazı sınırları aşmadı; Hıristiyan ahlâkı tarafından cinsel birleşmenin tek meşru olasılığı olarak kabul edilen evlilik belirleyici olarak kaldı; dolayısıyla genç Hıristiyanlar ya çok erken evlenmeye ya da hepsi için zor, bir çoğu için kahramanca ve sarsıcı olan tam bir iffetliliği yaşamayı denemeye itildiler. Burada, ne böyle bir idealin

insani büyüklüğünü, ne de bunun, evlilik için aşkta olduğu kadar, bazen yüceltme alanında da ulaşılmasını sağladığı başarıları yadsımak sözkonusu değil. Fakat erken evlilik giderek uzayan yüksek okul eğitimi engeline çarpıyordu, oysa bu arada "çevre"nin çılgın "erotikleştirme" eğilimi yaşam biçiminin ve düşüncelerin "saflığını" giderek güç bir hale getiriyordu. Aynı zamanda, mastürbasyonla cinsel rahatlamaya karşı da yaygın bir biçimde mücadele veriliyor ve bu olgu şiddetle mahkum ediliyordu. Yine de iki savaş arası döneme göre büyük bir gelişmenin kaydedildiğini ve aşk eğitimi sorunlarının, Hıristiyan uzmanlarının tutumlarını gerçek olasılıkla uygun olarak *yumuşatmaya* ve gençleri fazlasıyla "suçlu kılabilecek" isteklerden kaçınmaya itildiklerini kabul etmek gerekir.

Hıristiyanlık dışında kalan eğitimcilerin, cinsel eğitimin vazgeçilmez ve acil olduğunu oybirliğiyle kabul etmelerine rağmen, bu eğitimin nihai amaçları üzerinde anlaşmaları doğal olarak daha güç oldu. Burada sorun tamamen farklı bir biçimde, ailelerin bu alandaki sorumluluklarını yerine getirip getirmedikleri şeklinde ortaya çıkıyordu.

Çocuklar, çeşitli nedenlerle, giderek daha erken geliştikçe durumun aciliyeti artıyor. Ayrıca, "cinsel olgunluk"la "toplumsal olgunluk" arasındaki (daha önce Meçhikov tarafından vurgulanan) "uyumsuzluk" giderek daha belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor; 16 yaşındaki bir erkek çocuk cinsel gücünün doruğunda olduğu halde on ya da oniki yıl sonra evlenebiliyor.

Ailenin bu *yetersizliği* burada saymamız gerekmeyen girişimlerin kökeninde yer alıyor.

Sadece okul kurumlarının karma niteliğinin yaygınlaşma eğiliminde olduğunu ve bunun genel olarak olumlu sonuç verdiğini anımsayalım. Sayıları giderek artan birçok yayın bu soruna ayrılıyor.

Yine de cinsel eğitimin ciddi *sorunlar* çıkardığını itiraf etmek gerekir. Sovyetler örneği bunu kanıtlıyor. Gençlik için cinsel özgürlük hangi noktaya kadar gidebilir?

"Muhafazakârlar" tarafından aşırı görülen bir cinsel hoşgörü Sovyetik bir neo-püritanizmin yerleşmesine yol açtı. Wilhelm Reich'ın bize ilk adımlarını betimlediği

"Cinsel Devrim"in S.S.C.B.'de tamamen başarısızlığa uğramış olması bir olgudur. (35)

Bazı Batılı ülkeler bu "neo-püritenler"in karşıt kutbuna düşme ve cinsellikle erken tanışmayı destekleme (erotik ortam, hap, vb.) eğilimi taşıyorlar.

Ergenlik sırasında ya da ondan hemen önce başlayan *bu erken cinsel etkinlik* zararlı mı? *Organik* planda yanıtlar değişiyor. Bazıları zararsız görürken diğer yazarlar tam gelişme içinde olan genç kişinin, genital sisteminin gelişmesi sırasında kendini tutmayı benimsemesinin kendisi için daha iyi olacağını düşünüyorlar. Bunun, toplumlarımızın çoğalan erotizmi tarafından olanaksız kılınmaması gerekli. Ayrıca, W.Reich'ın belirttiği gibi, mastürbasyonun genç erkek çocukları arasında yaygın olması bu kendini tutma idealinin ütopik niteliğini ortaya koyan bir olgudur. Bizi burada daha çok ilgilendiren psikolojik planda, çok erken cinsel etkinliklerin sonuçları en azından şu anki toplum çerçevesi içinde özellikle olumsuz görünmektedir. Bu etkinlikler sadece kızların ruhsal dengesinin bozulmasına katkıda bulunmakla kalmıyorlar, daha genel olarak sevgi dolu, yumuşak ve doğru bir deyişle aşka aşık olunan evrenin el çabukluğu ile yok edilmesine yol açıyorlar. Kısacası, "olgunlaştıran" gerçek aşkı engelliyorlar; "kaba" biçimleriyle cinsel ilişkileri destekliyorlar, birey ve toplum için itkisel tatminden daha az vazgeçilmez olmayan bir yüceltmenin şanslarını azaltıyorlar.

Kamuoyunun, eğitimcilerin ve devlet güçlerinin cinsel eğitim konusundaki tereddütleri hızlı bir değişim ve kriz döneminin belirsizliklerini yansıtıyor. Burada da -aileye dayanan kurulu düzeni iyileştirmeyi amaçlayan- "reformistler" ile -her şeyden önce tabuları va ailenin kendisini "patlatmayı" isteyen- "devrimciler" bazen son derece şiddetli bir şekilde çarpışıyorlar.

Ergenliği çabuklaştıran, yeniyetmelerin çoğunluğunu sürekli bir tahrik durumunda tutan ve öğrenim uzunluğunun gerektirdiği geç bir evliliği onlara dayatan toplumlarımızın evlilik öncesi etkinlikleri kınamaya uygun bir konumda olmadığını kabul etmek gerekir. Fakat bütün kendini tutma ve cinsel tercih kavramlarını yadsımak ve genellikle olduğu gibi tamaman "teknik" bir cinsel eğitim

vermek de daha az kötü değildir.

Gerçekten de, cinsellik çok büyük bir *duygusal yük* taşır ve en sapkın, en soylu coşkuları da dahil olmak üzere bütün insan yaşamına sıkı sıkıya bağlıdır. Tamamen "genital" bir cinsel eğitim böylelikle nesnesini bile çarpıtır ve insanlık dışı hale getirir; aşk bedenlerin ilişkisinin ötesinde, kişilerarası bir ilişkidir. Kuşkusuz bütünsel bir "aşk" eğitimine, "cinsel" bir eğitimden (ki bu birinciye dahil edilmelidir) daha çok ihtiyacımız vardır. Okul çerçevesindeki bilgilendirme ve tartışma saatlerini engellemeksizin, aileler aşk eğitimini ele almaya çalışmalıdırlar. Çocuk küçükken başlandığında çok daha kolay olan *cinsel eğitimde*, çok gelişmiş bir bilgilendirmeye karşı koyan psikolojik engel ya da güçlük yoktur. *Aşk eğitimi* ruhsal olanı hiçbir zaman organik olandan ayırmayacaktır. *Aşkla eğitim* ilkelerden çok örneklerle yola koyulacaktır: gerçek ve bilinçli bir aile sevgisi, ancak hafifçe "yönlendirici" olan başarılı bir eğitimin temel koşuludur. Suçluların, fahişelerin ve nevrozluların çoğunluğunun açık ya da gizli bir şekilde parçalanmış ailelerden gelmesi olgusu anababanın uyumluluğunun, çocukların aşktaki başarıları açısından, başka yerlerde edinebilecekleri tekniklerden ve cinsel bilgilendirmelerden çok daha önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Son olarak, ilk ayların ve ilk yılların çocuğun gelecekteki gelişimi üzerinde -olumlu ya da olumsuz- çok önemli bir etkisi olduğunu unutmayalım; bireylerin aşk kaderleri, doğumdan önce değilse de doğumla birlikte çizilmeye başlar.

II. Evlilik ve Aşk

Bugünün koşulları altında, gençlerin cinsel ve aşkla ilgili gelişimleri çoğunlukla evliliğe varır. Bunun nedeni sadece bunu dayatan toplum değil, uzamaya ve evlilik kurumu içinde süreklilik sağlamaya eğilim gösteren aşıklık durumudur. Burada, zorunlu olarak aşkın merkezi sorunlarından birini hızlı bir şekilde ele alıyoruz. (36)

Aşka ilişkin belli bir "görkem" duygusunun evlilik bağı içinde sürekli olarak korunabileceği şeklindeki yaygın görüş kuşku götürür; nedensiz de değil. Bu evrenin yoğun-

luğunun bozulmadan kalması son derece güç ve az rastlanır bir durum; yeniliğin yıpranması kaçınılmaz bir şey. Buna karşılık, hem "elde etme"yi hem de "adanma"yı içeren gerçek bir aşk yaratılmışsa, en iyi halde, güvenlik, duygusal açılma ve derin birlik duyguları artabilir. Fiziksel ilişkilerin yoğunluğu azalsa bile -ki bu çok sık rastlanır bir durumdur- telafi edici bir derinleşme ve yüceltme ortaya çıkabilir ve zamana direnen bir bağ yaratabilir.

Doğrusunu isterseniz, yazarların ve şairlerin sürekli evlilik aşkının yüceltilmesine pek katkıda bulunmadıkları görülebilir. Bunun nedeni bu tür aşkların az bulunur olması değildir: Kitapların düşündürebileceğinden çok daha fazla gibi görünüyorlar. Fakat bir "kaçma girişimi" olarak edebiyatın, özellikle günümüzün tekdüzeliğinden ayrılan bir tutkunun durumlarını coşkunluklarını ve şiddetini sunması doğaldır. Bunun yanısıra, tekdüze ve tarihsiz bir mutluluğu betimlemekten zor bir şey yoktur. Jacques de Bourbon-Busset *Sürekli Aşk*'ın huzurunu, gücünü ve neşesini anlatmakta ve dile getirmekte pek başarısız olmadı. Aynı şekilde, Maurice Fombeure şiirlerinde -*Qu'est-ce que le coeur?* (Kalp nedir?)- kendisine ait tek bir kadına duyulan otuz yıllık aşkı ifade eder. Elsa'nın yorulmak bilmez aşığı Aragon örneğini hatırlatmaya gerek var mı?

Evlilik içi aşk *çocuk*'ta somutlaştığında olağanüstü sıçramalar ve zenginleşmelerle karşılaşabilir; Novalis'in deyişiyle bu "görünür hale gelen aşk"tır. Çocuk gerçekten isteniyorsa ve yaşam koşulları yeterince uygunsa, hâlâ çok kendine dönük olan bir aşktan çok gerçek ve çok somut bir özgeciliğe geçişi destekleyecek yeni bir "görkem" ve "serüven" biçimi ortaya çıkabilir. Gerektirdiği bütün özveri, güçlük, maddi organizasyonla, bebeğin geleneksel "tutku" şemasını alt üst ettiği ortadadır. Fakat o her aşk öyküsüne dahildir ve yokluğunda sakat kalan, onunla birlikte geleceğe yönelik sınırsız bir yeni boyut kazanan bir deneyimi tamamlar. Küçük çocuk düşmanlığı yok eder ve onun beceriksizliği bile bizi heyecanlandırır. "Varolma denemeleri kutsal bir beceriksizliğe sahiptir" (V.Hugo)... Yeni ve güzel yetkinliği içinde kendini hayranlığa sunar ve cinselliğin son derece hafiflemiş bir şe-

kilde katıldığı aşk hareketlerini teşvik eder.

"Kuşkusuz hayran olmaya alışıktım -hâlâ da öyleyim. Bu alışkanlığımı yeni doğanın oluşturduğu harikalar bileşimi üzerinde uyguluyordum. Saydamlığıyla, pembe karidesle şişirilmiş böcek puluna benzeyen tırnakları, toprağa değmeden bize gelen ayak tabanları... Gözlerinin mavimsi düşleri arasına yerleştirilmiş, yanakları üzerine düşen tüy gibi hafif toprak rengi kirpikleri... Daha yeni yarılmış badem gibi, dudak dudağa gelmiş, tam olarak kapanan ikiçenetlileri andıran küçük cinsel organı" (Colette)?

Burada çocuk doğanın birçok harikasından biridir. Marcel Aymé *La Jument Verte*'de (Yeşil Kısrak) bu güzellikleri hem şehvetli hem de sevecen bir şekilde, onları yaratan evlilik içi aşka bağlıyor: Honoré "çocuklarına parlak gözleri ve renkli tenleriyle, hâlâ sıcak olduklarını görmekten sevinç duyduğu eski arzularına bakar gibi bakıyordu."

Romanda bu kadar doğrudan bir şekilde dile getirilen bu ilişkiyi J.Supervielle'in şehvetin ve utanmanın harika bir biçimde birleştiği bir şiirinde, hem daha güçlü hem de daha ölçülü bir biçimde yeniden buluyoruz.

Bu saf çocuk, iffetle pespembe,
Ne ilgisi olabilir şehvetle?
Ve ondaki masumiyetin şatafatı
Bitirecek mi duyularımızın çılgınlığını?

Ama şairlerden uzmanlara geçelim; onlar evlilik kurumunun sağlamlığını ve taşıdığı esgeçilmez avantajları doğrular görünüyorlar.

Fransız çiftlerinin % 97'si evlilik yasaları altında yaşadığına göre, evlilik nicel olarak hiç sarsılmadı. Nitel olarak, en azından ilk aşamalarında, evlilik gençlere ellerinden aldığından daha fazlasının verir gibi görünüyor. 1957'de *Express* tarafından gerçekleştirilen "Yeni Dalga" üzerine araştırma, 18 ila 30 yaş arasındaki evli gençlerden % 29'unun çok mutlu olduğu (bekar gençler içinde bu aran % 21) sonucuna ulaştı.

Durkheim *Le Suicide* (İntihar) adlı kitabında bu olgu-

yu açıklamaya yardım edebilecek noktalara değiniyor: "Duyarlılığımız hiçbir şeyin dolduramayacağı dipsiz bir kuyudur," diye yazıyor; "daha az sınırlanmış hissedildiğinde," diye ekliyor başka bir yerde, "her sınırlama daha dayanılmaz hale geliyor." Nasıl ki, daha zengin oldukça daha fazla zengin olmamaya katlanılamıyorsa, nasıl ki tam bir özgürlük ve aşırı cinsel etkinlik paradoksal bir şekilde yıpranma ve çok kolay ve çok sık tekrarlanan deneyimlerin "bayağılaşması" ile artan bir früstrasyon duygusuna yol açabiliyorsa. Nitekim 1957 araştırmasında, kamuoyunun çok büyük bir bölümünün evlilikte sadakatten yana olduğu saptanıyordu.

Sadakat taraftarları oranının -evlilikte "çok mutlu" olanlar gibi- kadınlar arasında erkek arasında olduğundan daha yüksek olma ihtimali bulunduğu ileri sürülebilir; evlilik kurumu kadına daha fazla şey verirmiş, sadakat ona genellikle daha kolay gelirmiş ve evlilik öncesi cinsel ilişkiler sorunu onun için daha az şiddetliymiş gibi görünebilir.

Eşler arasında bulunması gereken eşitlik, nedenleri ne olursa olsun -"doğal" ya da edinilmiş, biyolojik ya da "kültürel"- iki cins arasındaki *temel davranış farklarını* gizlememelidir. Erkekler ve kadınlara tamamen simetrik bir ahlakın uygulanması isteniyorsa bile, bilinmemesi bazı ciddi yanlış anlamalara sürükleyecek olan bu istek ve mizaç "disimetriler"inin çok iyi tanınması zorunludur. En yaygın aşk ilişkileri içinde, kadının ardından koşan ve girişimde bulunan erkeğin kadın genellikle yavaşlatıcı bir eylem, içten ya da yapay bir "direniş" uygular; bu daha düşük bir birleşme arzusuyla açıklanabileceği gibi az çok bilinçli olarak "değerini arttırma" isteğiyle de açıklanabilir. Aslında G.Bataille'ın altını çizdiği gibi kadın kendi arzu etmese bile kendini erkeğin arzusuna sunar (moda, cilve vs.) ve kendini doğrulamak için bu arzuya ihtiyacı vardır. Yine de, sevilme ve arzu edilme ihtiyacı hiçbir zaman "kaba" cinsel ihtiyaçla karışmaz ve A.C.Kinsey'in araştırması bu noktada sağduyunun izlenimlerini doğruluyor.

"Birçok erkek," diyor A.C.Kinsey, "benim Amerikan kadınıyla ilgili tanımıma katılmayı reddediyor. Evlilik dı-

şı cinsel ilişkilerin düşük sayıda oluşunu, "birleşme sırasında hiçbir zaman orgazma ulaşmayan kadınların çok büyük oranını ve düzenli bir cinsel rahatlama ihtiyacı duymayan ya da cinsel ilişki düşüncesinin heyecan bile vermediği kadın nüfusunun büyük bir kesim oluşturmasını güçlükle kabul ediyorlar. Kısacası, kadınların cinsel arzuları -bunu sevme ihtiyacıyla karıştırmamak gerekir- erkeklerinkinden çok daha az canlı olduğu halde, erkekler kendi uyarılabilirliklerini kadına yansıtma eğilimindedirler. (37)

"Uyarılabilirlik" konusundaki farklılık aynı zamanda evlilik öncesi sorununu da aydınlatır: Amerikan kadınları ancak 26 yaşına doğru cinsel açıdan olgunlaşırlar, oysa erkekler 16 yaşında cinsel güçlerinin doruğuna ulaşırlar. (38) Pek tanınmayan ya da yanlış kullanılan doğum kontrol araçlarına rağmen hâlâ varlığını sürdüren hamilelik riski bir yana, kızların bir çoğu ilk deneyimden önce duyulma ihtimali genellikle zayıf olan bir arzudan çok, "bir tür şantaja" boyun eğiyorlar (Marcelle Ségal): "Modern" olmamak korkusu, sevdiğini kaybetme korkusu. Ayrıca, elde etmenin erkeğin aşkını azaltması ya da tüketmesi ve tam tersine kızınkini derinleştirmesi ender rastlanan bir durum değil; dolayısıyla bu süreç kızı, sık sık olduğu gibi birlikteliğin güvenceli ve sürekli olmasını arzu ettiği ölçüde aşağı bir konuma yerleştiriyor. "Sahip olunan", aşka daha fazla bağlı olduğu için her zaman erkekten daha bağımlı olan ve tensel gelişimi eşine daha tâbi olan kadında tensel bağın derinliğine sık sık dikkat çekilir. Kadın için, geçici "serüven" bile birdenbire "evlilikle ilgili" bir yön kazanır; bu erkeklerde çok daha azdır. Kadının daha geç oluşan ve duygusallığa daha bağlı olan cinsel olgunluğunun, sürekli evliliği, geçici bir ilişkinin sağlayamayacağı iyi bir gelişme alanı haline getirdiğini ekleyelim.

Dolayısıyla kadın en azından şimdiki halde, *çocuklar* için istikrar ve sürekliliğin önemini bir yana bırakarak, toplumlarımızda resmi olarak öğütlenen çözüm olmaya devam eden çözülmez ve tek eşli evlilikten *birinci derecede yararlanan* kişi gibi görünüyor. Ana babaların geçimsizliği çocukların duyarlılığında ve hatta canlılığında büyük zararlara yol açabilir fakat ailenin kırılması ve par-

çalanması daha da fazlasını yapar; (39) içine kapanma, okulda başarısızlık, kırılganlık, sıkıntı, vb. Sık sık tanık, yargıç ve hatta hakim olarak kullanılan, eski eşler arasındaki kine tanıklık eden çocuk taşıyamayacağı kadar ağır bir yükün altında ezilir.

Bilinçsizce talihsizliğinin öcünü alma eğilimi taşır; suçluların % 85'i açıkça dağılmış ailelerden gelmektedir...

Fakat bu konuda derinlikli bir tutumu yasa maddelerinin tutumundan ayırmak gerekir; bu da evliliği ve boşanmayı *aşkın ışığında* değerlendirmek anlamına gelir. Aşk ya da sevecenlik duyguları düşmanlığa ya da kine dönüştüğü andan itibaren gerçek bir boşanma sözkonusudur. Boşanma bu kopuşu doğrulamak ve tamamlamaktan başka bir şey yapmaz. Aynı şekilde, evliliğin onaylanması, ancak birbirini seven ya da beğenen bir erkek ve bir kadın arasında yasal bağ yarattığında ahlaki olarak geçerlidir. Bu açıdan bakıldığında, sürekli, sadık ve gerçekten "evlilik içi" bir aşkın güzel örneklerini sunan "nikahsız yaşama" örnekleri vardır. Buna karşılık, bazı evlilikler aşk normlarına göre kınanacak bir durumdadır. Stendhal, "Kilisede söylenen üç adet Latince kelimeden sonra ancak iki defa görülen bir adamla yatağa girmek, iki yıldır hayran olunan bir erkeğe kendine rağmen boyun eğmekten çok daha fazla edebe aykırıdır," diye yazıyordu cesaretle. Yani ahlaki olarak evliliği meşrulaştıran aşktır, tersi değil.

Bu, evlilik *kurumunun* gereksiz olduğunu söylemek anlamına mı geliyor? B.Malinowski (40) "ilkel" toplumlar üzerine yaptığı değerli gözlemlerinden yola çıkarak evliliğin önemli işlevini aydınlatıyor.

Hayvanlarda, cinsel itkiyi "evlilik eğilimi" izler; bu, soy sop gereklilikleri ölçüsünde eşine bağlı kalan erkek hayvanlarda da geçerlidir. İnsanlarda, kadın, sıklıkla "analık içgüdüsü" denilen şeyi genel olarak korumaktadır, fakat erkek doğuştan gelen babalık eğilimlerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu yüzden, içgüdü alanında törenlerine ve özellikle kurumun doğasında bulunan toplumsal baskıya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla insan evliliği hayvan evliliğinin devamından çok, kültür tarafından yaratılmış, *erkeğin yokolan içgüdülerinin yerini alan* bir ikamedir. (41)

Modern evlilik, genellikle ve en azından ilk tahlilde, kendiliğinden her zaman pek de güçlü olmayan babalık eğilimlerini teşvik ederek ve destekleyerek aynı karakteristiklere yanıt verir ve aynı işlevleri yerine getirir.

Böyle bir tahlil, kurumun işlevsel gerekliliğinin altını çizmekle birlikte, *erkeklerin* bu işten birinci derecede yarar sağlayanlar olmadıkları düşüncemizi doğrular. (42) Buna rağmen, erkekler genellikle yolun ortasında evlilikten çıkar sağlarlar ve başlangıçta sık sık direnişlerine yol açan bir anlaşmanın avantajlarını keşfederler. Freud, Rougemont ve diğerleri, basitlikten uzaklaştıran, yoğunluk ve çekiciliği arttıran, aşk engellerinin yararını gösterdiler. Hıristiyanlar bozulmaz bir anlaşmanın sürmesini "hem soylarının devamına hem de erdeme doğru" kendilerini aşmak için kullanıyorlar (J.M Maule). Kesin bir dinsel referansa sahip olmayan diğerleri kendi mutluluklarıyla birlikte eşlerinin ve çocuklarının iyiliği peşinden koşarak bu aşmayı varoluşsal olarak yaşıyorlar. Ve inançsızlar, bazen de ahlakçılarla aynı şekilde, "kolaylık, düzensizlik de dahil olmak üzere, her şeyi bozar" ilkesi doğru olduğu ölçüde, çözülmezlikten özgür aşkın bile kazançlı çıktığı sonucuna varıyorlar (M.Thibon).

Fakat evliliğin erdemlerinin bu keşfi, bencil zevk tapınmasına artık düşülmeyeceğini ve Tristan'da ortaya çıktığı şekliyle *"çılgın tutku"*nun etkisiyle artık büyülenilmeyeceğini varsayar.

Bu mitin en iyi çözümleyicilerinden biri olan D. De Rougemont, 1970'de, insanları, ender rastlanan, görkemli fakat nihai olarak yıkıcı bir eğilim olan "tutkuya karşı derin bir güvensizlik" içinde eğitmek gerektiğini ilan etti. Tutku temel olarak geçici olduğu halde, başarılı bir evlilik iyi niyetle kabul edilmiş belli bir disiplin, "bazı özveriler gerektiren bir sanat eseridir": "Bütün insanlar yalnızca kendilerine ve özellikle oluşturdukları çifte ait olan bir sanat eserinin yaratıcısı olmaya yöneltilirler. Kanımca bu en güzel eserdir." Dolayısıyla gerçek sevme sanatı, başlangıçtaki aşkı -bütün kaçınılmaz başkalaşımlarıyla birlikte -sürdürme ve büyütme sanatı olmalıdır. Tek eşliliğin sakıncası olan tekdüzelik eşlerin iyi niyeti ve hayal gücüyle yenilecektir. Hatta, başlangıçta yalnızca aşk kılı-

ğına girmiş arzunun varolduğu ve özgeci aşkın "evliliğin meyvası" olarak çaba ve süreklilikten doğduğu durumlar bile olacaktır.

Böylelikle, evrensel kurum (43) evlilik, en azından "ulaşılacak hedefi ve korunacak ideali" oluşturur. Gerçekleştirilmesi kolay olmayan evlilik, kendisine alternatif olabilecek çözümlerden daha üstün görünüyor: -özgür beraberlik bir tür onaylanmamış evliliktir; kurumsal olmayan yapısı onu daha kırılgan yapar, güvencesizlik gibi sakıncalar yaratır. Ardarda gelen birliktelikler aile yaşamını olanaksız kılar ve mutluluk getirdikleri ender görülür. "Rastgele ilişkiler"e gelince bu, gerisinde genellikle, cinsel yetersizlik ve başarısızlık korkusu (Adler), kararsızlık, saldırganlık, aşağılık duygusu ve temel bir tatminsizlik bulunan, özellikle erkeklere özgü bir tutumdur. Arzunun kişisel aşka dönüşmesini engeller; aşık safça, eşini, bıkkınlıktan uzaklaşmak için değiştirilmesi gereken nesnelere ya da yiyeceklere benzetir.

Evlilik? "Daha iyi bir çözüm henüz bulunmadı" (A.Hesnard). (44) Aragon, "toplumun, iyileşmesi için, temelinde aşık ve mutlu bir çiftin bulunduğu bir hücre üzerine kurulması gerektiğini düşünüyorum," diyor. Buna rağmen bu idealin sık sık başarısızlığa uğradığını kendisi de kabul ediyor: "Tek eşliliğin yasal ve çok eşliliğin yaygın olduğu bir toplumda yaşıyorum. Bugün evlilik içinde mutluluk bir ütopya gibi görünüyor." Birçok insanın gözünde "evlilik" ve "aşk" sözcüklerinin birbirine güçlükle uyan sözcükler olmasına yol açan fiyasko nereden kaynaklanıyor? Anlamaya çalışacağımız nokta budur.

III. Evlilik Krizleri ve Çareleri

Modern batı edebiyatı genellikle evliliğe karşı çok sert bir tutum aldı; bıkıp usanmadan başarısızlıklarını, bayağılıklarını ve sefaletlerini (sıkıntı, karşılıklı düşmanlık, zina, vs.) gösterdi ve başarılarını pek az dile getirdi. Geleneksel aşk edebiyatı genellikle bir tutku edebiyatıdır, ama çağımız giderek bir zevk ve erotizm edebiyatının da geliştiğini gördü. Dolayısıyla, "burjuva" evliliğinin çok sayıda yazar için bir hedef tahtası olmasına şaşmamak ge-

rekir: "Evlilik zinciri o kadar ağırdır ki, onu taşımak için iki, bazen de üç kişi olmak gerekir," diyordu, Alexandre Dumas. Taine bunu daha zekice bir kara mizahla dile getiriyor: "İnsan üç hafta birbirini inceler, üç ay birbirini sever, üç yıl tartışır, otuz yıl birbirine hoşgörü gösterir ve çocuklar her şeye yeniden başlar."

Gerçekten de evlilik, en önemlisi *alışkanlık* olan bir çok tehlike tarafından tehdit edilir: Ionesco'nun Smith'leri artık birbirlerini görmezler, "birbirlerini duymazlar" (ifadenin hayran olunacak iki yönlülüğü farkedilecektir (*); birbirlerini artık nasıl sevebilirler?

Dolayısıyla, başarısız ya da yetersiz evliliklerin çokluğuna şaşmamak gerekir.

1970 Fransası'nda, çiftlerin % 11'i boşanıyor ve % 10'dan azı sürekli mutluluğa ulaşıyor, % 80'i zayıf bir *geçici uzlaşmayla* duygusal bir boşanmaya denk olan temel bir geçimsizlik durumu arasında gidip geliyor.

Evliliğin başlıca sakıncalarından biri genellikle aşırı bir ihtiyatla anımsatılır; alışkanlık nedeniyle karşılıklı olarak *arzunun sönmesi.* Aşkın elde edici ve bencil evresini hiçbir zaman aşmayanlar, genellikle; arzunun, çekiciliğini kaybetmesinin olumsuz sonuçlarını hafifletmeyi sağlayabilecek şefkate ve dostluğa yönelmede güçlük çekerler.

Bu geçimsizlik kaynağının her zaman varolduğu açıktır, ama modern çiftlerin durumunun bu noktada daha da kötüleşmediğini söylemek haksızlık olacaktır: "Evlilik beraberliklerinin ortalama süresi (1750'ye doğru) 17 yıldan fazla değildi, oysa *bugün 45 yılın üzerindedir*" (J.Fourastié). Bu olgu iyi niyetleri ne olursa olsun çiftleri zor bir duruma sokmaktadır. Evlilik dönemi sırasında aşk "fantazileri"ne başvurmak, bir çözüm olmaktan çok arzu yaratmaya yönelik kurnazca bir oyundur.

Arzunun karşılıklı olarak sönmesi birçok başka nedenle birleşerek, sık sık, batı toplumlarında artışı yadsınamaz hale gelen *boşanmaya* varmaktadır.

* Fransızca "s'entendre" fiili, birbirini duymanın yanısıra birbirini anlamak anlamına gelir. (Ç.N.)

1967'den bu yana Fransa'da çok net bir artış kaydedildi. Taşrayla karşılaştırıldığında, Paris bölgesindeki boşanmaların oranı iki katı olduğuna göre, kentleşme bu olguyu arttırıyor. Sanayileşme de aynı yönde etkide bulunuyor: Fransız çiftlerinin % 10 ilâ 12'si ayrılırken, bu oran Amerikalı çiftler arasında % 22 ve İsveçli çiftler arasında % 18.

Dolayısıyla boşanma giderek daha fazla yaşam tarzımıza dahil olacak gibi görünüyor ama bu, boşanmanın taraftarları ile karşıtlarının şiddetle çarpışmasını engellemiyor.

Bütün olumsuzluklarına karşın, çiftin tam başarısızlığının ya da nesnel nedenlerin (zihinsel yabancılaşma gibi) yol açtığı boşanma, evlilik bağının biçimsel olarak korunmasından daha az acıya neden olabilir. Uzmanlar aynı zamanda olayın verdiği "hasarı sınırlamaya" ve "çatışma-boşanma" ya da yaptırım yerine bütün uzlaşma girişimleri tükendikten sonra, dağılmış aile üyelerinin geleceğini iyi kötü organize etmeye uğraşan bir "çözümboşanma" koymaya çalışıyorlar (Colette Holstein-Brunswic). Yine de, "karşılıklı hata" boşanmalarının giderek arttığını ve bunun örtük bir biçimde eşlerin birbirlerini suçlamak yerine, başlangıçtaki hatalarını kabul etiklerini gösterdiğini saptamak gerekir.

Diğerleri her şeyden önce boşanmayı önlemeye çalışıyorlar. Böylelikle, "Evlilik Yönlendirme Enstitüsü" sistematik bir şekilde sağlam ve mutlu birliktelikler hazırlamayı deniyor.

"Heryerde sakınımlı satıcılardan başka kimseyi görmedim" diye yazıyor Nietzsche; "ama en kurnazı bile karısını görmeden satın alıyor!" Bu demektir ki, aşkın -ya da arzunun coşkulu evresi genellikle, zaten olağan koşullarda bile herkesin sahip olmadığı psikolojik bir açıklığı dıştalıyor. Enstitü, psikanalistlerin ve karakterologların çalışmalarına dayanarak ve ayrıca morfopsikolojiden, grafolojiden ve daha ender olarak da bilgisayarlardan yararlanarak bu açıklık eksikliğini gidermeye çalışıyor. "Milyarlarla muhtemel bileşimi temsil eden" onbinlerce fiş arasından, uzmanlar en uygun verilerle çakışır görünün beş ya da altısını seçiyorlar ve şu ya da bu evlilik

adayına iletiyorlar. (45)

Dolayısıyla, çok sayıda özel organizasyon tarafından daha az sistematik bir şekilde yürütülen *evlilik öncesi yönlendirme*, evliliğin geleceği üzerinde çok önemli bir olumlu etki yapabilir ve Fransa'da "ajanslar yoluyla" evliliklerin oranı genellikle sanıldığından çok daha yüksektir. "Duygusal yakınlıkların", komedinin ve edebiyatın çok fazla dahil olduğu bir "tutku"nun şiddeti yerine, bu makul ve sakin aşk tercih edilebilir. Bir birlikteliğin muhtemel tek hareket noktası olarak tutkunun bu şekilde aşılması, uzun süreli bir evliliğin başarı koşullarının daha açık görülmesini sağlayabilir. (46) Bencillik sonradan neredeyse kaçınılmaz bir başarısızlığı içerir, buna karşılık belirli bir atılım bütün umutlara izin verirken, tek başına tutku insanların temel yönelimlerinden daha az belirleyici gibi görünür.

Belki de evliliğin sağlamlığı da romantik *"gönül yoldaşı"* rüyasındaki gizemin yokedilmesinden kârlı çıkacaktır.Bernard Shaw "aşık olmak bir kadınla bir diğeri arasındaki farkı ölçüsüzce abartmak demektir..." diyor. D.R.Mace, gerçekte çok sayıda muhtemel eş ile mutlu bir çift oluşturabiliriz, diye yazıyor. Dolayısıyla "biricik" rüyasının yerini çok sayıda muhtemel "gönül yoldaşı"nın aranması almalıdır. Kişilerin bu uyumu başlangıç için bir veri olduğu kadar, tamamlanması gereken bir yapıttır; hiçbir şey karşılıklı uyum sağlama çabasının gereğini ortadan kaldırmaz. Seçimin de bazen ilişkiler alanının sınırlılığıyla engellendiği doğrudur; özellikle komşularla evlilik bir yana bırakılırsa (Evans'a göre, eşlerin yaklaşık % 70'i bizden en çok 20 sokak ötede oturur), tanınan 200 kişiden 100'ü karşı cinstendir, onbeş tanesi uygun yaştadır, 7 ya da 8'i "serbest"tir; onları beğenirseniz ve onlar da sizi beğenirse! (A.Morali Daninos).

Çok sayıda yazar, belli bir *doğum kontrolünü* hayata geçirmeyi öğrenirlerse çiftlerin aynı zamanda uyumlarını da arttıracaklarını düşünüyorlar.

Cinsel sorunu olmayan çok az çift var; hamilelik korkusu -içerdiği işlemlerle- doğrudan ya da dolaylı olarak doyumsuzluğun (cinsel soğukluk, cinsel duyguların bastırılması, nevrozlar, uyumsuzluk, vb.) temel nedenlerinden

biridir. Mali, toplumsal (konut), tıbbi (aşırı yorgunluk, tehlikeli hamilelik, vb.) genellikle *doğum kontrolünü* istenir kılıyor. Eğitimle ilgili nedenler de aynı ölçüde geçerli; çocukların sayısı çok olunca, hepsi ortalama olarak daha az mutlu olacaklar ve daha kötü çalışacaklardır.

Doğumların denetlenmesi çocuk düşürmelerin sayısını da azaltabilir.

Bazı yazarlara göre Fransa'da doğumlardan çok hamileliğe gönüllü olarak son verme sözkonusu. Bu pratiğin (yasadışı oluşuyla daha da ciddileşen) sonuçları her açıdan çok ağırdır ve bu müdahalelerin son derece acil durumlar (tecavüz, anne için tehlike, embriyonda tedavi edilmez bozukluklar) için kullanılması iyi olacaktır. Çocuk aldırma doğum kontrolü ile yaygın bir şekilde gereksiz hale gelecektir. (47)

Doğum kontrol yöntemlerinin (son derece rastlantısal olan takvim yöntemi ve derece yöntemleri hariç) Kilise'nin resmi öğretisince hâlâ kınandığı doğrudur. Fakat sorun Hıristiyan çiftler arasında daha az şiddetli bir şekilde yaşanmıyor ve bir Grenoble doğumevinde kendileriyle konuşulan dindar Katoliklerin % 87'si "cehennemlik" doğum kontrol yöntemlerini kullanıyorlar.

Durum *azgelişmiş ülkelerde* ve dünya çapında o hale geldi ki, kişisel tercihlerimiz ne olursa olsun doğumların denetlenmesine "mahkum"uz gibi görünüyor. Milyonlarca Hintli aile için doğum kontrolü "ideal çözüm değil ama kısırlaştırma, çocuk düşürme, çocukların açlığı, kadının ölümü ya da bütün evlilik yaşamının sona ermesi karşısında ehven-i şer bir yöntem" (Mgr Roberts). "Yaşama saygı" büyük değeri tartışılmayan bir sevgi idealidir, ama kadınların ve çocukların yaşamına saygı ile embriyonun yaşamına saygı arasında seçim yapılması gereken durumlar var. (48)

Kollektif sorun bireysel insani sorunlardan daha az acil değil. "Ekonomik özgürleşme kaçınılmaz bir şekilde aile planlamasından geçer," diye yazıyor *El Mücahit* (Cezayir, 1966). Bu, (bu patlama nedeniyle) kabul edilebilir bir yaşam düzeyi elde etme konusunda bazen hiçbir umut bulunmayan, güçlü demografik patlamaların olduğu ülkeler için özellikle doğrudur.

, Ayrıca *demografik patlama*, orta vadede, "bütün insan türüne yönelik bir tehdit" oluşturur (J.Monod). Gerçekten de, evlilik beraberliklerinin uzayan süresi ve ölüm oranının düşüşü ürkütücü demografik öngörülere yol açıyor. Fourastié görece düşük bir doğum oranının bile 2500 yıllarında 1500 milyarlık bir nüfusla sonuçlanacağını söylüyor; bu sayı, gezegenimizin bütünü üzerinde hektar başına 100 kişilik bir yoğunluk anlamına geliyor (New York kentinin nüfus yoğunluğu)! "Bu kadar inanılmaz bir artışın, uygarlığın yokolmasına yolaçacak kadar derin ruhsal sarsıntılara sürükleyeceği" konusunda J.Monod'ya katılabiliriz. (49) Cl.Lévi-Strauss da demografik patlamanın önceden kestirilebilir felaketlerin kaynağı olacağını düşünüyor; karşılıklı hoşgörü "göreli bir eşitlik"ten başka, "yeterli bir fiziksel mesafe"yi gerektirir. Dünyanın aşırı nüfuslanmasını engellemezsek, şu anki ırk düşmanlıkları "yarın kurulması ihtimal dahilinde bulunan hoşgörüsüzlük rejimi"nin yanında zararsız kalacaktır... Başlangıçta sadece "bencil" yanı görülen doğum kontrolü, bireysel açıdan olduğu kadar kollektif açıdan da, nefrete karşı ve aşktan yana bir mücadelenin hizmetine konulabilir.

Aynı şey aşk hazzının *"teknikleri"* için de geçerli. Bu teknikler, bazen çiftin uyumunu bozma ya da meşru gelişimini engelleme riskini taşıyan -beceriksizlik ya da bilgisizliğe bağlı- bazı temel yanlışlardan kaçınmaya izin verir. (50)

Sözkonusu etkinliğin gizli ya da tabu olan karakteri nedeniyle, bu aşk tekniklerinin bilimsel bir biçimde incelenmesi kuşkusuz oldukça zordur. Dr. Masters ve Mme Johnson, Saint-Louis (Amerika Birleşik Devletleri) "Biyolojik Araştırmalar Merkezi"nde, her şeye rağmen insan birleşmesinin bütün fizyolojik yönlerini çözümleme cesaretini gösterdiler. (51) Daha sonra bilgilerini, zor durumdaki çiftlerin cinsel güçlerinin iyileştirilmesi ya da düzeltilmesi için uyguladılar. (52)

Aşk hazzının incelenmesi karşısındaki direnmeler, bu inceleme girişimi örtük bir materyalizmden esinlendiği ve haz ile tekniklerini onları esinlemesi gereken aşktan ayırdığı ölçüde haklı çıkar. "Teknikler" aşkın bütünsel gelişimine yardım edebilirler, fakat onun yerini alamazlar;

S.De Beauvoir'ın *Mandarins*'inin kadın kahramanının Scriassine ile geçirdiği gecede yaşadığı korkunç deneyimde olduğu gibi; az aşk ve çok tekniktense az "teknik" ve çok aşkla sonuç daha iyi olabilirdi. Kuşkusuz, diğerini gelişmeye katma niyetiyle hareket edildiği ölçüde, zevk arayışı ahlaki bir boyut kazanabilir. Ancak, aynı zamanda, maruz kalanı gerçek aşkın cömertliğiyle uyuşmayan mükemmelliyetçi bir oto-erotizme hapseden sakatlayıcı bir saplantı da olabilir.

Dolayısıyla, insan aşkında zamanla ve alışkanlıkla zayıflayan karşılıklı tutkuyu yeni bir atılım vermeyi sağlayan ve daha sonra yeniden ele alacağımız bir aşma içgüdüsü gerçekten varoldukça, bu meşru saplantının "en büyük amaca" dönüşmesinde yarar vardır: "Hiçbir ortak aşk tarafından beslenmediğinde, karşılıklı aşk besinsizlikten ölmekte gecikmez," diye yazıyor G.Thibon. Bu, Saint-Exupéry'nin ünlü formülünü destekliyor: "Sevmek birbirine bakmak değildir, birlikte aynı yöne bakmaktır."

Aşkın bu aşma biçimleri eğilimler kadar çeşitlidir ve çocukların eğitiminden mistiğin serüvenlerine kadar uzanır. Anne Philippe aşkın ortak eylem ve istekle bu biçimde yenilenmesini *Le Temps d'un Soupir*'de (Bir Solukluk Zaman) çok iyi ifade etti: "Yıllarca aşkımızdan yola çıkarak bir şeyleri kurabileceğimizi sezdik. Çocuklar, meslek, dostluklar, evler yapabileceğimizi ve belki de daha iyi bir dünyanın kurulmasına yardım edebileceğimizi düşündük."

Dolayısıyla evlilik zor fakat olasılıklar açısından zengin bir girişim. Bu kurum bazılarına basit ve mütevazi gelen ama sıradan insanların çoğu için önemsiz olmayan, burada değinmediğimiz bazı işlevleri de (beslenme, yardımlaşma, güvenlik vs.) yerine getirir.

IV. Cinsel Devrim ve Aşk Devrimi

Evliliğin temel kurum olarak korunması *a priori* olarak, bir gün "daha iyi bir çözüm"ün bulunmayacağı anlamına gelmez. Gerçekten de 20. yüzyılın ikinci yarısı toplumlarımızın hızlanan evriminin özel yaşamın bu önemli bölümüne hiç de saygılı davranmadığını kanıtlayan ger-

çek bir cinsel devrime ve aşk devrimine tanık oldu.

1. Kadının "Bağımsızlaşması"- Bu alandaki temel değişiklik belki de kadının özgürleşmesidir.

Derin nedenlerini anlamaya çalıştığımızda bile eskiden kadınlara verilen eğitimi ve 19. yüzyılda bile alıştırıldıkları koşulları kınamaktan başka bir şey yapılamıyor ("Sultan karısı ya da yük hayvanı," diye yazıyordu Balzac...). Kadınlar, lüks tüketim ya da sömürü nesneleri olarak genellikle temel şeylere dair bir bilgisizlik içinde yetiştiriliyorlar, tâbi ya da aşağı insan muamelesi görüyorlar ve erkek bencilliğine kurban ediliyorlardı. Bu durum Batı'da tamamen yokolmadı ve hâlâ geleneksel yaşam tarzlarına sahip olan çok sayıda ülkede varlığını sürdürüyor. (53)

Batı ülkelerinde, kadının bu küçültülmüş durumunun açıkça hissedildiği dönem çok geride kalmadı.

Havelock Ellis'in istatistiklerine göre, 20. yüzyılın başına doğru, 100 erkek çocuktan sadece biri cinsiyet değiştirmek isterken kızların % 75'i erkek olmayı arzu ediyordu...

Bu durum epeyce değişti, fakat kimileri hâlâ Rimbaud'nun "kadının sınırsız köleliği" dediği şeye işaret ettiğine göre kuşkusuz yeterince değil.

Kate Millett Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde kullandığı sert ifadeyi yeniden ele almaktan çekinmiyor: "Modern tek eşli aile kadınların ev içindeki açık ya da gizli köleliğine dayanır... Aile içinde erkek burjuvadır, kadın ise proletaryayı temsil eder."

Bu alanda gerçekleştirilen büyük ilerlemelere rağmen, batıdaki yasaların hâlâ, kadının bağımlılığı yeteneğinden kurtulmadığını ve toplumun, adaletsiz bir biçimde, bekar annelere sorumsuz babalardan daha katı davranmaya devam ettiğini görmek gerekir.

Ekonomik eşitlik elde edilmiş olmaktan çok uzak. S.de Beauvoir'ın saldırgan formülü gerçekliği kısmen içeriyor: "Üstünlük doğuran değil öldüren cinsiyete veriliyor..."

Kadının bağımlılığı oldukça hızlı bir şekilde azalıyor, ama dil üzerindeki ya da mitler içindeki etkileri daha uzun süre yokolmayacak. Yaygın kanıya göre, kadınlara atfedilen özelliklerin pek çoğu kadınların temel "doğası"-

nın ifadesi olmaktan çok, sonradan kazanılan ve patriyarkal toplum tarafından dayatılan bir doğanın ifadesidirler. Stendhal bunu önceden saptamış ve Versailles bahçelerinde bir gezintiden sonra "ağaçların budanmış doğduğu" sonucuna varan aylaklarla dalga geçmişti. İşi, S.de Beauvoir'la birlikte kadının hemen hemen bütün özgünlüğünü yadsımaya vardırmadan, kadınlık durumunun güncel yönleri içinde doğaya ve kültüre ait kısımları ayrıştırmayı bilmeliyiz. Suzanne Lilar'ın doğru bir şekilde belirttiği gibi, bu sınırlı özgünlük biyofizyolojik düzeyde açık bir şekilde ortaya çıkar: (54)

Bütün hücrelerimiz dişi ya da eril kromozom yapılarıyla, cinsel olarak damgalanmıştır (beyin hücrelerimiz de buna dahil). Ancak sadece bir çift gen taşıyıcı kromozom cinsel özgünlüğü temsil eder, diğer 22'si ortak insani özellikleri belirler. Böylelikle, fark yadsınamaz ve kişinin bütününü etkiler, ama bu, çok kısmi bir farktır: "Kadını insan olarak belirleyen kadın olarak belirleyenden daha ağır basar."

Dolayısıyla, cinsel tamamlayıcılık kişiler arasında yaşam tarzlarımıza yerleşmekte olduğu görülen temel bir eşitlikle hiç de uyuşmaz değildir.

Kate Millett bu kültürel değişimin derinliğini vurguluyor: Kadının bütün alanlarda "kurtuluşu" ile "patriyarka çağı"ndan çıkmak üzereyiz. Özellikle *aşk ilişkileri* alanında, edebiyat ve sinema bu harekete katkıda bulundu ve kimileri çok ileri gidildiğini bile düşünüyorlar.

Colette "zevk almadan yapılan kötülüğü" artık kusur olarak düşünmüyor ve kadının arzularına ve fantazilerine göre aşıklarını çeşitlendirdiğini kabul ediyordu. Brigitte Bardot, imgeler sayesinde, durumu daha da derin bir şekilde skandal haline getiriyor ve eşitliği uç sonuçlarına kadar götürüyordu: "Aşk oyununda," diye yazıyor S. de Beauvoir, "O, av olduğu kadar avcıdır da. O, erkek için ne ölçüde bir nesneyse erkek de onun için o ölçüde nesnedir. Bu, tam da erkeklik gururunu yaralayan şeydir." O, erkek erotizminin saldırganlığını benimsemekle yetinmeyerek, aşkı, ruh, kalp ya da zihin alanına yerleştirmeyi reddetti: her şeyden önce sözkonusu olan tensel arzuydu; erkekleri uyarıyor, bunu biliyor ve bundan hoşlanıyordu.

B.B. mitinin çözümlenmesi kadının "cinsel kurtuluşu"nun hangi atmosfer içinde geliştiğini daha iyi anlamamıza yardım edebilir: O'nun için, erkek erotizmini belirleyenlerden temelde çok az farklılaşan erotik tutumları benimsemek sözkonusuydu.

2. Erotizmin Uygarlaşması - Kadının kurtuluşuna, cinsel yaşamındaki belli bir yükselişin eşlik ettiği kesin.

Evlilik öncesi ilişki yaşayan Amerikan kadınlarının sayısı 20. yüzyılın başı ve ortası arasında ikiye katlandı. Ayrıca evlilik dışı aşk ilişkilerinde de gözle görülür bir artış oldu.

Bu değişimler giderek daha şiddetli ve daha kuşatıcı bir *erotizm* çerçevesi içinde yorumlanmalıdır. Bu erotizmi nasıl değerlendirmeli? Çoğunluk, bu erotizmde "geleneklerin bozulması"nı görüyor, ama "kuraldışılığa" oldukça gevşek bir tepki veriyor. *Kitle iletişim araçlarının* etkisiyle desteklenen aktif bir azınlık, bu erotizmi "özgürleştirici" olarak görüyor. Son olarak, erotizm dev kârlar sağlayan bir sanayiyi doğurdu. Sadece gelenekçiler arasında değil, "ilericiler" arasında bile hâlâ reddedilse de, erotizmin fiilen kazandığı söylenebilir.

1969'da yapılan bir araştırma Britanya nüfusunun % 87'sinin, (gençler ve yetişkinler) "toplumun hoşgörü" sınırının yeterince ileri gittiğini ve daha fazla genişlememesi gerektiğini düşündüklerini ortaya koydu. Bu, kuşkusuz en aşırı özgürlük taraftarlarının ve bu sektörde uzmanlaşan iş çevrelerinin düşüncesi değil. Bu çevreler, Danimarka Parlamentosu tarafından her türlü sansürün kaldırılmasından yararlanarak, 1969'da, Kopenhag'da yasadışı olmayan ilk ticari pornografi fuarını organize ettiler. Bu fırsat sonucu ortaya çıkan aşırılıklar (oğlancılık, zevk alemi, ve sadizm imgeleri) şiddetli tepkilere yol açtı. Bununla birlikte erotizm Avrupa'da olduğu gibi, dev Amerikan pazarındaki ilerlemesini de sürdürdü; film sayısındaki cesurca artış, *Sex Shop*'ların hızla çoğalması vb.

Açıktır ki, bu kadar "gözebatan" bir olgunun kapsamını abartmamak gerekir. Dolayısıyla iyi düzenlenmiş çeşitli araştırmaların, olguların karmaşık gerçekliğini yeniden kurmaya çalışması yararlıdır.

Genç İngilizlerin tutumları üzerine sosyolojik bir ince-

leme 16 yaşında cinsel bir deneyimi olan erkek ve kızların oranının % 8 ve % 7 olduğunu, bu oranın 19 yaşında sırasıyla % 37 ve % 23'e çıktığını gösterdi; bu oranlar beklenenin altındaydı.

Sayılar ne olursa olsun, erotizm sorunun *gençlik düzeyinde* kendini özellikle keskin bir şekilde ortaya koyduğu açık. Olgunlaşmamış olması ve çabuk etki altında kalması gençliği kitle iletişim araçlarının güçlü etkisine özellikle açık bir hale getiriyor. Tehlike, duyumsal erken gelişmişliğin artması ve geçmiştekine oranla çok büyük bir bağımsızlıkla daha da şiddetleniyor.

Oysa, aşk eylemi ilk bolşeviklerin ona kolaylıkla atfettikleri gibi hiç de *önemsiz* değildir ("bir bardak su" imgesi). Gerçek bir aşk başlıyorsa, bu, kişinin, özellikle de zevki duygusallıktan ayırmaya çok daha az eğilimli olan genç kızın gelişiminde önemli bir aşamadır. Duygusal yön sistematik bir biçimde uzaklaştırılır ve sadece zevk aranırsa, aşkın bu şekilde "insanlık dışı hale getirilmesi" hemen her zaman olumsuz ve bazen yıkıcı sonuçlara varır.

Durum, sürekli *uyuşturucu* kullanımı gibi son derece etkili yeni bir parçalanma faktörünün kitlesel biçimde gündeme gelmesiyle (en azından Amerika Birleşik Devletleri'nde) daha da vahimleşiyor.

Birçok ülke aynı şekilde, özgür aşkın erken gelişmesinin ortaya çıkardığı çözümü zor *sorunlara* çarpıyor. Bunlar, maddi sonuçları olan sorunlar; genç bekar anneler, terkedilen çocuklar ve çocuk aldırma. Sadece anımsadığımız dramlar değil, erken aşk sinizminin genellikle vardığı kişisel parçalanma ve umutsuzluğu içeren tinsel ve psikolojik sorunlar. Varılan açmaz, genellikle bu çok sayıda deneyimin sonucu olarak, aşkla ilgili şeylerden -ve hatta yaşamdan- bıkkınlık duyulmasıyla ağırlaşıyor. Gençlik arasında "duygusallığa" kendiliğinden bir dönüş (Erich Segal'in *Aşk Hikayesi*'nin olağanüstü başarısını düşünün), "aşksız aşkın" aşırılıklarına tepkiyle yeniden ortaya çıkar gibi görünüyor. (55)

Aşk anarşisinin olumsuz sonuçları hiç de beklenmedik şeyler değil. Durkheim, cinsel özgürlüğün gelişimiyle, aşk früstrasyonunun paradoksal bir şekilde artmasını göster-

diği gibi, "anomi"nin "kaygı verici" niteliğini de ortaya koymuştu: Arzunun doyurulması olanaksızdır; sadece cinsel yönüne indirgenmiş bir aşkın "köreltilmiş" niteliği, arzuyu daha da şiddetlendirmekten başka bir işe yaramaz ve özneyi çok derin bir karışıklığa sürükler. Başarılı bir yüceltmeyle telafi edilmediği zaman cinsel früstrasyonun genellikle nevroza vardığı doğrudur. Ancak, ilk rahatlama ve özgürleşme anları geçtikten sonra, düzensiz boşalmanın da gençlerde *nevrotik reaksiyonlara* yolaçtığı bilinen bir şeydir.

Yine de zihinsel dengesizliğe yol açan şeyin cinsel özgürlük olduğunu kabul etmek tehlikeli olur; birçok durumda cinsel anarşiyi açıklayan şeyin başlangıçtaki zihinsel dengesizlik olduğu da aynı şekilde söylenebilir. Ayrıca, tam bir cinsel kuraldışılığı ve ona eşlik eden zihinsel sorunları, *aşırı gelişmiş toplumun* kendi *hastalıklı niteliği* gibi üçüncü bir faktöre bağlamak da olanaksız değildir.

Ne olursa olsun, Wisconsin Üniversitesi psikiyatrları tam cinsel özgürlükle zihinsel rahatsızlık arasında, inandırıcı ve çok net bir bağlantı kurmuş görünüyorlar. Dolayısıyla, cinsel bastırma ile nevroz arasındaki sıkı ilişki "doğma"sı, erken cinsel anarşi ile zihinsel rahatsızlık arasındaki sıkı bağın aynı ölçüde doğrulanmasıyla tamamlanmalıdır.

Bu, 19. yüzyıldaki duruma geri dönülmesi gerektiği - tabii bu mümkünse- anlamına gelmiyor: Bastırma ile anarşi arasında geçmişin püritanizmi ile erotizmin "neo-püritanizmi" arasında bir *denge* bulunmalıdır. Eksiksiz ve uyumlu bir cinsel etkinlik geliştiricidir, yaralayıcı değil: ona bütün boyutlarını ve anlamını veren insani, sevecen ve aşkla ilgili bağlamından soyutlanmadıkça, olumsuz ve yadsıyıcı bir hale gelmez.

Yine de özgür aşk taraftarlarının "doktrin"inde hiç bir olumlu içerik olmadığı söylenemez ve ne ikiyüzlülüğe duydukları nefret, ne daha dün varolan püritanizme ve sistematik bastırmaya karşı radikal muhalefetleri, ne de gençliğin evlilik öncesi cinsel sorunlarına gerçek ve makul bir çözüm bulmadığı için toplumu suçlamaları kınanamaz. Buna rağmen aşk, erotizm ve pornografi anarşizminin sel gibi boşalmasının, bireyleri ve topluluğu zen-

ginleştirmekten çok *zayıflattığı ve çökerttiği* görülüyor. (56) Etkili ve düşsel bir boşalmanın, toplumsal dengeye katkıda bulunabileceğini kabul etmekle beraber, "aşağı içgüdüler"in sistematik uyarımının, -sözcüğün en basit anlamında- materyalist ve ölçemediği şeye ilgisiz bir uygarlığın küçümseme eğiliminde olduğu hasarlar yaratması çok muhtemel görünüyor.

Dolayısıyla "erotik patlama"nın kötü sonuçlarını farkedenlerin *tepkilerinin* giderek artması, daha kesin ve daha belirgin hale gelmesi şaşırtıcı olmamalı. "Bir toplumun eritebileceği en yüksek erotizm dozu bilinmiyor," diyor Jean Rostand, sakınımlı bir ifadeyle, "şu ya da bugün bu dozun aşılacağından emin olunabilir." Yapıtlarında erotizme önemli bir yer veren A.Moravia *Şöyleşiler*'inde erotizmi kınarkan daha az sert değil. Ona göre kötü olan nokta, "başkasıyla gerçek bir ilişki kurmanın ve geliştirmenin çaresiz bir biçimde ve tam olarak olanaksız" olmasıdır; erotizm "ötekini bir zevk nesnesi durumuna indirgeyerek yoketmek eğiliminde" olduğu için bu tanımı karşılar. Erotizmin yayılması karşısındaki Hıristiyan tepkiler çok sert, ama "her şeyin yapılabileceğini ve her şeyi yapmanın özgürlük olduğunu ileri süren" "aşırı solcu" ve "sözde avant-garde" bir akım karşısında komünistlerin tepkilerinin de daha yumuşak olmadığını saptamak ilginç.

3. Erotizm ve "Aşırı Erkek" Toplum - Fakat çağdaş erotizmin en açık ve en derin eleştirisini muhtemelen Suzanne Lilar'da bulacağız.

Bu eleştiri temelde biseksüel oluşumuza dayanır. Embriyonda ve küçük çocukta çok açık olan bu biseksüellik yetişkinde devam eder. Jung, ikinci cinsiyetimizin "düzenleyici rol"ünden sözeder. Lilar'a göre hata, "Erkekliği sadece erkek cinsine, Kadınlığı sadece kadınlara yakıştırmak ve sadece bir öncelik olan bir şeyi bir tekel haline getirmek"ten ibarettir. Yani "mutlak" cinsiyet değil sadece "baskın" cinsiyet vardır.

Dolayısıyla S. Lilar erkekle kadını radikal bir şekilde birbirinin karşısına koymayı reddediyor; gerçek karşıtlık kendi dışımızda ve *kendimizde* varolan Erkek (itiraz ve yadsıma) ve Kadın (rıza ve birlik) gibi iki büyük değer

sistemi arasındadır. *"Dolayısıyla cinsiyeti ne olursa olsun her insanı cezbeden bir erkekçe ve bir kadınca varoluş tarzı vardır"* ve baskın cinsiyetimizi tamamen kabul etmekle birlikte, ikinci cinsiyetimizi ve içerdiği değerleri bastırmamamız gerekir. Oysa modern toplum etkinlik, saldırganlık ya da rekabet gibi erkek değerlerine fazla değer biçme ve kadınlar tarafından temsil edilen karşıt ve tamamlayıcı değerlerle -açıklık, karşılıklılık, saygı, aşk- dengelenmediği için emperyalizme, ırkçılığa ve nihilizme dönüşen "şişirilmiş" değerlerine uygun olarak yaşamını çok tek yanlı bir biçimde organize etme hatasına düşüyor. (57) Çağdaş *erotizm* kesinlikle erkekliğin bu abartılmasının bir sonucu -çok sayıda sonuçlarından biridir. (58)

Dolayısıyla, "aşırı-erkeklik", M.Choisy'nin de istediği gibi, dengesizliğini ve şiddetini arttırdığı insanlık için *büyük bir kollektif tehlike*yi temsil etmektedir. Bu, aşk için de çok ciddi bir tehdit oluşturmaktadır, çünkü "sevecenlik ve cinsellik akımları" arasındaki Freud'a göre eksikliği gerçek aşkı engelleyen "bağ"ı ortadan kaldırmaktadır.

Öyleyse, güncel erotizmin görünen yüzü ardındaki *üç katlı mistifikasyonu* ayırdetmek olanaklıdır. Başlangıçta zevk artışına adanan erotizmin ölçüsüzlüğü cinsel zevkin gerçekten azalmasına varacaktır. "Özgürlükçü" bir girişim gibi sunulan erotizm, aslında toplumu bu işten asıl yarar sağlayan pornografi sanayicilerinin denetimine sokacaktır. son olarak, genellikle "kadının kurtuluşu" ile birleştirilen erotizm, gerçekte kadının sadece erkeğe değil, erkek ve hatta orgazm ve saldırganlık kültüyle belirginleşen "aşırı erkek" bir ideolojiye bağımlı olmasına varır... Nasıl ki sömürgeci uluslar yoksul ulusları, eskisinden çok daha dolaylı ve çok daha ölçülü bir "yeni-sömürgeciliğe" tâbi kılmaya çalışıyorlarsa, aynı şekilde çağdaş erotizm de, Kate Millett'in yaptığı gibi, erkeklerin sarsılmış üstünlüklerini koruma ya da kurma yönündeki -genellikle bilinçsiz- bir girişimi olarak yorumlanabilir: dolâyısıyla eskinin patriyarkasında hafif bir değişiklik sözkonusudur.

Doğrusunu söylemek gerekirse, isyan eden feministler çok ileri gitme ve ancak karşı değerlerle dengelenmeden hüküm sürdüğünde zararlı hale gelen *erkek değerlerinin*

olumlu ve vazgeçilmez niteliğini yadsıma riskini taşıyorlar.

Ferenczi'ye göre, kadın daha ilkel kalan eşinin yanında daha gelişmiştir. Gandhi, "Kadınlar insanlığın daha iyi olan yarısını temsil ederler," diyordu. Aragon'da şöyle diyor: "Erkek iyi doğmaz. Karısı sayesinde iyi olabilir (...) Ben hâlâ sona ermeyen bu erkek egemenliğine düşmanım. Bana göre, Marx'ın, insan insanın geleceğidir dediği anlamda, kadın erkeğin geleceğidir.

Bütün bu formüller çok tek yanlı görülebilir. Buna karşılık *şu an için* daha iyi olan değerler kadın değerleridir, çünkü erkeklerin ve erkek değerlerinin hakim olduğu bir insanlığın dengesini ve uyumunu korumak için ihtiyaç duyduğu değerler bunlardır. Ayrıca Teilhard de Chardin'in gözünde, dengesizlik karşısında bile, tinsel alanda aynı çarenin kendini dayattığını saptamak ilginç: Meryem'e tapınmanın gelişimi, ona göre, "korkunç derecede erkekleştirilmiş bir Tanrı'yı kadınlaştırma yönündeki karşı konulamaz Hıristiyan ihtiyacını," ortaya koyar. "Tanrı'nın üst-keşfi"nin müminleri, "sık sık İncil'in kesin özü olarak sunulan" neolitik bir paternalizme tepki olarak "kozmikleştirilmiş" ve "kadınlaştırılmış" bir tanrı istiyorlardı. Doğrusunu söylemek gerekirse, süregiden cinsel devrimin hiç değilse kısmi başarısızlığı, tam bir değişim halindeki bir dünyanın bağrında cinsellik ve aşk biçimleri değişmeden kalamazken, kaçınılmaz görülen altüst oluşları hiç de engellemez. Ancak hiç kimse aşkın gelecekteki yönlerinin kesin bilgisine sahip olduğunu iddia edemez, çünkü kimse geleceğin insanının nasıl olacağını bilemez. Nitekim insan, "katalogları tanımadığı yeni ve paradoksal bir memeliye" dönüşüyor; yakın bir zamanda "yaprak biti gibi erkeksiz üreme, argonotlar gibi dişisini uzaktan dölleme, bazı balıklar gibi cinsiyet değiştirme, toprak solucanı gibi kökten sürülme, kanguru gibi ana vücudunun dışında gelişme özelliklerini" kendinde toplayacak (J.Rostand). Dolayısıyla arzuda ve aşkta bütün bölünmelere ve bütün değişimlere direnecek bir tür "parçalanmış çekirdek" kuşkusuz varolduğu halde, *cinsel ve aşkla ilgili devrimlerin* ortaya çıkması çok muhtemel. Ancak olumsuz olanlar da dahil olmak üzere geleçekle ilgili

bütün tahminler ihtiyatsızlık olacaktır. Henüz, ne içine düştüğümüz sorunlara ne de giriştiğimiz deneyimlere hakimiz ve kapalı gözle çözümler arıyoruz. Aşk insana özgü her şeyi içerdiği için, "aşkın geleceğini kestirmek" en zoru.

V. Aşk Ahlâkı ve Tabular

1. Tabuların Sarsılması - Çağdaş erotizme daha kolay saldırılabilse de, Victoria türü püritanizm de gelenekçilerin kendileri tarafından daha az kınanmıyor ve terk edilmiyor. Dolayısıyla, kişilerin ve toplulukların, bu simetrik hatalara giden yolun yarısında *cinselliğe ve aşka dair bir ahlak* bulmaları gerekiyor. Önceki cinsel ahlaklar "telafisi" güç temellere oturdukları ölçüde, bu daha kolay olmayacaktır; derin sarsıntılar geçiren cinsel anlayışlar, "insan doğası" gibi yadsınan kavramlar (insanın, sonradan edinilen niteliklerin bütün payını anlamaya başlamasıyla birlikte), yanlış düşünceler ya da mitler vb. Daha dikkatli bir inceleme, kısaca, rasyonelleştirilen bu yapının bütününün aslında, egemen oldukları sürece doğrulanmaya hiç ihtiyaç duymayan güçleri içerdiğini gösterir; *tabular*. Oysa, "modernistler" gibi ılımlı gelenekçiler de aşk ahlakını, gelenek tarafından taşınan ve toplumsal baskı yoluyla herkese dayatılan bu yasaklamalar üzerine değil, rasyonel bir şekilde doğrulanabilir kavramlar üzerine kurmayı benimsiyorlar.

Hıristiyan düşüncesinin en yüksek biçimlerinin, bu, düşünceden yoksun yasaklamalarla hiç ilgisi olmadığı doğrudur.

Ortaçağın Hıristiyan felsefesinde ahlağı akla uygun kılma ve onu sadece Tanrı'nın iradesiyle değil, kişinin derindeki iyiliğiyle, pozitif bir biçimde doğrulama yönünde açık bir niyet vardır: "Tanrı ancak kendi iyiliğimize karşı hareket ettiğimizde hakarete uğrar," diye yazıyor Saint Thomas (*Contra Gentiles*, III, 112).

Fakat şimdiki Hıristiyanlık kendini bu hümanist çözümlerle sıkıntıya sokmuyor ve yüzyıllardır öğütlediği cinsel ahlak, öncelikle eski tabulara sıkıca bağlanmış yasaklardan ibaret görünüyor.

Tabulara bu bağlılığın sonuçları genellikle yıkıcı oldu. Şu anda erotizm kurbanlarını betimlemekten hoşnutluk duyuluyorsa, çok uysal ya da çok duyarlı sayısız gençte, nevroza çok uyan püriten ortamın yol açtığı yıkımları da unutmamamız gerekiyor. (59) Ancak püritanizmin eleştirisi o kadar çok yapıldı ve geleneksel tabular saplantısı o kadar geriledi ki bu noktada daha fazla durmaya gerek yok. Cinsel ilişkiler, genel kural olarak artık "lanete maruz kalmıyorlar" ve -geleneklerin gevşemesinin dışında- eskiden ya da daha dün, sessizlik yasasına özellikle tâbi olan alanlarda aşırı bir dil serbestisi saptanabiliyor.

Eşcinsellik beylik bir konuya dönüşme eğiliminde. Ancak çok daha çarpıcı tabu ihlallerine tanıklık ediyoruz. Daha önce, Masters ve Johnson tarafından yapılan, insanların birleşmelerine ilişkin gözlemlere değindik. Yazarlar da bu konuda daha az cesur değiller. Sinema da aynı yönde ilerliyor: L.Visconti ve L.Malle "en önemli tabu" denilebilecek enseste saldırmaktan çekinmiyorlar.

Freud, tabuların, tamamen ahlaki ya da dinsel olan yasaklardan başka bir şey olduklarını gösterdi. Bu kısıtlamalar "kutsal bir buyruğa indirgenemezler, kendi kendilerini dayatırlar"; "hiç bir nedene bağlı değildirler ve kökenleri bilinmez". Modern cinsel tabular, *a posteriori* dinsel, ahlaki ya da toplumsal doğrulamaların arkasına kötü bir şekilde gizlenmiş bu arkaik nitelikleri korumaya devam ettikleri ölçüde, her şeyi açıklamak ve her şeyi denemek isteyen bir uygarlığın bilimsel ve deneysel zihniyetiyle uyuşamazlar. Dolayısıyla tabuların ihlali ve "azaltılması" toplumumuzun gelişiminde vazgeçilmez bir aşama gibi görünüyor.

2. Tabuların İşlevi - Yine de, uzmanlar, tabuların gözlenebilir bütün toplumlardaki yaygınlıklarına ancak hayret edebiliyorlar. Kuşkusuz, tabular çok çeşitli ve genellikle çelişkilidirler. Bununla birlikte, Bataille cinsel yasaklamaların bu *çeşitliliğinin, evrenselliklerini* hiç de engellemediğini söylemekte haksız değildir; kısacası, yasaklar çok çeşitlidir fakat bütün insan gruplarındaki sürekli varlıkları, olgunun *işlevsel önemini* ortaya koyar görünüyor. Son olarak, bütün toplumlarda ortak görünen ve "tek evrensel insani kurum"u oluşturan bir yasağın varlı-

ğını saptayabiliriz: ensest yasağı.

Dolayısıyla, kendini ahlakçıya olduğu gibi bilim adamına da dayatan sorun, sadece ilkel toplumlarda tabuların gördüğü işlevleri keşfetmek değil, bazı cinsel tabuların akıldışı görünümlerinin, bir kısmı geçerli olmaya devam edecek *nedenler* içerip içermediklerini bilmektir. "Her zaman akılcı bir biçim altında olmasa bile, akıl hep varoldu," diyen Marx'ın bu cümlesi üzerinde düşünmek gerekir. En genel yasak olan ensest yasağı belki sosyolojik açıdan en kolay açıklanabilen yasaktır: "Ailenin belli bir bütünlük ve uyum kazanmasına izin veren, aile içinde cinsel rekabetin bulunmamasından başka bir şey değildir" (D.Szabo).

Ancak akılcı bakış açısından bize saçma görünen bazı tutumlar da derin bir amaçlılığa sahip olabilirler. Bir zamanların eğitimcilerinin cinsellik konusundaki suskunlukları, böylelikle insanın ihtiyatsızca kendini bırakmasını engellemek için cinsel coşkuları geciktirme ve "suçluluk duygusuyla yükleme" yönünde bir işlev görüyordu. Bu taktik sık sık birey için elverişli olmayan sonuçlara ulaşıyordu ama daha sonra değineceğimiz ekonomik-toplumsal nedenlerle ortaya çıkıyordu. Ayrıca, muhtemelen daha ilerde, uygarlığımızın bir temeli olduğunu göreceğimiz *hayvanlığın reddinin* ifadesiydi. Hıristiyanlığın ten karşısındaki küçümser tutumu, aynı şekilde, hem tinsel bir çağrı ve hem de -çok daha kolay algılanabilir bir şekilde- "hayvanlaşma"ya davet içeren arzunun iki anlamlılığına bağlıdır; buradan "Maddenin ve özellikle en sert biçimi altında Maddenin -Kadın- asgari kullanımıyla yetkinleşmeye ulaşıldığı inancına geliniyor (Teilhard de Chardin).

Nitekim, "eyleminin maddi koşullarıyla belirlediği fiziksel çalışmayla, ona eşlik eden bir tür kişilik bulanıklığıyla," tensel tutku, hayvanlık, kaygı ve utançla ağırlaşır. "Cinsellik organlarını yanlış seçti," diye ekliyor Jacques Sarano; bu, Saint Augustin'in gerçekçi formülünün nükteli ve yumuşatılmış bir tekrarı: "Inter feces et urinam nascimur." Sonuç olarak, Colette şöyle diyor: "aşk saygıdeğer bir duygu değildir!.."

İnsanın, içinde bulunan hayvan karşısındaki bu gerile-

mesinin cinsel tabuların kurulması ve devam etmesinde oynadığı rol küçümsenemez: "İnsan temel olarak hayvani ihtiyaçlarını yadsıyor," diye yazar G.Bataille. Edebe bağlı yasaklar da bu perspektif içinde açıklanır: Joubert'in zekice söylediği gibi, nasıl ki doğa çiçek açacakları güne kadar hayatta kalabilmeleri için bitkileri tohum zarıyla kaplarsa, edep de bu hayvani kısmı unutmamıza ve onun üzerinde üstünlük kurmamıza yardım ederken, aynı zamanda olgunluk dönemine kadar çocuğun gelişimine yardımcı olur. Tabular rasyonel olmasalar da *nedensiz* değildirler. Tabular karşısında dengeli bir tutum benimsemekte güçlük çekiyoruz, çünkü körükörüne onlara boyun eğmek için çok geliştik, derin nedenlerini kavramak içinse az geliştik.

Ancak daha öncesine gitmek gerekir. Gerçekte, cinsel aşk sadece utançla değil, zaman zaman karıştırıldığı kötülükle de birleştirilir.

Son derece çarpıcı bir biçimde dile getirdiği bu önsezi Baudelaire'in kafasını kurcalıyordu: Aşkın tek ve en yüksek zevki *kötülük* yapma kesinliğinde yatar. Erkek ve kadın doğumdan itibaren bütün zevkin kötülükte bulunduğunu bilirler *(Fişekler)*.

Zevkin, "kötülük" yapma sevincinden çok, kişinin, toplumsal ve ahlaki kısıtlamaların genellikle gelişmesini engellediği doğal eğilimlere, frenlemeden kendini bırakabildiği zaman çok doğal olarak duyduğu yoğun boşalma duygusundan ileri geldiği öne sürülerek, bu uyarının yıkıcı yanını zayıflatma denemesi yapılabilir. Ancak Sade, Baudelaire ya da Bataille'ın çizgisinde, daha çok *cinsellikle düşmanlık, şiddet ve ölüm güçleri arasındaki sıkı bağ* vurgulanır. Sade'ın kahramanlarına bakıldığında, güçlü ve arzularını nihai sonuçlarına kadar götürmeye muktedir birey için, kendi önemsiz zevkleri karşısında ötekinin en büyük acıyı çekmesinin hiç önemi yoktur. Sade'ın "kahramanları", zevkleri ölçüsüzce artarken, (duyguların yıpranmasıyla) basit şehvetten çok daha fazla şiddet içeren suça yönelir. İlk çözümlemede sınırlı, yapay görünen bu durum (zorbaların pek çoğu tarafından gerçekleştirildiği halde), insan erotizminin "gizlerinden birini ortaya koyar: Zevk ile yasağın çiğnenmesi; frensiz erotizm ile

acımasızlık ve ölüm arasındaki bağ.

Yani, cinsel yasakların öldürme yasağıyla sıkı bağları vardır. Zaman zaman izin verilen ve kodlanan çok sayıda ihlale rağmen, yasaklamalar belli bir uygarlığın korunması için vazgeçilmezdir. B.Malinowski, insanda "kızışma mevsimi" olmamasının, vahim risklere yol açabileceğini; bütün ailevi ya da toplumsal bağların, kollektif çabaya yapılan katkıların yok olmasına yol açabilecek sürekli ve sınırsız, "soluk aldırmayan ve zorlayıcı" bir cinsel itkiye götürebileceğini söylüyor; *dolayısıyla kültür, hayatta kalabilmek için "yapay bir fren" sistemi yaratmalıdır.* "İnsan, bu alanda da hayvanların sahip olduğu -aynı tür içinde görülen örnekler tamamen istisnaidir- doğal frenlerini yitirdiği için, aynı şey acımasızlık ve öldürme konusunda da geçerlidir. Kısacası, "yasakların temel nesnesi şiddettir" (G.Bataille) ve cinsel tabular, Baudelaire'in ve çoğu Hıristiyanın erotik boşalma ile "Kötülüğü" birleştirmelerini daha iyi anlamaya izin veren bu perspektif içinde derinlemesine aydınlanacaktır.

Bu ilişki, aynı zamanda, bu tabuların genellikle ideolojik, dinsel ve politik değişimlere neden direndiklerini kavramamıza da yardım eder; böylelikle S.S.C.B.'de ya da Çin'de "neo-püritanizm" yeniden ortaya çıktı ve bu püritanizm Victoria çağında, kapitalist ve teorik olarak Hıristiyan bir toplumun bağrında hüküm sürenden farklı bir yapıya sahip değil. Tabular küçümsenemeyecek bir. *"toplumsal savunma"* işlevini yerine getirirler.

VI. Aşk ve Bastırma

1. Cinsellik ve "Suç"- Toplumun aşk ve cinsellikle ilgili etkinliğe müdahalesi genellikle çeşitli baskılar (eğitimin sertliği, çevrenin kınaması, vb.) şeklinde olur ve bu müdahaleler kendilerine saygı gösterilmesi görevini üstlenen *yasaklara* ve *adli kurumlara* dayanırlar. Fakat tabuları, toplumsal yapılara, geleneklerin şu anki durumuna ve onları değerlendirmekle yükümlü olanların ideolojik ve politik inançlarına bağlı oldukları için cinsel "cürüm" ya da "suç" kavramları, belirsiz kalıyor. Bu alandaki baskıyı eleştirmek de son derece mümkün.

Kimileri bu baskının *yetersizliğini* vurguluyor: Toplum, kurbanı koruma ya da suçluyu cezalandırma araçlarına sahip olmadığı halde, bir insana manevi olarak işkence edilebilir; gelişimi ve yaşamı mahvedilebilir; hatta dolaylı bir biçimde ölümüne yol açılabilir. (60) Buna karşılık, baskı ters yönde de zararlı olabilir; bilgili uzmanların ya da nesnel ahlakçıların tamamen "masum" gördükleri cinsel etkinlikleri kınayabilir ya da mahkum edilebilir. Son olarak, birçok durumda, baskıyı uygulayanlar hızlandırılmış bir dönüşüm içinde bulunan bir toplumun karışıklığına katılarak, hoşgörülebilir olanı hoşgörülemez olandan ayırdedemeyecek bir duruma geldiği için, baskı eşitsiz ve *keyfi* bir biçimde uygulanıyor gibi görünecektir.

Sorun o kadar karışıktır ki aşk etkinliği doğrudan cinsel olmayan faktörlere sıkı sıkıya bağlıdır. Clarisse Harlowe'un Çapkın'ı bunun tamamen farkındaydı: "Benimki gibi bir düşünce biçimine sahip olan biri için, bu meseleye aşkın yanısıra başka neşenler de dahildir..."

Cinsel itki doyurulamaz ise de, *güç arzusu* da kolay doyurulabilir bir şey değildir. Aşk "bir egemen olma tutkusudur" (La Roche Foucauld). "Tensel olarak sevmek," diyor Proust'un kahramanı, "çok sayıda rakip karşısında zafer kazanmanın tadını çıkarmaktır." Prestij arzusu da meseleye dahil olabilir: "Cinsel etkinlik yarış atları ya da orman manzaralı daire gibi, zenginliğin dışsal göstergelerine de bağlıdır. (Jean Brun). Bir de kendini beğenmişlik var: "Kalp bir kadını ister; duygular birçoğunu; kendini beğenmişlik hepsini," diye yazıyor J.Rostand, çok doğru olarak... Ne olursa olsun, Robert Poulet ile birlikte, aşk doymazlığına dahil olan cinsellik dışı her şeyi vurgulamak gerekir: "Don Juan bir zevk düşkünü müdür?.. Avcı, tavşan eti yemeyi seven bir adam mıdır?.."

Bu çok biçimli ve doyurulamaz tutku, suça yakın ya da açıkça suç olan davranışlara varabildiği gibi yoğun fakat son derece meşru bir cinsel etkinliğe de varabilir. Uyuşturucu müptelasının bütün herkesi ve her şeyi bu karşı konulamaz ihtiyaca feda etmesi gibi, baştan çıkarma meraklısı da bütün hayatını ve çevresindeki herkesi saplantısına tâbi kılar. Montherlant'ın Guiscart'ı (*La Rose de Sable* - Kum Gülü) "*kişilerin* sürekli olarak yenilenmesi-

ne ihtiyaç duyuyordu". Bu bencil merakın gereklilikleri, kendisinde en ufak bir sadizm ya da temel bir kötülük izi ayırdedilmeksizin, onu, zaman zaman suç eylemlerine sürüklüyordu. Laclos tarafından betimlendiği şekliyle, acımasız aşk oyunlarında olaylar tamamen farklı gelişiyor. Roger Vailland, onda "hovardalık briçten çok boğa güreşine benzer," ve "oyun" Sade'ınkinden sadece fiziksel işkencenin tamamen dışlanmasıyla ayrılan bir acımasızlığın zafer kazandığı bir "ölüm sahnesi"ne varır, diyor. "Kurban" küçük düşürülür, aşağılanır ve yaşamı paramparça edilir. Mme de Merteuil için olduğu gibi Valmont için de "aşk zevki" "elde edilen hayvanı asla damgalamayan kızgın bir demir" gibi algılanır. (61)

Arzunun bu sapkınlığının kökenlerini inceleme görevini psikanaliste bıraksa da, ahlakçı, aşk olgusunu bu *acımasızlık eğilimini* anımsatmadan betimleyemez. Aşk tarafından kullanılan araçlar aynı zamanda düşmanlık tarafından kullanılan araçlar da olabilirler; "acımasızlık kartı" zaman zaman "şefkat kartı"nın yerini alabilir ve "aşk yapıldığı" gibi "düşmanlık yapılabilir". Sade, Laclos ve rakipleri okunduğunda edinilen izlenim budur. Ancak gündelik hayattan alınan örnekler bunlar karşısında ilginçlikten uzak olsalar da, bu "uç durumlar"ın şiddetliliği, bu şekilde betimlenen sürecin göründüğü kadar istisnai olmadığı olgusunu gizlememelidir. Yukarıda, ölçüsüz erotizm ile şiddet arasındaki yakın bağı gördük. (62) Gerçek aşkın eksikliği, "acımasız aşk"a doğru bu kayışı destekler; dolayısıyla her şey, aşksız "aşk yapanlar", bir tür "ters" derinlikle, birleşmelerinde eksik olan bu "kutsal" derinliği telafi etmeye yöneltilirlermiş gibi gerçekleşir.

Son olarak sürekli bir sefahat yaşamının içerdiği *doygunluk* sonucunda, sadizme yönelimlerin ölümcül hale gelmediği söylenebilir: "En ahlaksız rezillikler sinirlerinde dolaşmaya başladığında, kendini acımasızlıkla uyandırır; en korkunç cinayetler, en canavarca sapmalar ruhunu, hovardalığı bırakacağın uyuşukluktan çıkartır," diyor Sade'ın bir kahramanı. İşkencenin sefahate sık sık dahil olması, -Suétone'un Tibère'e atfettiği- tuhaf inceliklerin acımasızlığı, muhtemelen aşırılık alışkanlığıyla uyuşmuş duyguları canlandırma gibi temel bir işleve sahiptir.

Gençlik de erotizme erken yaşta teslim olursa, duyguların uyanışının, sağduyunun olgunlaşmasından çok önce gerçekleşmesinden daha kontrolsüz bir taşkınlıkla, bu yola girebilir. 1950'lerden bu yana, "kollektif tecavüz"lerin tedirgin edici artışı "ilkel" bir cinsellikle büyülenme durumunun sadece savaştaki askerlere ve zorbalara özgü olmadığını kanıtlamaktadır.

2. Baskı ve "Üst-Baskı" - Kimileri tarafından güçsüzlükle suçlanan modern toplum, kimileri tarafından da aşırı sertlikle suçlanıyor ve baskıcı işleyişin belirsizlikleri nedeniyle bu iki çelişkili yaklaşım zorunlu olarak birbirini dıştalamıyor. Her zaman belli sayıda yazar, toplumlarımızın, çağdaşlarımızın ve özellikle de gençliğin özel yaşamına baskıcı, psikolojik ve yasal müdahalesini vurguluyor ve kınıyor.

Örneğin, daha dün, eğitimciler tarafından, gençlerin "yalnız başlarına yaptıkları kötülüğe" karşı mücadeleye verilen önem biliniyor.

Bu "kötü alışkanlıklar"ın sakıncaları zaman zaman doğrudur (aşırılıktan tükenme, oto-erotizme kapanma). Ancak baskının yol açtığı yıkımlar daha da vahim (kaygı, suçluluk, saplantı). Ayrıca doktorlar aşırı olmayan bir mastürbasyonun ciddi fizyolojik sakıncaları olmadığını düşünüyorlar, hatta bazı uzmanlar hemen hemen dayanılmaz hale gelmiş "libidonal gerilim"i yatıştırdığı ölçüde gencin psişik dengesine katkıda bulunabileceğini ileri sürüyorlar.

Ancak üzerinde durduğumuz sorun, daha dün, kendini bütün nüfusa dayatmayı deneyen "baskıcı" bir politikanın sadece bir yüzüydü.

A.C.Kinsey'e göre, Amerikan toplumunun esas eğilimi, dinsel inançların, ahlaki ilkelerin, geleneklerin ve yasaların birleşik baskısıyla, bekar kişiye, eksiksiz cinsel perhiz dayatmaktı. İşin doğrusu, istatistikler bu çabanın iflasını kanıtlıyordu. Cinsel baskı alanında yakıcılığını en çok koruyan sorun çocuk düşürme sorunudur. Bu alanda da yasadaki bir yumuşama hemen her açıdan kendini gösteriyor.

"Cinsel baskı"nın düşmanları da çabalarını sürdürüyorlar ve bazıları özgürlük adına bütün baskının ortadan

kalkmasını istiyorlar. Diğerleri -genellikle marksist "aykırılar"- tartışmayı genişletiyor, politik alana taşıyor ve cinsel baskının, "sömürü"nün en ince biçimlerinden biri olarak yorumlanması gerektiğini ileri sürüyorlar. (63)

A.C.Kinsey'in araştırmaları, yüksek doğum oranlarına rağmen yoksul sınıfların cinsel etkinliğinin yüksek sınıflarınkinden daha düşük olduğunu gösterdi. Buna karşılık, daha zengin, daha bağımsız ya da daha aylak olan ayrıcalıklıların daha yoğun bir aşk yaşamı var.

Ancak sorunun politik ve toplumsal yönlerini ve kendisine göre, *cinsel baskı ile üretici çalışma* arasında varolan ilişkileri en büyük dikkatle çözümleyen kişi kuşkusuz H.Marcuse'dür. (64)

Freud'un düşüncesini sürdürerek ve açıklayarak, H.Marcuse, cinsel aşırılığın toplumsal düzenle ve çalışma randımanıyla uyuşmaz olduğunu kabul eder ve tam da bu nedenle iktidarın çeşitli araçlarla onu frenlemeye ve sınırlamaya çalıştığını ileri sürer. Kısmen bilinçsiz olan bu baskıcı politika, en azından Platon'dan bu yana, "üretici olmaktan çok alıcı olan" ve "zevk ilkesi"ne daha sıkıca bağlı, "duygulu ve istekli" yetiler üzerinde belli bir zaferi önvarsayan insan aklının kökenlerine uzanır. Genital olanın, bedenin diğer erojen bölgeleri üzerindeki üstünlüğünü destekleyen ve ona emek aracı olarak daha "serbest" olma olanağı sağlayan da aynı organizasyondur. Tek eşli evliliği ve üremeyi destekleyen, zevki şüpheli kılan ve doruk noktası "sömürücü kapitalizm"in yükselişine denk düşen bir püritanizmden sorumlu olan da aynı organizasyondur.

Kuşkusuz, H.Marcuse cinsel itkilerin bir ölçüde bastırılmasının uygarlığın doğması ve devam etmesi için kaçınılmaz olduğunu, Freud'la birlikte kabul ediyordu. Ayrıca, -toplumsal hakimiyet ve sömürüden gelen- *"üstbaskı"* ile -bütün toplumun normal işleyişinin gerektirdiği- temel va asgari basit "baskı"yı birbirinden titizlikle ayırır. Böylelikle, şu anda "sapkın" olarak kabul edilenler de dahil olmak üzere bütün biçimleriyle, gereksiz sınırlamalardan kurtulmuş Eros'un, uyumlu bir şekilde ve eksiksizce gelişebileceği yeni bir düzen ister. Bu tezlere karşı geliştirilen çok çeşitli tepkiler, "düzenleyici" tabular bir kere kı-

rıldıktan sonra, anarşi ile baskının, kişinin cinsel gelişimi ile kültürün ve kollektivitenin gereklilikleri arasında bir denge bulmanın ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Özellikle H.Marcuse'a karşı ahlaksızlık ve ütopya suçlamaları yöneltildi. Aynı zamanda, aşkın tinsel boyutunun tümünü, aşma güçlerini görmemekle suçladılar onu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AŞKIN AŞMA GÜÇLERİ

I. Aşma İsteği

Aşkın Ben'e "süreksizliğinden" kopma, "kendisinden çıkma" ve ötekine kavuşma olanağı sağladığı sık sık belirtildi. Bununla vurgulanmak istenen, genellikle geçici - ve bazılarının gözünde yanıltıcı- olmakla birlikte, yine de benzersiz bir olay, alışılmış durumumuz üzerinde bir zafer olmaktan geri kalmayan bir aşk atılımıdır. Ama aşkın en güçlü ve en yüksek biçimlerinde, bu atılım varoluşumuzu tek bir başka birey üzerinde yoğunlaştırmakla yetinmez; *sonsuz bir istek* içerir.

Romantikler tarafından işlenen -ama çok sık bir biçimde de bayağılaştırılan- bu tema, eğer aşk olayının bütününü gözönüne aldığımızı iddia ediyorsak incelemeyi başınızdan savamayacağımız özgün bir dinsel (65) içeriğe bağlıdır. Plotin aşıkların birleşme girişimini mistik birliğin bir "taklidi" olarak kavrıyordu ve ondan alıntı yapan Rank, "Ben'i ben olmayandan ayıran sınırların yok olması"nın olağanüstü önemini ayırdetmektedir. "Bütünlük'ün ötesine, Plérôme'a doğru atılımı içinde artık durmayan arzu", D. de Rougemont va başkaları tarafından tanrısal bir şey olarak algılanır. Mircea Eliade'ın vurguladığı "cinselliğin kutsallığı"nın kökleri tarih öncesine dek uzanır ve arkaik toplumlar, genellikle, erdem kadar cinselliğin de, "kozmik doğanın kutsal güçlerini harekete geçirdiğine" inanırlardı. Görünüşe rağmen içinde yaşadığımız yüzyıl cinsel olanın bu kutsal karakterini hissetmeye devam ediyor ve sık sık, olumsuz bir biçimde "şeylerin güçten düşürücü bir ayrılığı" olarak değil, "bütün güzellikler boyunca bir atılım" (Teilhard de Chardin) olarak kavra-

nan bir "saflık", bir "masumiyet" nostaljisi gösteriyor.

Yunan felsefesi *Eros'un bu "tanrısal" gücünü* derin bir biçimde ifade eder. Platon'un aşk konusundaki "Bütünü kendisiyle birleştiren bağ" biçimindeki güzel formülünü anımsayalım; ve sonradan Aristoteles, fizik dünyanın bütünüyle tabi olduğu kozmik bir gücün boyutları üzerinde durdu: Tanrı "dünyanın arzusu"dur. (66)

Gereken tedbir gösterilmezse, "maddenin tinsel gücü", "tensel ve dişil" üzerine bazı Teilhardçı metinler, tam da aynı çizgide, yani aşkın ne üreme ne de zevk gibi bir nihai amacı olmadığı, "büyük bir Varlık'a ilişkin bir beklenti ve duygu" olduğu biçiminde yorumlanabilirdi. Ama burada, Katolik ve Cizvit olan Teilhard de Chardin'in doğal olarak "kozmik İsa", evrensel Evrim'in "Omega Noktası" ile özdeşleştirdiği kişisel bir Tanrı'ya hitap eden bir Aşk düzeyine geçiyoruz.

Saint Bernard iki aşkın, tensel ve tinsel aşkların -sınırlarının gösterilmesi gereken- bu birliğini önceden sezmişti ve P.Claudel bu düşünceyi ünlü metinlerinde yeniden işledi: "Birbirimize verdiğimiz şey, çeşitli türler altında Tanrı'dır." Kadının üzerindeki iktidarı "Tanrı lütfunun kine benzer" ve tam da bu nedenle kendisini bize, "ölümü yokeden bu çehreyle" sunar! Azize Thérèse d'Avila gibi büyük mistiklerin yazılarındaki derin biçimde aşkla yüklü vurgular genellikle ya indirgemeci bir anlamda (M.Bonaparte) ya da tinsel (67) bir anlamda yorumlanmıştır.

İster Hıristiyan düşünürlerin çizgisine uygun bir biçimde insani aşk tutkusunun tanrısal Aşk yönünde aşılmasına bir çağrı olarak yorumlansın, isterse -kurulu bir dine referans yapılmadan- bir çeşit "yatay aşkınlık", sonsuz ama insani Eros'a içkin bir aşma gücünden ibaret olarak görülsün, *bir tür "aşkınlık"ın,* aşk atılımı içindeki varlığını ortaya koymayı sağlayabilecek sayısız ve birbirine yaklaşan tanıklığın bir dökümünü burada yapmamız sözkonusu olamaz. Zaten bu çeşitli yorumlar, aşk içinde hissedilen bu mutlak gücün öznel tanımına ilişkin bir çeşit uzlaşma ile hiç de bağdaşmaz değildir.

Paul Ricoeur'e göre, "cinsellik batık bir Atlantide'in enkazıdır", bu da olayın retrospektif bir değerlendirmesini

gerektirir. Aşkın "erkeği ve kadını, yeniden, Cennet'te yaşayan o varlık haline getirmeye" çalıştığını yazan P.Claudel için de aynı şey sözkonusudur. Yeniden bütünlüğüne kavuşmaya çalışan ilksel ve tek bir canlı töz konusundaki Platoncu miti ileri yaşlarında yeniden keşfettiğine göre, Freud için de durum aynıdır. Freud bu varsayıma kesinlikle hiçbir dinsel boyut atfetmiyorsa da, Hugo gibi şairlerin sezgilerinde belli belirsiz ama içten bir dinsellik bulabiliyoruz: "Tensel varlığın içinde kutsal varlığın titreştiğini hissetmek... "Ancak yalnızca analojinin değil, aynı zamanda, duyumsal zevkle mistik deneyimin özdeşliğinin doğrulanmasını belki de en ileri noktasına dek götüren hinduist meditasyondur: "Her haz, her zevk tanrısal olana ilişkin bir deneyimdir."; ve eksiksiz haliyle aşk "aşkın kendi aşkıdır, aşkın şehvet varlığının aşkıdır." (68)

İlk çözümlemede en din karşıtı (ya da her durumda en Hıristiyanlık karşıtı) seçimlerin, aşkın sonsuz bir aşma gücü olarak tanımlanmasının temel çizgilerini hiç değiştirmediğini kaydetmek önemlidir. Diğer itkiler -örneğin açlık ya da susuzluk- sanatsal ve dinsel dışavurumlara ancak nadiren yaklaşabildikleri halde, cinsel itki hemen her zaman bir aşma çağrısı, insani "tamamlanmamışlığın" ayrıcalıklı "belirtilerinden" biri olarak tanımlanagelmiştir. Eluard, aşk açlığa, susuzluğa benzer diye yazar, ama "asla tatmin edilemez". Benjamin Pèret şöyle der: "Duygular içinde, aşktan başka tam olarak kutsal bir duygu göremiyorum"; aşkla, insan "kendi kendisinin özü"; "metamorfoz geçirmiş" ve "tanrısallaşmış" bir an gibidir. Bertrand Russell, şairler ve azizler tarafından düşlenen" gökyüzünün mistik önbelirtisi" içinde militan ateizmini unutur. Bataille, "beceriksiz bir girişim" bir "tamamlanma" için ne ise duyumsallığın da mistik deneyim için aynı şey olduğunu kabul eder, ama bu onu, erotizmin karışıklıklarını, yani uçurumları arayışında olduğu kadar doruklara yönelik çabasında da aynı ölçüde tatminsiz olan bir aşkın "lanetli" -ama yine de "kutsal"- eğimini tercih etmekten hiç de alıkoymaz. (69)

"Tanrı" her türlü kurulu dinden bağımsız ve içkin bir aşama gücü olarak kavranıyor ve yaşantılanıyor olsa bile, aşkın ve cinselliğin bu dinsel ve kutsal yorumlarının, in-

sanın herhangi bir "tanrısal" boyutu olabileceğini reddedenlerin radikal muhalefetiyle karşılaşması normaldir. Céline'in şu birkaç satırı öfke ve alayla doludur:

"Aşk vardır, Bardamu!"

"Arthur, aşk, kanişlerin erişebileceği bir uzaklığa yerleştirilen sonsuzluktur, bana gelince benim onurum var! diye yanıtlıyorum".

(Gecenin ucunda yolculuk)

Ne var ki, aşkın kutsal yorumundan tümüyle kaçınabilmek oldukça zordur. Bir gelişmenin dönemecinde ya da bir imgenin maskesi altında yeniden ortaya çıkıverir. R.Poulet, kendi aşk coşkunluklarıyla "mutlak ide" arasında bağ kurma iddiasındakilere karşı çıkar, ama "başka şeylerden konuşurken çiftleşen pervasız aşıklar" ona "ayinlerini baştan savarak yapan papazlar"ı çağrıştırır! Sartre aşka saldırır ama başka yerlerde, belirli bir mistisizme ilkel bir yatkınlığı olduğunu bize gösteren birinin, aşka karşı savaşırken aynı zamanda, "yaratılmış olanın arzusu altında Tanrı arzusunu yeniden bulma" tehlikesine (S.Lilar) karşı da savaşıp savaşmadığını kendimize sorabiliriz. "Tutku" kavramının, Musil'in dediği gibi, "cinsel olmaktan çok dinsel" olduğu gönüllü olarak kabul edilir ve erotizmin kendisinin İkame dini" olarak yorumlanması hiç de daha az rastlanır bir olgu değildir.

Ama "en tensel tutku içinde varlığını sürdüren din'i" (F.Mauriac) kabul etmekle birlikte, iki alanı birbirine karıştırmayı tehlikeli bulmak da mümkündür. Tutkusal ve dinsel atılımların belirli bir *dayanışması* bu atılımların derindeki *özdeş*liklerini içerir mi? Geleneksel Hıristiyanlığın -ve tabii ahlakın- tensel istek karşısındaki horgörüsü, arzunun savaşılması gereken bir "kışkırtma" olarak yorumlanması, "aşk eyleminin hemen her zaman biraz kutsallığa saygısızlık niteliği taşıması" (J.Madaule) (70); tüm bunlar bize, bu sorunun yanıtının saf ve basit bir biçimde olumlu olamayacağını düşündürüyor. Nitekim, duyumsal aşk, sonu belirsiz aşamaya bir davettir ama bu, ancak bir "çile", ve muğlaklığa Theilard de Chardin tarafından çok iyi bir biçimde çözümlenen zevkin "büyü"sünden belirli bir kurtuluş yoluyla gerçekleşir:

"Kadının yakınlaşmalarında ve temasında, bir çeşit

karanlık aydınlanma ile, yeni bir Dünya'nın bizi beklediği ve Madde'nin derinliklerinde gelişeceği içgüdüsüyle kuşatılırız (...) Evet, doğrudur: Aşk başka bir Evren'in eşiğidir." Ama "Madde'nin derinlikleri sandığımız şey, Ruh'un yüceliklerinin bir yansımasından başka bir şey değildir."

Böylece, Saint Jean "sevmeyen kimse Tanrı'yı tanımaz" diye yazarken *hem* insani Aşk'ın büyüklüğünü *hem de* "tensel istek"le savaşma ve onu aşma zorunluluğunu doğrulamaktadır. Genç Mauriac, kutsal hafta ve ilkbaharın habercisi olduğu "çifte yenilenme"yi -Tanrı Lütfu ile Doğa'nın, İsa ile Kibele'nin yenilenmesi- şiddetle hissediyordu ve bu "teke tek çarpışma"nın Aşk'ın yüceltici çağrısına tam olarak yanıt vermek isteyen bir varlıkta yarattığı gerilimi betimliyordu. Bu nokta da, Morie Noël'in kavrayışlı bir biçimde "Tanrı'nın Tanrı'ya karşı savaşı" olarak tanımladığı belirli bir "erdem"in zorunluluğu gündeme geliyor. Noël bu formülle, arzunun içerdiği tanrısal isteği ve aynı zamanda, Tanrı yolunda ilerleyebilmek için sık sık arzuyla savaşmak ve onu aşmak zorunda oluşumuzu vurguluyor. Böylelikle bizi, aşksal ve dinsel atılımları birleştiren ve bu iki gücü *hem müttefik hem de düşman* haline getiren bağların doğasını belirlemeye davet ediyor. Dolayısıyla, cinsel itki ile mistik istek arasında hem bir süreklilik hem bir kopuş, hem birlik hem de çelişki olacaktır ve denetlenemeyen bir duyumsallık, kendisinin başlattığı aşma hareketini durdurmayı ya da saptırmayı başaramayacaktır.

II. Aşk Atılımı ve Yüceltme

1. Suç ve Günah - Cinsellikle ilgili baskı ve "cinayet" ya da "suç"lardan sözederken, özellikle hukukçular ve sosyologlarla birlikte kendimizi "toplumsal savunma" planına yerleştirdik. "Dinsel olmayan" (ya da olmadığını iddia eden) bir dünyada "günah" kavramını irdelemek çok daha kolaydır, çünkü günah, ilk çözümlemede ancak, tam da ortaya koyduğumuz dinsel ve kutsal perspektif içinde anlaşılabilir.

Başkasına doğrudan zarar vermese bile, şu "cinsel hi-

pertrofi" yoluyla, takıntılı kişinin kendine zarar verdiği ölçüde, (sağlığını gastronominin zevklerine adayan oburun durumunda olduğu gibi) ahlakçının cinsel takıntıyı mahkum edebileceği doğrudur. Ama günahın başka bir düzeyde yeraldığı ve hijyeniyle ancak görece ikincil bir ilişkisi olduğu açık. Yine de sorunun bu yarı tıbbi yönü ihmal edilmeyecek kadar önemlidir ve Bernanos'un şu pasajını kısmen açıklar: "Şehvetperestlikle (...), cinsleri birbirine yaklaştıran arzuyu birbirine karıştırmak, tümörle tümörün yuttuğu organa aynı adı vermek, öyle ki biçimsizliği, korkutucu bir biçimde görünümünü yansıtana dek."

Fuhuşun, genellikle eşe bir insan olarak değil, bir nesne, bir zevk aracı olarak davranılmasını içermesi anlamında, cinsel günah aynı zamanda iyilik-Aşk'a karşı bir günaha da indirgenebilir. Paul Léautaud'nun *Journal Littéraire*'inde (Edebiyat Gazetesi 18. cilt), bu insanlıkdışı tutumun derin bir örneğini buluyoruz: "İnsana hiçbir zaman (...) en küçük bir aşk duymadım (...) Hiçbir duygu. Zevkten başka hiçbir şey. Eşim uygulama sırasında ölebilirmiş, tam kayıtsızlık."

Ama G.Bernanos, şehvet düşkünlüğünde *yaşamın kaynağında bile (...) gizemli bir yara"* görerek daha da derin bir bakış açısını benimsiyor. Tanrı Esini ve Gelenek ışığında göründüğü biçimiyle günahın incelenmesini uzman dinbilimcilere bırakıyoruz ve burada sadece, tamamen "Hıristiyanlıktan çıkmış" da olsalar yine de aşkı nihai aşma noktalarına dek anlamak konusunda daha az istekli olmayan çağdaşlarımızın gözünde günah kavramının nasıl bir anlamı olabileceğini kendimize soruyoruz. İnsan bilimleri, "indirgeme"ye yeltenmeden, bu "gizem"in yönlerinden hiç değilse birini görmemize yardımcı olamazlar mı? Roger Bésus, *Pour L'amour*'da (Aşk için) tensel tutkuyu yüceltir ama aynı zamanda, gençlerin, gerçek aşkın kaynağını kurutmaktan ileri gelen, vaktinden önce yozlaşmalarını ve davranışlarındaki laubaliliği suçlar. Pierre Mendousse -yeniyetmelik konusundaki incelemesinde- "pornografik edebiyat, gelişme halindeki cinsel duyguyu zamanından önce ve aşağı biçimlerinden birine hapsederek, bir ruhu sonsuza dek iffetsizliğe sürükleyebilir" diye

yazıyor. Bu iki yazar doğru yönde ilerlememizi sağlıyorlar: Gençler arasındaki karışık cinsel ilişkiler ve pornografik edebiyat çağdaş toplum tarafından gittikçe daha kabul edilebilir hale geliyor ama bunların, hâlâ cinsel suç olarak kabul edilen bazı davranışlara atfedilenden çok daha ağır zararlara *gizlice* yolaçmaları da son derece anlaşılabilir bir şey. Hıristiyan günah kavramı, insan bilimleri tarafından tasarlanan "aşk enerjetiği"nin bugün daha derin bir biçimde kavramamızı sağladığı bir sürecin kısmen de olsa sezilmesini, önceden hissedilmesini ifade etmez mi?

2. *Libido ve Yaşamsal Atılım* - Burada yalnızca şematik bir tanımını verebileceğimiz aşkın enerjetiği, Freud'un adı ve yapıtıyla anılan bir kavrama, "libido" kavramına dayanır.

"Aşk sözcüğüyle özetlediğimiz şeyle ilişkili olan eğilimlerin enerjisini (nicel bir büyüklük ifade ettiği ama henüz ölçülemediği düşünülen) böyle tanımlıyoruz. Aşk dediğimiz şeyin çekirdeği doğal olarak, ortak bir biçimde aşk diye tanınan ve şairlere konu olan şeyden, yani terim olarak cinsel birleşmenin oluşturduğu cinsel aşktan meydana gelir. Ama kendine duyulan aşk, aile ve çocuklara duyulan sevgi, dostluk, genel olarak insan sevgisi gibi tüm diğer aşk çeşitlerini, hatta somut nesnelere ya da soyut düşüncelere duyulan bağlılığı bundan ayırmıyoruz (...) Tüm bu aşk çeşitleri, bazı durumlarda cinsel birleşmeye davet eden, başka durumlarda ise bu amaçtan saptıran ya da gerçekleşmesini engelleyen, ama her durumda ne oldukları konusunda yanılmaya yer bırakmayacak kadar yeterli sayıda doğalarına özgü karakteristik çizgiyi koruyan (kendini feda etme, yakın temas arayışı) tek ve aynı eğilimler toplamının ifadeleridir.

Dilin, aşk sözcüğüne böyle bir anlam çoğulluğu yükleyerek, tamamen haklı bir zemine oturan bir sentezi gerçekleştirdiği kanısındayız (...) Kökenleri, görünümleri ve cinsel aşkla ilişkileri bakımından Platon'un Eros'u, aşk enerjisiyle, psikanalizin libidosuyla tam bir analoji sağlar ve Havari Saint Paul *Epître aux Corinthiens*'de aşkı överken ve her şeyden üstün olduğunu söylerken, kuşkusuz aşk sözcüğünü bu "genişletilmiş" anlamıyla düşünür.

Bundan çıkan sonuç, insanların, büyük fikir adamlarına hayranlık duyarmış gibi görünmekle birlikte, onları her zaman ciddiye almadıklarıdır". (71)

Aynı aşk enerjisinin tutkuları, sanatları, felsefeleri, ahlakı ve dinleri harekete geçirdiği konusundaki büyük düşünce, ortaya çıktığı dönemde kutsallığa saygısızlık gibi göründü, çünkü "yüce" etkinliklerin özgünlüğünü -ya da hiç değilse yalıtılmışlığını ve tam özerkliğini- yadsıyordu. Dolayısıyla bu denli benzer bir düşünceye son derece dinsel bir düşünürde rastlamak ancak daha ilginç olabilir.

İndirgemecilere göre, "ahlaki ve dini bakış açısından, cinsel olan, hiçbir anlam taşımaz." Gerçekte, "iç dünyamızı besleyen ve ören enerjinin ilkel doğasının tutkusal olduğu düşüncesini (psikanalizin en ciddi temeli) yadsımaktadırlar. Diğer bütün hayvanlar gibi insan da, temelde, tamamlayıcı birliğe, sevme iktidarına yönelik bir eğilimden ibarettir. Bu, uzun zamandır bilinir ve Platon tarafından çoktan söylenmiştir. Entellektüel ve duygusal yaşamın zengin karmaşıklığı bu temel atılımdan itibaren gelişir, yükselir ve çeşitlenir. Ne denli yüksek ve kalın olurlarsa olsunlar, ruhsal dallarımız gövdeden çıkarlar. İnsan'ın ruhundaki sıcaklık ve ışık, biçim değiştirerek, İnsan'ın tutkusal kaynaklarından yükselir" L'Evolution de la Chasteté (*İffetin Evrimi*, yayınlanmamış.)

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu iki güzel metin arasındaki benzerlikler, aralarındaki bazı derin farkların gözümüzden kaçmasına neden olmamalıdır. Sonuçta Teilhard de Chardin Hıristiyan Aşkınlığı koruma kaygısını taşımaktadır ve -yapıtının başka pasajlarında- yaratılana ya da Tanrı'ya yönelik atılım içinde "birleşen" "tutkusal güçler"le "mistik güçler"i birbirinden ayırır. Kuşkusuz bu ayrım, monist ve içkinci bir dinde hiç de zorunlu değildir: Tanrı, dünyanın Evrimi'ne hükmeden ve hem aşk arzusunda hem de mistik isteklerde kendini gösteren Aşk'ın atılımı olarak görülebilir. Tam tersine, Hıristiyanlık tutkusal akımla mistik akımı -"Eros" ve "Agape"yi birbirine karıştırma hakkına sahip değildir ve Anders Nygren bunu çok iyi anlamıştır. (72) Hem "Eros" hem de "Agape" aynı "aşk" sözcüğüyle ifade ediliyorsa da, bu terimler

"birbirinden bütünüyle farklı iki tinsel dünya"yı çağrıştırırlar. Eros'la, "insan gerçeği, tanrısal gerçek haline gelene dek yücelir". Agape'de ise, "tanrısal gerçek" aşk yoluyla "insana dek alçalır" ve tüm ilkel gerçekliği içinde Hıristiyan çözüm, Tanrı ile insanın birliği sorununun bu din merkezli çözümüdür. Platoncu anlayış Hıristiyanlık içinde derin bir etki yarattıysa da, sözü edilen çözüm, libido ya da hatta Eros ağırlıklı dünya görüşünden oldukça uzaktır. Soruna doğrudan dinbilimsel yönüyle yaklaşmayan birçok uzman, yine de, Freud'un, "tam olarak cinsel enerji anlamını" (M.Robert) kesinlikle korumasını istediği bu libidonun ortaya çıkarttığı sorunlarla hiç de daha az ilgili değildirler. M.Scheler, cinsel içgüdünün, libidonun evriminin bir aşamasından başka bir şey olmadığı yolundaki daha az Freudçu olmayan açıklama ile karşıtlık içindeki bu isteğe şaşırmaktadır. (73) Freud'un kendisi de Platon'un *Banquet*'sindeki (Şölen) mitleri yeniden keşfeder; ayrılmış parçaları "cinsel içgüdü yoluyla biraraya gelmeye çalışan", başlangıçta tek olan bir töz. Ama bu mit kaçınılmaz olarak, bir birleşme içgüdüsünü, "cinsellikten önce gelen" bir "cinsel içgüdü"yü (Pr. Gilbert-Dreyfus), yaşamın görece daha geç bir evresinde ortaya çıkan cinselliğin yalnızca bir araç olabileceği bir "temel cinsellik" türünü çağrıştırmıyor mu? Öyleyse, libido haline gelecek olan *"bu ilkel ve temel eğilim"*in, sözcüğün tam anlamıyla "cinsel" adlandırmasını ne ölçüde hakettiğini kendimize soruyoruz; en fazlasından "cinsellik öncesi" olması gerekmez mi?"... Freud'a tam olarak sadık kalan Freudçuların dışında, bu kavram üzerine uzun süre kafa yormuş olanların hemen hepsinin, psikanalizin kurucusunun belirtik niyetlerinin tersine, libidoyu "farklılaşmamış bir psişik enerji" olarak görme noktasına gelmeleri bir tesadüf değildir. Hatta bazen, örneğin Jung'da, libido, Evren'in yaşamsal atılımından pek farklı olmayan bir şey hâline gelir.

3. Yüceltme ve Çile - Örneğin çocuğun cinsel yaşamına ilişkin Freudçu betimleme esas çizgileri bakımından hiç bir itiraz görmezken, libido ortaya ciddi sorunlar çıkarmaktadır; bu kavrama sımsıkı bağlı olan "yüceltme"nin, gündeme getirdiği sorunlar da daha önemsiz sayıl-

maz. Burada da öncelikle "yukarı"dan "aşağı"ya indirgemeden, biraz Freud'un anlayışının fiilen içerdiği indirgemeden kaygı duyan tinselcilerin muhalefeti ya da sakınımlarıyla karşılaşıyoruz; ama bu indirgemenin zayıf bir itiraza neden olduğunu ve oldukça kolay bir biçimde yanıtlanabildiğini gördük.

Ancak bundan daha önemli ve bu kez herhangi bir ideolojik ya da dinsel *a priori* ile ilgisi olmayan güçlükler de vardır. Freud'a göre "yüceltme", "bireyin gerçekleşmesi olanaksız bir eğiliminin, bazen tümüyle cinselliğin dışında yer alan üstün bir amaçla ikame edilmesi"dir. Cinsel itkinin bu biçimde "türeme"si, tatmine karşı koyan -iç ya da dış- bir *engelle* karşılaşma sayesinde gerçekleşir. Ama libidoyu bastıran bu güçler nereden kaynaklanıyor? diye sorar, M.Scheler. Freud'a göre temel pisişik enerjimizi oluşturan bu libido, kendisini engellemeye yönelen güçlerin doğuşuna nasıl yol açar? Cinsel içgüdülerin kenarında varolan "Ben'in içgüdüleri"ne başvurulsa bile, eğitimcilerimizin bize koydukları yasakları temsil eden "üstben"in varlığı anımsatılsa da, "anne-babamızdan başlayarak ortaya çıkan *içgüdünün tutkularını bastırma konusundaki bu atalardan kalma gereklilik* nereden kaynaklanıyor?"

M.Scheler'e göre, libidonun bastırılmasının tek sonucu, "önceden varolan yatkınlıklara ve isteklere yönelik bir *enerji akınına* yardımcı olmaktır" ama bu yatkınlık ve enerjileri yaratan, libido değildir. Dolayısıyla, Napolyon'un dehası, başlangıçtaki düşkırıklıkları ve aşka ilişkin yanılgılar olmaksızın serpilmezdi, ama aynı zamanda, bu engellerin bir sonucu da olamazdı.

Bu güçlükler, yüceltmenin, psikanalizin bize kazandırdığı kavramlar içinde en fazla genel kabul gören kavramlardan biri olmasını engellemez. Aslında bu kavram Freudçulara, kendilerine yöneltilen geleneksel "materyalizm" suçlamasından sıyrılma olanağı sağlar çünkü içgüdüden başlayarak kültürel değerlere doğru bir yükseliş yüceltmeyle olanaklı hale gelir. Yüceltme, "tinselcilere" de, Freudçuluğun "eksikliklerini gidermek" ve onu, kurucusunun hiçbir zaman onaylamadığı bir yöne itmek için bir araç sağlar. Öte yandan, teorik güçlükler ne olursa olsun, yüceltme süreci hem "filojenetik" (türün evrimi)

planda hem de "ontojenetik" (bireyin evrimi) planda, gerçekten olup biteni en azından büyük ölçüde açıklar görünmektedir. Antikite'nin en eski dönemlerinden beri, iffet ya da cinsel perhizin *"büyüsel-dinsel gücü arttırıcı ya da yoğunlaştırıcı* bir araç" olarak kabul edildiği bir gerçektir (Mircea Eliade). Çok sayıda çağdaş düşünür de, kimileri bu gücü dinsel atılımın hizmetine seferber ederek (Teilhard de Chardin ve birçok başka Hıristiyan ve tinselciyle burada yine karşılaşıyoruz), kimileri ise bu gücü tutkunun yüceltilmesinin ya da "yüce aşk"ın hizmetine sokarak, bu çizgide yer alırlar. Örneğin Benjamin Péret şunları söyleyecektir: "İnsan ancak sınırlı bir duygusal güce sahip olabilir; eğer en geniş anlamıyla aşk, yüce aşka ulaşmak üzere tüm insan yaşamını yönlendirecekse arzunun taşkın ağacını en alt dallarından başlayarak budamak zorunlu olacaktır" (*Anthologie de l'Amour Sublime* - Yüceltilmiş Aşkın Antolojisi). (74)

Nitekim her şey, Ben (yönetmeye çalışan) ve Üstben'in (ahlakı ve yasaklarını temsil eden) hiçbir özel enerji "bütçe"leri olmadan, insan, yalnızca arzularının enerjisine sahipmiş gibi olup biter. Öyleyse varoluşlarımız ve uyarılımlarımız libido *üzerinde* ve aynı zamanda ona *karşı* kuruluyor olmalıdır; ama M.Choisy'nin başarılı bir formülde belirttiği gibi, "tutkuyu harekete geçiren güç aynı zamanda onu reddetmemizi sağlayan güçtür". Zaten Freud da bunu saptıyordu: "Ne kadar tuhaf görünürse görünsün, cinsel içgüdünün bizzat doğasında bulunan bir şeyin, tam bir tatminin gerçekleşmesine karşı koyması olasılığını düşünmek gerektiği kanısındayım." (75) Ve "en muhteşem kültürel yaratımların kaynağı" bu "doğal" tatminsizliktir. "Nitekim, eğer içgüdüsel güçleri tam bir zevk sağlama yeterliliğine (...) sahip olsaydı, insanlar bu güçleri hangi nedenle başka amaçlar için kullanabilirlerdi ki? Kendilerini bu zevkten kurtaramazlardı ve artık ilerlemeyi başaramazlardı." Zevke içsel, bir tür "karşıtlığın" Freud'un gözüne bile "tuhaf" görünen, düalist bir aşkın bir tinselciliğin taraftarları için güç kabul edilebilir olan bu tanımı, içkinci bir monizmle ve libidoya, yani hem devindirici enerjiyi hem de "bu içgüdüyü bastırma konusundaki atalardan kalma gerekliliği" (ki, her ikisi de türün

devamı ve kültürel değerlerin yaratılması için zorunludur.) sağlayan yaşamsal ya da tanrısal atılıma ilişkin genişletilmiş bir anlayışla çok daha kolay bir biçimde uyum sağlar. Ne var ki, ne ortodoks Freudçuların ne de geleneksel tinselcilerin gönüllü olarak kabul etmeyecekleri bir ideolojik konuma ne kadar çok itiraz yöneltilebileceği kolaylıkla anlaşılır.

Hiç değilse, *cinsel itkinin belirli bir sınırlandırılmasıyla, uygarlıkların ve kültürlerin gelişmesi arasında karşılıklı bir ilişkinin* -oldukça farklı derecelerde de olsa- tanınması sözkonusu olduğunda, genel sayılabilecek bir uzlaşmadan sözedilebilir mi?

Früstrasyon insanları sakatlayabilir ama aynı zamanda, Kierkegaard'ın gösterdiği gibi, yaratıcı da olabilir: "sahip olamadıkları genç kız sayesinde deha, kahraman, şair olurlar (...). Bu olumsuz ilişki içindedir ki kadın erkeği idealite içinde üretken kılar. Böylece kadın doruklara yönlendirir." D. de Rougemont'a göre, yasaktan kaynaklanan "mesafe", "çılgın aşk"ın bizzat koşuludur: "Her şeyin serbest olduğu bir dünyada tutku yoktur". (76) Daha önce gördüğümüz gibi, Marcuse baskının fazlasına şiddetle karşıdır ama bu onu, duyumsal aşkın bastırılmış (inhibé) aşka ve şefkate dönüşmesinin ensest tabusunun rolünü tanımaktan alıkoymaz ve herhangi bir kültürün doğması, büyümesi ve devam etmesi için asgari bir bastırmanın vazgeçilmez olduğunu itiraf eder.

Bu olağanüstü ve yeterince işlenmemiş alanda geriye kalan güçlüklerin sayısı da az değildir. Şimdiden bu denli verimli olan yüceltme kavramının daha somut bir biçimde inceleneceğini, tanımlanacağını ve deneneceğini umabiliriz. Bazıları, yüceltmenin ya da yüceltme yokluğunun sonuçlarının daha belirgin bir biçimde ve fizyolojik plana dek tanımlanması başarılamayacak mı? diye soruyorlar.

R.Desoille, "uyanık düş görme" teknikleri sayesinde "bilinç planları" ve yüceltmeye ilişkin bir çeşit deney uyguluyor: Yarı uyku durumundaki denek, kendisine "inmesi" buyurulduğunda cinsel içgüdüsünü en ilkel biçimler altında bulmakta, ama "çıkması" istendiğinde tinsel birleşme durumlarına ulaşmaktadır. Ve *Saldırganlık* konusundaki yapıtında Konrad Lorenz, hayvansal yaşamın

bağrında bile, insani yüceltmeye yol açan ket vurma (inhibition) süreçleriyle belki de belli bir akrabalık taşıyan (gösterişler ve "törenler"den oluşan hayvansal sanat eseri türlerinin doğumuna yol açtıklarına göre) ket vurma süreçleri keşfeder...

Yüceltmenin mekanizmaları henüz pek bilinmiyorsa da, *sınır*larının net bir biçimde bilincine varabilmek için yeterli bilgimiz var. Georges Devereux başarılı yüceltmelerin ve suçların aynı çatışmalardan kaynaklandığını anımsatıyor: "Cerrah, anatomist, kasap, katil (...) dürtüsü tek ve aynı sürekliliği oluşturur ve böyle çözümlenmelidir." Aynı biçimde, içgüdünün bastırılması kolaylıkla ve sık sık, yüceltme süreciyle sonuçlanması yerine nevroza varır. "Yepyeni çatışma tehlikeleriyle karşı karşıya bulunan" çocuklar konusundaki başarılarına dayanan pa az Pfister, arkadaşı Freud'u yüceltmenin olanaklarını küçümsemekle suçlar.

Freud, sözkonusu sonuçlar yadsınamaz ve klasik psikanalitik tedavi, yani "kendi kişiliğiniz üzerinde erotik transfer" yoluyla elde edilmişlerdir, diye yanıtlar. Ama şunları ekler: "Ama sizin, bu transferi Tanrı'ya dek götürme ve böylelikle, en azından bu noktada, dinsel inancın nevrozu boğduğu eski mutlu günleri geri getirme şansımız var." Oysa bu, içimizden bir çoğu için olanaksız çünkü biz dinsiz olduk diye sürdürür ve "dinin yerini tutabilecek diğer yüceltme yolları (kuşkusuz burada Freud sanatı, edebiyatı ya da bilimsel ideali kastediyor) ise hatalarımızın çoğunluğu için ulaşılmaz durumdadır."

Sonuç olarak, Freud -1909 Amerika Konferanslarında kendisine hem ütopik hem de tehlikeli görünen "büyük bir kışkırtma"ya, "kültürün zenginleşmesine katkıda bulunmak için yüceltmeyi sonsuza dek uzatma"ya karşı çıkar. "Nasıl kullanılan ısının belirli bir bölümünden fazlasını yararlı mekanik işe dönüştürmeyi bekleyemezsek, aynı biçimde, cinsel enerjiyi kendi hedeflerinden tümüyle saptırmaya da kalkmamalıyız..."

Gelecek için, kadın ve erkeğin, "karşılıklı çekimlerinden ancak kendilerini yükseltecek" kadarını korudukları "tenin tinsel bir kullanımı"nı tasarlarken, Teilhard de Chardin'in kendisini kaptırdığı belki tam da bu "kışkırt-

ma"ydı... Bu konumun tam karşıtına Marcuse'da rastlıyoruz: *Eros ve Uygarlık*'ın yazarı, "libidonun belli bir ölçüde feda edilmesinin" "uygarlık olduğunu" kabul etmekle birlikte, "zevk ilkesi"nin alanını, kıtlığın gerilemesiyle, yani "baskıcı uygarlığın bizzat gerçekleştirdikleriyle" mümkün hale gelen "baskının tedricen yokedilmesinin" alanının genişletmeyi önerir...

Yüceltme sürecinin uygarlaştırıcı kullanımının ideolojilere ve temel tercihlere göre ne denli farklı düşünülebildiği bu iki örnekten de anlaşılmaktadır.

III. Aşkın Olanakları ve Sınırları

Aşkın bütün bu düzeylerde ortaya çıkardığı olağanüstü ve karmaşık sorunlara ancak şöyle bir değinebildik ve aşkın kaderi, özünden ve amaçlarından bu denli kuşkulu olduğu bir dönemden pek nadiren geçmiş olan bir insanlığın kaderiyle birbirine karıştığına göre, aşk konusunda geleceğe ilişkin bir sonuçtan sözetme tedbirsizliğine düşmeyeceğiz. Dolayısıyla birkaç şeyi belirtmekle yetineceğiz.

1. Aşk: "Evrensel Kozmik Enerji"... - İfadesini aşkta bulan Yaşam gücü, bilimsel keşifler ışığında, her zamankinden daha şaşırtıcı görünmektedir. (13) Oldukça eski kökenli ve güçlü düşünce akımı, Evren'in tüm düzeyleri için, aşkın temel karakterini kesin bir biçimde doğrulamakta ve daha da güçlenmektedir. Aşkın bu evrenselliğe tanıklık eden şairlerin, dinbilimcilerin, azizlerin, yazarların ya da bilim adamlarının güzel metinlerinden sonsuz bir biçimde alıntılar yapılabilir. İnsan yaşamında kötü sevmek mümkündür ama "sevmemek mümkün değildir". Aşk insanın dışında da "duygusal" değil ama "enerjetik" yönüyle varolur. Vivekananda, "bu, evrendeki biricik devindirici güçtür" diye yazar. Ve Teilhard de Chardin'e göre aşk, "kozmik enerjiler içinde en evrensel, en akıl almaz ve en gizemli olanıdır", "Evrimin bizzat kanıdır", "evrensel sentezin ifadesi ve aracıdır"... Psikanalizin cinselliği çocuklukta ve hatta çocukluğun başlangıcında (M.Klein) (78) keşfetmesi gibi, Teilhard de Chardin de aşkı "yaşam öncesi"nde keşfeder.

"Kuşkusuz son derece ilkel ama yaşamın başladığı bir durumda, birleşmeye yönelik bir iç eğilim moleküle dek varolmasaydı, aşkın, bizim durumumuzda, yani insanlaşma evresinde daha yüce görünebilmesi fizik bakımdan olanaksız olurdu (...) Böyle bir eğilimin en azından başlangıçtaki varlığını varolan her şey için kabul etmemiz gerekir" *(Le Phénomène Humain)* (İnsan Olgusu).

Simetrik bir çıkarsamayla, aşk yalnızca insanın ve çiftin *berisinde* değil, *ötesinde* de keşfedilecektir: Sosyoloji (79) ve hatta felsefenin birçok dalı bir çeşit "metabiyoloji"ye dönüşme eğilimi gösterecektir ve bu da doğal olarak çok sayıda bilim adamı, felsefeci ve dinbilimcinin tereddüt ve direnç göstermelerine yol açacaktır. Monist eğilimli bir dünya görüşü, aslında olağanüstü Evrim tarihini, moleküllerin ya da hücrelerin biraraya toplanmalarında kendini gösteren ve kültürün ve mistik olanın en tinsel biçimleri altında etkin olmaya devam eden bir aşkın evrimi olarak kavramaktadır.

Bu dünya görüşleriyle psikanaliz arasındaki yapısal benzerliğe, iki perspektifin ideolojik bakımdan karşıt oldukları gözden kaçırılmadan dikkat edilmelidir. Freudçu psikanaliz aslında, üstün olanı aşağı olana indirger ve eğilimleri bakımından hem "geçmişçi" hem de kötümserdir: "Öznenin erekbilimsiz bir arkeolojisi", diye yazar, P. de Lubac. Burada özetlediğimiz aşk felsefeleri bunun tam tersi bir tavrı temsil eder ve kararlı erekçiliklerinin yanısıra tinselci ve mistik sonuçları da bu felsefelere -bazı kısmi uzlaşmaları her zaman dışlamayan- (80) şiddetli eleştirilere (J.Rostand, J.Monod, vb.) malolmuştur.

Aşkta "insanın, evrensel yaşamın yaratıcı eğilimine gizemli ve içgüdüsel katılımını" görme eğilimi (M.Scheler), Freud ve Teilhard'ın yapıtlarında çözümlediğimiz hem yakın hem de karşıt dünya görüşlerini çarpıştıranların gözünde bile çekiciliğini yitirmiş değildir. Bu görüşler, yalnızca dünyanın ve insanlığın Evrim'ine ilişkin bilimsel keşiflere dayanmıyorlar; aynı zamanda, mistiklerin ve şairlerin sezgilerine de katılıyorlar ve aşkın en yüksek biçiminin bize "evrensel çekimin enerjisini ve gizemini" keşfettirdiğini savunan Rougemont Dante'nin şu güzel imgesini aktarıyor: "Aynı zamanda güneşi ve diğer yıldız-

ları da Aşk harekete geçirir." Bu yabanıl gücü "ele geçirmek" olanaksız mıdır? Bu noktada, yüceltmeye ilişkin zor sorunu genişletilmiş biçimiyle yeniden karşımızda buluyoruz.

2. Ölüm İçgüdüsü - Aşk hakkındaki büyük doktrinler varlığın derin özlemlerini doyururlar ve kuşkusuz ve doktrinlerde öğrenilecek ve hayran olunacak çok şey vardır. Ama belki de, bu doktrinlerin zaman zaman bir çeşit aşkî "zafer sorhoşluğu"na kapılıp sorunun çok önemli bazı ögelerini bir kenara bıraktıkları düşünülebilir. "Yaşam içgüdüsü"ne karşıt bir *"ölüm içgüdüsü"*nün varlığı hatta yalnızca varolma olasılığı, Aşk'ın ilerlemesi ve "nihai egemenliği" önündeki engellerden birini oluşturmaktadır. Freud, uzun süre aşkın -libidonun- dünyaya hükmettiğini savunduktan sonra, yaşamının son döneminde -her zaman daha yaygın bütünlükler yaratma eğilimindeki- erotik itkileri, *"canlı maddeyi inorganik duruma geri götüren"* ölüm itkilerinin karşısına koymaya başladı.

Freud, bu konuda, Schopenhauer'e ve hatta dünyanın Nefret ve Aşk'tan oluşan iki sonsuz antagonist güce tâbi olduğunu savunan Socrates-öncesi Empedokles'e borçlu olduğunu kabul eder. Ferenczi'nin cesur varsayımlarına göre belki de yaşamın gelişmeye başladığı ilkel Okyanus'un bir sembolünden ve ikamesinden başka bir şey olmayan ana karnına dönme nostaljisi biçiminde yorumlanan bu "gerileme" (regresyon) arzusu üzerinde Rank ve Ferenczi ısrarla durdular.

Her halükârda, Freudçu perspektif içinde, gittikçe daha uzun ve karmaşık biçimler altındaki yaşam, *ölüme gitmek için dolambaçlı yolların bir toplamından* başka bir şey değildir. Ve içgüdülerin nihai hedefi, aslında "nirvana", yani inorganik yaşamın durağanlığıdır. Dolayısıyla, libido, bazen "destrudo" olarak adlandırılan hem antagonist hem de dayanışık bir itkiyle zıtlaşıyor olmalıdır. Termodinamiğin ikinci ilkesinin içerdiğine benzer bir biçimde, gezegenimiz üzerindeki yaşamın nihai yokoluşuna ilişkin perspektifler, bu kötümser varsayımı fizik planda desteklemektedir.

Ölüm içgüdüsü, Psikanaliz'in hem içinde hem de dışında, teknik yönleri uzmanlık alanımızın dışında kalan

ama gerekçeleri son derece açık olan çeşitli nedenlerle saldırıya uğradı. Marcuse'ün belirttiği gibi - bazılarına göre, yıkıma içgüdüsünün doğuştan karakteri baskıya karşı çıkma konusundaki bütün umudumuzu yok edebilirdi. Başkalarına göre, sözkonusu varsayımın kötümserliği skandal niteliğindeydi. Nihayet, *Au-delà du Principe de Plaisir*'in (1920) (Zevk İlkesinin Ötesinde) bazı okuyucuları, ölüm içgüdüsü iddiasının oldukça zayıf klinik ve rasyonel temellere dayandığını düşünüyor ve "varoluşsal" motiflerin, Freud'un nihai evriminde belirleyici bir rol oynayıp oynamadığını sorguluyorlardı.

M.Robert bu önemli sorunun verilerini açık bir biçimde özetler. Freud'un, Adler'in saldırganlık teorisine ve Adler'in öğrencilerinin bir ölüm içgüdüsüne ilişkin bazı sezgilerine şiddetle karşı çıkarak işe başladığı bir gerçektir. Ne var ki, 1920'den itibaren, o ana dek "üzücü" olarak gördüğü kavramları önce varsayımsal olarak, sonra kişisel kesinlik düzeyinde benimser. "İnsanın 'kötülüğe', saldırganlığa, yıkıma ve acımasızlığa doğuştan gelen bir eğilim göstermesi" (*Malaise dans la Civilisation* - Uygarlıkta Rahatsızlık), kısacası, her türlü olumsuz yönümüzden sorumlu olan özerk ve doğuştan bir içgüdü düşüncesi Freud'da giderek ağır basmaya başlar. Ölümün aşk üzerindeki nihai zaferi artan kötümserliğine denk düşerken, "Thanatos" ve "Eros" arasındaki bu savaşın Freud'daki temel düalizmi tatmin etmesi dikkat çekicidir.

Ölüm içgüdüsü teorisinin, "tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa bağlı bir acımasız eziyetler, fizik işkenceler dönemiyle", savaşın acıları ve özellikle korkunç bir savaş sonrası dönemin çileleriyle çakıştığına kuşku yoktur. Ama "ölüm içgüdüsü"nün bilim dışı gerekçeleri yaşlı bilim adamını çok fazla etkilemiş gibi görünüyorsa da, "destrudo" karşıtlarının derin nedenleri de belki, ölüm içgüdüsünün "doğuştan" gelmediğini ve "ikincil" olduğunu savunanların ve örneğin nefreti, sadece aşka ilişkin bir früstasyonun sonucunda ortaya çıkan bir "intikam" olarak yorumlayanların tercihlerinden ve varoluşsal durumlarından bağımsız değildir. Bazı psikanalistler ve düşünürler ölüm içgüdüsünü dünya görüşlerine eklemlemektedirler ve "aşkın nihai zaferi"ni arzulayanların gözünde

bu denli yıkıcı olan bu varsayım, kendisine derin bir biçimde karşı olanlar tarafından da ciddiye alınmayı haketmektedir. Ph.Brabant'ın belirttiği gibi, ölüm içgüdüsünü libido üzerinde nihai *egemenliğine* ilişkin Freudçu varsayıma bağlanmaksızın, bir ölüm içgüdüsünün *varlığını* kabul etmek pekâlâ mümkündür...

3. Evrensel Bir Aşk Olanaklı mıdır? - Kuşkusuz, aşka dayalı sayısız doktrin, aşkın "hükmedeceği", ya da en azından nefret güçleri karşısında ağır basacağı bir dünya umudundan vazgeçmez... Bazıları umutlarını, bir *ortak eylemin* coşturucu perspektiflerine bağlarlar: Saint-Exupéry, "Onları birlikte bir kule inşa etmeye zorla, kardeş haline gelmelerini sağlarsın" diye yazar. "Aynı geleceğin bağrında ortak gelişme dışında aşk yoktur" der, Teilhard de Chardin. Ama -çok iyimser olduğu söylendiği halde- o bile engellerin bilincindedir: "Monad"ların birbirlerini karşılıklı ve içgüdüsel bir biçimde itmeleri birleştirici eğilimlere karşı çıkar; insanlığın yenilgisi olasılığı karşısında, aşkın çağrısına olumsuz yanıt vermek konusunda özgür kalan belirli bir bunaltı, güvene karşı koyar. Teilhard de Chardin, "ulaşılan birlik kadar mutluluk verici bir şey yoktur ama Evrim'in devamı kadar zahmetli bir şey da olamaz," diye yazar. İnsanca konuşacak olursak, Aşk'a yönelik bu tür bir "Uzun Yürüyüş"ün başarısını bize garanti eden hiçbir şey yoktur.

İnsani aşkın başarılarının Ben'in sınırlarını geçici olarak kırdığı doğrudur. Ama çiftin ulaştığı bu doruk noktasının ötesinde, ***bütün insanları sevmek olanaklı mıdır?*** Acaba insanlık, daha önce içgüdünün insanileşmiş biçimi (81) olan çift aşkını "icat" ettiği gibi, bu yeni aşk biçimini de icat edebilecek midir? Yine de ruhlar arasında evrensel bir çekimin ortaya çıkmasına duyulan güven genellikle bir *İman*'a dayanır: Örneğin Teilhard'da sözkonusu olan, her şeyin "yaklaştığı" Aşk Mutlağı'nın yanısıra, dünyanın Evrimi'nin de terimi olan bir "Omega Noktası"na İman'dır.

Bununla birlikte, Aşka duyulan dinsel ya da felsefi İman'ın, Anders Nygren tarafından Eros ve Agape isimleri altında derin bir biçimde çözümlenen *İki dünya görüşüne* ayrıldıklarını anımsatmaya gerek var mı? Daha önce,

bu önemli soruna başka bir düzeyde değindik; burada son birkaç noktayı belirtmekle yetineceğiz.

İnsan merkezli Eros, "iyi olanın ve bizi mutlu kılanın evrensel arzusudur" (Platon). Din merkezli Agape, tüm insanlara kendiliğinden bir biçimde kendisini sunar ve onların da Tanrı Lütfu'nun yardımıyla taklit etmeye çalıştıkları tanrısal Aşk'tır. Dolayısıyla, Agape Tanrı'dan insanlara doğru "iner" ve kendi kendine duyulan aşkın genelde olumsuz bir değer olarak ele alındığı düşünülecek olursa, Tanrı ve gelecek aşkında doruk noktasına ulaşan bir aşklar hiyerarşisini varsayar. Tersine, Eros insanlardan Tanrı'ya doğru "çıkar" ve Tanrı'nın insanlara yönelik aşkı diye bir şey düşünülmediğinden, kökleri kendi kendine duyulan aşka uzanır. A.Nygren'e göre, dinbilimciler Hıristiyanlık içinde gelişen çileci, mistik, Platoncu ve Aristotelesçi akımların etkisi altında "zehirlenmiş olsalar da, Agape özgün ve otantik biçimiyle Hıristiyan Aşk'tır.

M.Scheler, D. de Rougemont ya da A.Nygren tarafından dile getirilen radikal muhalefetin, yaşanan aşkın Archambault'nun deyimiyle aynı anda "merkezcil ve merkezkaç, Eros ve Agape olduğunun ileri sürülmesiyle, M.Nédoncelle (*Vers Une Philosophie de l'Amour* - Bir Aşk Felsefesine Doğru) ya da P. d'Arcy (*La Double Nature de l'Amour* - Aşkın İkili Doğası) tarafından reddedildiği ya da nüanslı bir hale getirildiği doğrudur. Ama iki aşk arasındaki bu varoluşsal bağlar, A.Nygren tarafından ortaya konulan ve Aşk doktrinlerinin bağlandığı iki büyük "aile" arasındaki temel ve ikna edici ayrımı akılda tutmamızı engellemez. Eros ve Agape'nin alışılmış anlamlarında ortaya çıkan muğlaklıklar ne olursa olsun, Aşkın Saint Paul'de ve Platon'da hiç de aynı anlama gelmediği doğrudur. Sonuçta Agape, İman'a, Tanrı Esini'ne ve Tanrı Lütfu olmaksızın bizi Tanrı'dan ayıracak olan aşılmaz uçuruma vurgu yapar; oysa Eros insanın yapıtlarında, mistiğinde ve tanrısal değerinde ısrar eder. Kısacası, biri Aşk'ın aşkınlığını diğeri ise içkinliğini vurgular. (82)

Ama sözkonusu muhalefetin, iki aşk görüşünün içerdiği çeşitli tinsel zenginliklerin bir sentezini yapmaya yönelik kararlı bir çabaya izin verebilecek olası bir *tamamla-*

yıcılığı taşıyıp taşımadığı sorulabilir. Buna derli toplu bir yanıt vermek din bilimcilere ve felsefecilere düşüyor. Biz kendimize düşen mütevazi zemin üzerinde, Eros ve Agape'nin, ayrı ayrı ele alınmasının yazık olacağı değerler taşıdıklarını saptamakla yetineceğiz. Tıpkı Güzellik'in tanrısal yönlerini en iyi anlayan olduğu gibi, insani aşkın ve onun tanrısal yönelişinin gücünü yücelten de Eros'tur. Aynı şekilde, kendi kendinden nefret hemen her zaman kaçınılmaz olarak başkasına yansıdığına göre, başkalarını sevmek için -belirli sınırlar içinde- vazgeçilmez önem taşıyan kendine duyulan aşkı kendi dünya görüşüne en iyi biçimde katabilen de Eros'tur: Descartes, Elisabeth'e "insanın kendisine adil davranması gerekir" diye yazar ve Bernanos bile "kendini mütevazi bir biçimde sevme"nin iyi olduğunu düşünür...

Ama kendimizi yerleştirdiğimiz somut perspektif içinde Eros'un belki de en büyük kusuru, içerdiği "yükselen diyalektik"in işleyişine duyduğu aşırı güvendir. Eros, Aşk'ın dinamik birliği iddiasında kuşkusuz haklıdır ama bize öyle geliyor ki aşk düzeyleri arasındaki *"eşik"lerin önemini küçümsemektedir.* "Elde etme" aşkından "adanma" aşkına geçmek çift için zaten kolay değildir. Tensel aşkın içerdiği mistik çağrıya boyun eğmek ise daha da zordur. Eros değerler ölçeğinde geleceğin aşkına çok iyi bir yer ayırmadıkça, herhangi bir "evrensel aşk"ın önündeki engeller daha da büyük olacaktır. Güzellik'in cazibesiyle harekete geçirilen Eros'un, bu dünyadaki nasipsizler için duyulacak sevgiyi nereye yerleştirdiği zaten pek iyi anlaşılmamaktadır. Oysa evanjelik Agape onlara kucak açar çünkü herkese seslenir ve "sebepsiz", "nesnesinden son derece bağımsız" bir aşktır (A.Nygren). Böylece, kendi hallerine bırakılmaları ya da horgörülmeleri insanlık dışı bir toplum anlamına gelecek olan çirkin, sakat, zayıf ve yaşlı varlıkları kazanmaya katkıda bulunur.

- Gençlik, başarı ve üretimin büyülediği- çağdaş dünyanın bu konuda hiç de tatmin edici olmadığı, C.N.R.S.'nin (Ulusal Sosyal Araştırma Merkezi) "modern aile içinde yaşlı insanlar" üzerine yaptığı bir araştırma tarafından anlamlı bir biçimde ortaya konmaktadır:

- Yetişkinlerin % 8'i anne-babalarının hayatta olup ol-

madıklarını bilmemektedirler.

- Yetişkinlerin % 27'si bu soruya yanıt vermekten kaçınmaktadır.

- 60 yaşın üzerindekiler içinde yalnızca 10'da 1'i ihtiyarlık dönemi konusunda çocuklarına güvenmektedir. (83)

Sosyal güvenlik kurumlarının ve yardımlaşma sandıklarının çok önemli kurumlar oldukları yadsınamaz ama sundukları dayanışma bireysel girişimin, insanın insana duyduğu sevginin yerini tamamen alamaz ve almamalıdır.

Öyle görünüyor ki Eros'u yalnızca kısmen, Agape'yi ise gittikçe daha da az anlayan çağdaş toplumumuz, belki de bu ikisinin işbirliğinin sonucu olabilecek olan, ama *bugünün* dünyasında ancak dindarca bir dilek ya da ütopya olabilen "evrensel aşk"a oldukça uzak. Oysa, insan türünün kendi kendisini birkaç saniyede yok edebilecek araçlar bulduğu, nüfus patlamasının gezegendeki sıkışıklığı, gerilim ve çatışmaları tehlikeli bir biçimde arttırdığı, insanlığın sefil durumdaki yarısının, zengin ulusların küstahça lüksüne isyan ettiği, kentleşmenin, sanayileşmenin, tarihin hızlandırılmasının, gelenek ve değerlerin sarsılmasının yalnızlığı, karışıklığı ve umutsuzluğu arttırdığı bir anda, başkalarına duyulan somut sevgi insanlığın en önemli "acil gereksinimleri"nden biridir. *Sevgi yokluğu*, kuşkusuz, bizim krizimizin şiddetlendirilmiş bir yansımasından başka bir şey olmayan gençliğin krizinin en önemli etkenlerinden biridir: "Şu anda, uyuşturucular, bu özyıkım uçurumunda aşkı (genel hatta belki Hıristiyan anlamıyla) algılayabilmemizin tek aracı..." (84)

Freud, zaman zaman, insanlığın büyük çoğunluğunda, "ayak takımı"ndan başka bir şey görmemeye itildiyse de, sorunun önemini ve aciliyetini mükemmel biçimde hissediyordu; Romain Rolland'a şunları yazıyordu: "Duygusal gerçeklerle ya da bir ideal uğruna değil ama (...), içgüdülerimizin ve yaşadığımız dünyanın durumu gözönüne alındığında, bu aşkın *insan soyunun bekâsı için* teknoloji gibi şeylerden daha az *temel önem* taşıdığını düşünemediğim için, ben de insanlığın aşk müritlerinden biri oldum" (altını biz çizdik. (85) Psikanalizin kurucusunun gözünde,

aşkın, eğilimlerimizden ve kişisel konumlarımızdan bağımsız, yaşamsal bir gereksinim olması dikkat çekicidir.

Oysa, teknik, üretim ve tüketimle büyülenen bir uygarlık, aşkın *incelenmesini, düşünülmesini* ve *uygulanmasını* yeterince ciddiye almaz. S.Lilar, aynı zamanda şair ya da mistik olanlar (Platon, Kierkegaard, Teilhard de Chardin vb.) dışındaki felsefecilerin çoğunun aşkı "nazik, şaibeli, özel bir ilgi göstermenin yakışık almayacağı bir konu" olarak gördüklerini belirtir. Katolik psikanalistler Hıristiyan aşk ahlakının nasıl yasalcı ve yasal saplantılı bir "üst-ben ahlakı" biçiminde çarpıldığını gösterirlerken, A.Nygren aşkın Hıristiyanlıkta tuttuğu merkezi yerle "dinbilimcilerin Hıristiyan aşkın incelenmesi konusunda gösterdikleri ihmalkârlık" arasındaki karşıtlığı haklı olarak vurgular... Oysa, Einstein'ın dediği gibi, sözkonusu olan *"fizikten çok daha karmaşık"* ve sonuç olarak insanlığın bugünkü durumu için daha önemli bir *"bilim"*in politikası olduğuna göre, aşk, pratik ve teorik olarak özenli ve öncelikli bir biçimde incelenmeyi haketmektedir. -İnsan bilimlerinin bu alanda bize çok şey öğrettikleri doğrudur ama bazı sorunları çözümlemekle birlikte, sandığımızdan çok daha fazla başka sorunu gündeme getirmiş ve aynı zamanda, çok iyi bildiğimizi sandığımız birçoğunun karmaşıklığını da gözlerimizin önüne sermişlerdir.

4. Araştırma ve "İyi Niyet" - Aşkın sorunlarının karmaşıklığı, temel *eğitim* düzeyinden itibaren ortaya çıkar.

Kuşkusuz, nefret çoğunlukla, genel olarak çocukluğun ilk çağındaki bir sevgi früstrasyonundan kaynaklanır. Ama vazgeçilmez olmakla birlikte, aile *şefkati* tüm sorunları çözmez ve Freud, örneğin, -saldırganlığını göstermek konusundaki her türlü fırsatı çocuğun elinden alan- fazla yumuşak bir eğitimin bazen üst ben'in gücünü tehlikeli bir biçimde arttırdığını gösterir. Öte yandan, Mélanie Klein, aşırı *liberal* bir eğitimin getireceği risklere dikkat çeker: Çocuk yalnızca arzularını tatmin etmek değil, aynı zamanda anne-babasına karşı nefret ve saldırganlık anlarında yaptığını düşündüğü kötülüğü "tamir etmek" ve sevmek ister. Dolayısıyla "çevresindeki yetişkinlerin saldırganlığını ve bencilliğini sınırlamalarını ister çünkü kendi haline ve eğilimlerine bırakıldığında, vicdan azabı

ve iyi olmama hissi duyar (...) Sonuç olarak, psikolojik bakış açısından, çocukların karşılaştıkları güçlükleri onları hiç früstre etmeden çözmeyi denemek kesinlikle uygun değildir." "Kaçınılmaz ve zorunlu" früstrasyonlar kişiliğin gelişimine önemli ölçüde katılırlar. (86)

Bu, eğitim sorunlarının çözümsüz olduklarını göstermez, ama böyle bir çözümün, en aşırı şefkat ve en mutlu serbestliğin, çocuğun uyumlu gelişmesini sağlamaya yeteceğini düşünen eğitimcilerin hayal edebileceklerinden çok daha ustaca bir dengeyi gerektirdiğine işaret eder.

Daha genel bir düzeyde de kendimizi her türlü şematizmden koruyacağız. *Myster Frontenac*'ın güzel bir sayfasında, F.Mauriac'ın genç kahramanı, yusufçuk böceğinin tuzağına düşen bir başka böceğin çektiği ızdıraba tanık olarak Kötülük sorununun bilincine varır. Yves böceği kurtarır: "Aşk, hayranlık verici altüst etme niteliğini dünyanın ürkütücü düzenine sokuyordu..." En küçük sevgi davranışlarının bile dünyanın düzenini değiştirebileceği doğrudur. Yine de, aynı davranışların olumsuz bir dönüşüm de yaratabilecekleri, besin olarak kullandığı böcekler kurtarılarak, onları tuzağına düşüren larvanın ölüme mahkûm edildiği unutulmamalıdır. Sözkonusu eylemlerin yapabileceklerimiz içinde en az zararlı ve en olumlu eylemler olduklarını kabul etmekle birlikte, belki de en saf iyilikseverlikten esinlenen eylemlerin, tüm insan davranışları için sözkonusu olduğu gibi, bir "gölge" taşımaya müsait olduklarını teslim etmek gerekiyor.

İnsan bilimleri, *"kötü" ile "iyi", aşk ile saldırganlık arasındaki sıkı bağı* göstererek, basitleştirici çözümlerin olanaksızlığını zaten ortaya koyuyorlar. Saldırganlık "işlevsel"dir ve Konrad Lorenz hayvani düzeyde bunun zorunluluğunu kanıtlar: Yalıtılmış bir tür böcek çiftinin erkeği, savaşacak hemcinsler bulamadığı koşullarda, "sonuç olarak kendi kendisine saldırır ve dişisini öldürür" (87)! Aynı biçimde, insani düzeyde de belirli bir şiddet bireyin temel bir boyutu olarak ortaya çıkmakta ve yalnızca "kötü" değil "iyi" etkinliklere de sıkı bir biçimde karışmaktadır: Bu koşullarda, şiddetin yalnızca "zararlı" biçimleriyle mücadele etmek zorlaşmaktadır. Kısacası, aşk ile nefreti birbirine karşıt olarak ele alma eğilimindeki

belirli bir güncel "manikeizm", bu iki "çift yüzlü" olayı birbirinden aşırı bir biçimde soyutlar: "Nefrete sıkıca bağlı olan" saldırganlık, "tamamen yıkıcı ya da acı verici olmaktan uzaktır (...) Ve yaşam güçlerini doğuran aşk (...) saldırgan hatta yıkıcı görünümler alabilir" (J.Rivière)... İnsanın, çabuk evrilen, uzun süre istikrarlı bir dengeyi koruma becerisinden yoksun ve her zamankinden daha "riskli bir varlık" olması, durumu daha da güçleştirmektedir (Konrad Lorenz). İnsan, ilkel düzeyde hayatta kalabilmesi için vazgeçilmez olan ama bir uygarın günlük yaşamında zararlı ve kullanışsız hale gelen bu saldırganlığı nasıl kullanacaktır? Hayvansal evrede sahip olduğu ama yapay silahlar icat ettiği dönemde yokolan bu gizli öldürme ögelerinin yerine ne koyacaktır? İlkel kabilenin gerektirdiği sınırlı dayanışmadan, tüm insanlara yönelik sevgiye nasıl geçecektir? Beynindeki özgül olarak insani olan bölgeyi, "neo-korteks"i, duygusallığına hükmeden görece kaba ve ilkel bölgeyle, yani "arkeo-korteks"le uyumlulaştırmayı nasıl başaracaktır? (88)

Tüm bu engeller muhtemelen aşılmaz değildir. Nasıl ki "beynin kusurlarını düzeltmek için beynimizi kullanmamız" gerekiyorsa, aynı şekilde saldırganlığımız *yücelti-lebilir* ve kendi aşırılıklarına karşı mücadele etmek için yapıcı bir biçimde kullanılabilir: Her halükârda, "Belli bir saldırganlık dozunun şu ya da bu biçim altında katılmadığı verimli bir etkinliğin varolmadığını" bilmeliyiz (M.Klein). Belki de, yıkıcı olumsuzluğu çok daha belirgin olan *nefreti saldırganlıktan ayırmak* olanaklıdır. Yine de, birçok bakımdan hâlâ bizim olan nefret ve sefalet dolu dünyada bu görevin son derece güç olduğunun bilincine varmalıyız. Hıristiyanlık, "büyük ölçüde, aşkı her türlü saldırganlık ve kıskançlıktan ayırmak için üstün bir deney"e girişmekle, bundan fazlasını yapmak istemiştir (J.Rivière). Ama saldırgan ve cinsel itkiler, ortadan kalkmamakla birlikte, özgeci aşk lehine yadsınmış, horgörülmüş ya da mahkûm edilmiştir. Dolayısıyla da, bu itkiler "dolaylı ve sinsi biçimler" altında yeniden ortaya çıkmışlardır; hoşgörüsüzlük, eziyetler, nevrozlar. Hatta belki de, eğer deyim yerindeyse, Şeytan'ın kişiliğinde "tözleşmiş" ve cehennemin işkencelerinde zincirlerinden kurtul-

muşlardır; bu da belli bir düalizmi yeniden kurmuş ve yüce ama erken doğmuş evrenselci bir girişimin kısmi başarısızlığını kutsamıştır.

Lorenz'le birlikte, yalnızca *"nedensel çözümlemenin*, çözümleri hazırlayabileceği" sonucuna varmak gerekir mi? Aşk ve nefretin, tüm karmaşıklıkları içinde derin ve yanılsamalardan arınmış bir bilgisinin, (aşkın "tam zafer-"i dinsel umudun ve İman'ın alanında kalmakla birlikte) aşka gerçek bir üstünlük verme girişiminin zorunlu koşulu olduğu kesindir. Derinlikler psikolojisi bu bilgi konusunda ilerlememizi tartışılmaz bir biçimde sağlamıştır. Freud kendisini materyalist olarak ifade ettiyse de, sözkonusu psikolojinin nihai hedeflerinde hiç de "materyalist" bir şey yoktur. (89) Bilinçdışını yüceltmez "yönetici" niteliği olan "Ben'i güçlendirmeye" çalışır. "İçgüdünün varolduğu yerde Ben de olmalıdır. Tıpkı Zuydersee'nin kurutulması gibi, uygarlığı bekleyen görev budur." Yüceltmenin mekanizmaları, nihayet, Libido'nun içerdiği saldırganlık ve aşk enerjilerini "ele geçirme" konusunda sınırlı ama oldukça gerçek bir umut verir. (90) Dolayısıyla, derin psikoloji, aşk güçlerinin gelişmesi için çalışanların çabalarına önemli bir katkıda bulunabilir.

İnsan bilimlerinin aşk konusundaki araştırmaları, İncil'in başlatıp, birçok şairin, sanatçının, düşünürün, azizin ve eylem adamının sürdürdüğü evrensel aşk çağrısına daha etkili bir yanıt verebilmemizi sağlayacaktır. Ama -yararlı uygulamaları olduğu kadar zararlı uygulamaları da pekâlâ mümkün olan- bu bilimlerin, aşkın hükmettiği bir insanlık konusundaki büyük umudu tek başlarına gerçekleştirme kapasitesine sahip olmaları beklenemez. Başarı aynı zamanda, her insanın aşk lehine bir *tercihine*, aşka ilişkin bitmez tükenmez bir *meditasyona* ve *uygulamaya* bağlıdır. "Emmaüs'lü Dostların Yaşam Kuralı" tüm çabaları bu insan sevgisi ufkuna yönelten bu çifte zorunluğu mükemmel bir biçimde ifade eder: "Her türlü insan acısı karşısında, yalnızca yapabildiğin oranda, gecikmeksizin onu dindirmeye değil, ama aynı zamanda nedenlerini yok etmeye çalış. Yalnızca nedenleri yok etmeye değil, gecikmeksizin acıyı dindirmeye çalış." Bu iki görev "birbirini yadsımaksızın birbirinden ayrıla-

maz." Dolayısıyla, araştırma, içimizden herbirinin "iyi niyet"inin etkilerini arttırabilir, ama hiç bir biçimde onun yerini alamaz.

DİPNOTLAR

1) Bu kitapçık ancak bir taslak ve bir başlangıç noktası olabilir.
2) A.MORALI-DANINOS, *Histoire des Relations Sexuelles*, "Que sais-je?" dizisi, Paris, Presses Universitaires de France, 2. basım., 1965.
3) H.I.MARROU, *Histoire de l'Education dans l'Antiquité*, Ed. du Seuil, Bkz. aynı zamanda R.FLACELIERE, *L'Amour en Grèce*, Hachette, 1960. Roma'ya ilgili olarak, P.GRIMAL, *L'amour à Rome*, Hachette 1963.
4) Bkz. aynı zamanda ARISTOTELES'in *Ethique à Nicomaque* metinleri: Biz bütün canlılar için zevk, En Yüce İyi'dir. Fakat aslında "peşinden koştuğumuza inandığımız ya da inandığımızı söylediğimiz" zevkin değil, daha derin ve kutsal bir zevkin peşinden koşuyoruz. (VII, XIII, 6).
5) J.E.KERNS, *Les Chrétiens, le Mariage et la Sexualité*, 1966.
6) Hıristiyanlığın bağrında geliştiği toplumun derin krizi kuşkusuz çok önemli bir rol oynadı.
7) *Les Mythes de l'Amour*, "Idées" dizisi, 1961 ve *L'amour et l'Occident*, düzeltilmiş baskısı, Plon, 1956.
8) Bkz. DESCARTES, *Les passions de l'âme*, art. LXXXI: "dostluk" aşkı, "sevilenin iyiliğini istemeye teşvik eder", oysa "dünyevi aşk""sevilen şeyi arzu etmekle" yetinir ve bu arzunun tatmininden başka bir şey düşünmez.
9) Cl. DULONG, *L'Amour au dix-septième Siècle*, Hachette, 1969.
10) GONCOURT, *La Femme au dix-huitième Siècle.*
11) Goncuort'a göre, 18. yüzyılın hovarda yaşamı, eski değerlerin bütün anlamını yitirdiği ve kötü durumunu ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayan sefahate bir çare olarak sarılan bir toplumun hiçlik saplantısı, can sıkıntısı ve nevrastenisinden doğmuştur.
12) Ph. ARIES, *Histoire des Populations Françaises*, 1948. Aynı şekilde kadına karşı daha büyük bir saygı ve çocuklara karşı daha büyük bir şefkat, giderek artan sayıda aile içinde kendini gösterir. Gebeliğin önlenmesi, 18. yüzyılda çok yaygın olan çocuk terketme olgusundan daha insani bir çözüme yol açar.
13) *Bestiaire d'Amour*, R.Laffont, 1958.
14) Toplumsal insan yaşamının öncüllerini oluşturan yardımlaşma olguları da aynı ölçüde sık görülür. Örneğin bkz. R.TOCQUET, *Meilleurs Que les Hommes*, Paris, 1970.
15) "Aşksız insan bir hiçtir", "yaşamak, seninle yaşamak istiyorum!" Bu çığlık bir aşığa mı yoksa müşteye mi ait?

16) Bkz. D.LAGACHE, *La Psychanalyse*, "Que sais-je?" dizisi, no 660, Presses Universitaires de France ve G.Ph.BRABANT, *Clefs pour la Psychanalyse*, Seghers, 1971.
17) *Thalassa. Psychanalyse des Origines de la Vie Sexuelle*, Petite Biblio. Payot, no 28, 1969.
18) J.AUBRY, *La Carence de Soins Maternels*, 1955. .
19) R.A.SPITZ, *De la Naissance à la Parole*, 1968.
20) M.CHOISY, *Qu'est-ce que la Psychanalyse, 1950.*
21) *S.FREUD, Trois Essais sur la Théorie de la Sexualité*, 1925.
22) P.CHAUCHARD, *La Vie Sexuelle*, "Que sais-je?" dizisi, sayı 727, P.ANTOINE, *Sexualité Humaine*, Paris, Aubier-Montaigne, 1970.
23) Georges BATAILLE, *L'érotisme*, "10/18" dizisi, 1965.
24) Bu iki terimi burada geçici olarak en gündelik anlamlarında kullanıyoruz.
25) J.GUITTON, *L'amour Humain*, 1948.
26) S.LILAR, *A Propos de Sartre et de l'Amour*, Paris, Grasset, 1967.
27) N.TINBERGEN, *La Vie Sociale des Animaux (...)*, 1967.
28) Freud aynı zamanda kollektif olgularda (kitleler, şef kültü vb.) Eros'un etkisini ortaya koyar.
29) Bkz. Ch. DAVID, *L'état Amoureux*, 1971.
30) D.KATZ, *Revue Internationale de Filmologie*, sayı 7-8, t.II, 1948.
31) Bkz. M.GHYKA, *Esthétique des Proportions*.
32) Bu, aynı zamanda Kafka'nın *La Métamorphose*'da (Değişim) sorduğu ve olumsuz bir biçimde yanıtladığı sorulardan biridir: İğrenç bir böceğe dönüşen Grégoire Samsa, yine de daha az kendisi değildir. Kızkardeşi ona karşı sevgisini kahramanca korumaya çalışır ama sonunda ona terkeder.
33) Örneğin, zamana karşı direnen sadakat ya da kalıcı bir şefkat duygusu. D.Jerrold, acımasız bir mizah duygusuyla şöyle diyor: "Doğru dürüst bir dünyada 40 yaşında bir kadın 20 yaşında iki kadınla değiştirilebilmelidir."
34) Bkz. RUSSEL'ın Autobiographie, s.157) ilk karısı Alys konusundaki tanıklığı: "Bu dönemin (1894) bütün Amerikalı kadınları gibi cinsel eylemin hayvani olduğu, kadınların ondan tiksindiği ve erkeğin tensel isteklerinin çiftin mutluluğunun önündeki en büyük engel olduğu düşüncesiyle yetiştirilmişti..."
35) Reich tarafından şiddetle eleştirilen bu "gerileme" başlangıcındaki bazı girişimlerin cesaretiyle çelişmektedir: Örneğin, bazı avangard çocuk bahçelerinde, küçüklerin cinsel merakları ya da mastürbasyon hç bastırılmamıştı.
36) Bkz. M.DELMAZ-MARTY, *Le Mariage et le Divorce*, Presses Universitaires de France, 1972.

37) Doğrusunu isterseniz, bu cinsel ölçülülük kısmen sosyokültürel koşullara atfedilebilir çünkü bazı Doğulular (örneğin Kamasutra) kadının fiziksel aşk ihtiyacının erkeğinkinden çok daha güçlü olduğunu düşünüyorlar.
38) Amerikan kadınlarının %50'sinin evlilikten önce deneyimleri oluyor, fakat genellikle tek bir eş sözkonusu ve bu kadınların %46'sı bu deneyimi yaşadıkları erkekle evleniyorlar (A.C. Kinsey).
39) J.DELAIS, *Le Dossier des Enfants du Divorce*. Gallimard, 1967.
40) *La Sexualité et sa Répression dans les Sociétés Primitives*, 1969.
41) Malinowski'nin işaret ettiği gibi, "böylelikle kültür, erkeği, doğadan ayrılan bir yöne doğru itmez."
42) "Beni bir saatliğine mi istiyorsun? 40 yıllığına alacaksın. İster al, ister bırak. Bu enayi pazarlığını kabul ettikten sonra, çok sayıda erkeğin hile yapmasında şaşılacak bir şey yok." (R.Poulet).
43) A.MORALI-DANINOS, *Sociologie des Relations Sexuelles*. 1965.
44) Başarılı ve sürekli bir aşk ilişkisi, nihayet, olanaksız çocukluk arzularının (örneğin "baba ya da anneye tamamen sahip olmak", M.Klein), yansıtılmış fakat yine de gerçek ve onaylanmış gibi hissedilen bir biçimde gerçekleştirilmesine izin verir.
45) Maurice DENUZIERE, *Le Monde*, 19 Mart 1969.
46) "Genellikle muzaffer tutku boşanmaya varır. Belli bir kişiyi çılgınca arzu etmek başka şeydir, ona sahip olmak başka şey" (R.Poulet).
47) Bkz. J.DALSACE ve A.-M.DOURLEN-ROLLIER, *L'Avortement*, Casterman, 1970 ve J.DALSACE ve R.PALMER, *La Contraception*, Presses Universitaires de France, 1972.
48) A.FABRE-LUCE, *Six Milliards d'Insects*, Grenoble, Arthaud, 1962.
49) G.Bouthoul savaşların patlak vermesinde aşırı nüfuslanmaya büyük bir önem atfeder.
50) Bkz örneğin, VAN BE VELDE, *La Mariage Parfait*, Brüksel, ed. H.Studer, 1930. Acısız birleşme ("Que sais-je?" dizisi, sayı 1134) kadının gelişimine de katkıda bulunur.
51) *Les Réactions Sexuelles*, Robert Laffont, 1968.
52) *Les Mésententes Sexuelles et leur Traitement*, 1971.
53) Bkz. Fadela M'RABET, *La Femme Algérienne*, 1964.
54) *Le Malentendu du Deuxieme Sexe*, Presses Universitaires de France, 1969.
55) Amerikalı gençlerin çoğu evlilik öncesi ilişkileri kabul etmeye devam ediyor ama öğrencilerin çoğunluğu tam cinsel özgürlü-

ğü kınıyor ve gerçekte "nişanlılar ya da birbirine çok aşık olanlar" tarafından girilen ilişkilerden başkasını onaylamıyor. (Dr. ESCOFFIER-LAMBIOTTE, *Le Monde*, 8-8-1968).

56) Jean Cau şöyle yazıyor:"Eğer insanda zincirlerinden kurtardığınız tek şey hayvan olursa, Auschwitz uzakta değildir." Aynı şekilde Roma İmparatorluğu'nun, iğrenç bir sadizmin sınırsız bir erotizmle karıştığı ve ne Juvenal'in ne de Martial hatta Pline'in büyük bir sakınca görmedikleri "oyun"larından da sözedebiliriz.

57) İletişimin reddedilmesi ve küçümsenmesi, değerlerin ve biçimlerin bütünlüğünün bozulması, edebi ve sanatsal alanlarda Erkekliğin bu biçimde şişirilmesinin ifadesidir. Hippiler, uyuşturucu kullananlar ve illüminisẗler.bastırılmış kadınca eğilimlerin isyanını (tefekkür, pasifik, vb.) temsil ederler.

58) Bkz. ayrıca Kate MILLETT, *La Politique du Mâle*, Stock, 1971.

59) B.MALINOWSKI (a.g.e.), Trobriand adası sakinlerinin (ensest bir yana bırakılırsa, erken cinselliğin bastırılmadığı bir topluluk) dengeliliğini ve neşesini, Amphlett adalarındaki komşularının (burada patriyarkal otorite evlilik öncesi ilişkilere ciddi baskı uyguluyor) "nevrasteni"leriyle karşılaştırıyor.

60) Goncourt'dan aşk acımasızlığının çarpıcı bir örneği: 18. yüzyılın büyük kadın avcısı Richelieu, kurnazlık ve zorbalıkla 18 yaşındaki genç bir burjuva kızına sahip olmayı başardı ve ona o kadar acımasız bir manevi işkence uyguladı ki genç kız öldü.

61) R.VAILLAND bu ifadeyi *La Loi*'nın (Yasa) bir kişiliğine ödünç veriyor.

62) A. Malraux'nun *İnsanlık Durumu*'nda, Tchen "erkek" olmak için bir kadına sahip olmanın yetmediğini onu öldürmek gerektiğini düşünür: "Öldürmeyenler bakir erkeklerdir."

63) Wilhelm REICH, *La Révolution Sexuelle*, "10/18" dizisi, 1970. R. REICHE, *Sexualité et Lutte des Classes Maspero, 1971.*

64) Eros et Civilisation, Paris, Ed. Minuit, 1963.

65) Burada "dinsel" sözcüğünün hiçbir biçimde "Hıristiyan" ile birbirine karıştırılmadığını söylemeye gerek var mı? Aşkın dinsel içeriği Hıristiyan olmayan dinler tarafından da betimlenmiştir ve 20. yüzyılda bol bol rastlanan "örtülü" ya da "yabanıl" dinsel akımlar içinde de aynı biçimde hissedilmektedir.

66) Bu noktada, Aristoteles'in Hıristiyan kullanımının bizi kolaylıkla içine düşürebileceği anakronizmlerden kaçınmak gerekir: Aristoteles'in Tanrısı insanları ya da evreni "sev"mez ve esinlediği arzu bir çeşit manyetik çekimdir.

67) *Mystique et Continence*, "Les Etudes Carmélitaines", Desclée de Brouwer, 1952.

68) *Le polytéisme Hindou* s.348, aktaran A.DANIELOU.

69) Christiane ROCHEFORT, *Le Repos du Guerrier*'de, "Alem

yaparken önemli olan zevk değil, Tanrı'dır" diye yazar.
70) "Arzunun dalgın gözlerinde aradığımız, kararan bir ruhun manzarasıdır..."
71) *Essais de Psychanalyse,* Petite Biblio. Payot, sayı 4, Paris, 1970, s.109-110.
72) *Eros et Agapé (...)* Aubier-Montaigne, 1944 (3 cilt).
73) *Nature et Formes de la Sympathie,* 1928. J.MAISONNEUVE, *Les Sentiments* "Que sais-je?" dizisi, sayı 322, s.81.
74) R.Poulet şöyle yazıyor:"Aşkın mucizesi, en kaba ihtiyaçla en zarif tapınma arasında doğal bir süreklilik kurmasıdır."
75) *Trois Essais sur la Théorie de la Sexualité,* s.19.
76) Ayrıca yasaklar yok olmak yerine yer değiştirirler:Dr.Jivago için bunlar, ona Lara'dan ayıran engellerdir; Ulbrich de Musil için bu ensesttir; Nabokov için, Lolita'nın çok genç yaşta olmasıdır: "Bütün bu Tristan'lar kendi Kral Marc'larına sahiptirler..."
77) Bugün biliyoruz ki, engelsiz bir biçimde çoğalan tek bir bakteri sekiz gün içinde gezegenimizin kütlesinden daha üstün bir canlı madde kütlesi oluşturabilir. İnsanın tek bir boşalması 300 milyon spermatozoidi kapsar ve bu da bir kıtanın nüfusuna denk düşer (M.Marois).
78) Bazı psikiyatrlar ceninin "cinselliği"nden bile sözetmeye başladılar.
79) Her türlü "kozmikleştirilmiş" spekülasyondan sakınan N.Tinbergen'e göre, "topluluk bir çeşit süperorganizmadır" (*La Vie Sociale des Animaux,* Petite Biblio. Payot, sayı 103, 1967).
80) Böylece, Teilhardçı görüşe genel olarak karşı olan J.Rostand, aşkın artan bir "karmaşıklığa" ve hayvanlar düzeyinde, belirli bir tercih alanına bağlı çeşitli baştan çıkarma yöntemlerinin müdahalesiyle, ön bilinçte bir artışa yönelik evrimini saptadığı ölçüde, bu görüşe yaklaşmaktadır (*Bestiaire d'Amour,* s.113-126).
81) Görece gecikmiş bir kazanım: İsrail'de bile kadın genel olarak erkeğin malı, "en değerli demirbaş parçası"dır (J.Guitton). Ama daha Cantique des Cantiques'de kişiler arası bir ilişki ortaya çıkıp gelişmektedir.
82) Agape'nin Eros'tan "derece" değil "doğa" bakımından farklı olduğu gözönüne alındığında, A.Nygren "yüceltme yoluyla bile, Eros'tan Agape'ye geçiş olanaksızdır" derken haklı görünüyor.
83) Sonuçlar *Faim et Soif*'tan alınmıştır. Mayıs-Haziran 1971.
84) *Journal de l'Association Médicale Américaine*'in (1 Temmuz 1968) yaptığı bir ankete bir öğrencinin verdiği yanıt.
85) 1926 tarihli mektup; aktaran A.PLE; *Freud et la Morale,* 1965.
86) *L'amour et la Haine,* Petite Biblio, Payot, sayı 112, 1968.
87) *Essais sur le Comportement Animal et Humain,* 1970.
88) Arthur KOESTLER bu sonucu sorunu *Le Cheval dans le Lo-*

comotive (Lokomotifteki At) başlıklı denemesinde inceliyor, Calmann-Lévy, 1968.

89) Freud bir gün Ludwig Binswanger'in önünde şunları söylüyordu: "Tin her şeydir. İnsanlık tini olduğunu her zaman bildi, bana düşen ona aynı zamanda içgüdüleri de olduğunu göstermek."

90) Teilhard de Chardin'e göre de barış "savaşın yüceltilmiş bir biçimi"nden, "kendisinin ötesine ve kendisinden daha yükseğe taşınmış savaş"tan başka bir şey olamaz.

BİBLİYOGRAFYA

L. Gallien, *La sexualité*, "Que sais-je" dizisi, sayı 50, PUF.
M.-H.-E. Meier ve L.-R de Pogey-Castries, *Histoire de l'amour grec dans l'Antiquité*, Paris, G. Le Prat, 1952.
Daniel-Rops, *De l'amour humain dans la Bible*, Tallone, 1949.
E. Gilson, *La théologie mystique de saint Bernard*, Vrin, 1947.
S. Freud, *Malaise dans la civilisation*, PUF, 1971.
S. Freud, *La vie sexuelle*, PUF, 1970 (2. baskı).
A. C. Kinsey, *Le comportement sexuel de la femme*, Amiot-Dumont, 1954.
A. C. Kinsey, *Le comportement sexuel de l'homme*, Ed. du Pavois, 1948.
M. Mead, *L'un et l'autre sexe*, Gonthier, 1966.
M. Oraison, *Le mystère humain de la sexualité*, Seuil, 1966.
Daniel-Rops, Riquet, Madaule, Thibon, *Le couple chrétien. L'amour et le mariage devant l'Eglise*, Amiot-Dumont, 1950.
Sexualité et limitation des naissances, "Recherches et débats" dizisi, Centre cathol. des Intellectuels franç., sayı 43.
A. Sauvy, *La prévention des naissances*, "Que sais-je" dizisi, sayı 988.
M. Choisy, *Le scandale de l'amour*, Aubier, 1954.
S. Lilar, *Le couple*, Grasset, 1963.
S. Lilar, *Le malentendu du deuxième sexe*, PUF, 1970.
J. Fourastié, *Essais de morale prospective*, Gonthier, 1966.
B. Russell, *Le mariage et la morale*, Laffont, 1970.
B. Linner, *Sexualité et vie sociale en Suède*, Gonthier, 1968.
J.-P. Martinon, *Les métamorphoses du désir et l'oeuvre*, 1970.
Célibat et sexualité, Ed. du Seuil, 1970.
H.-Ch. Desroches, *Paul Claudel, poète de l'amour*, Cerf, 1944.
H. de Lubac, *L'éternel féminin*, Aubier, 1968.
P. Teilhard de Chardin, *Oeuvres*, Seuil (özellikle 6. ve 7. ciltler).
P. Simon, *Le comportement sexuel des Français*, 1972.